T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLDİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLDİLİM DALI

AFRİKA BİRLİĞİ'NİN AFRİKA KITASINDA İŞBİRLİĞİ VE BÜTÜNLEŞME ÇABALARINA KATKISI

DOKTORA TEZİ

MOUHAMED BACHIR DIOP

KOCAELİ 2021

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLDİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLDİLİM DALI

AFRİKA BİRLİĞİ'NİN AFRİKA KITASINDA İŞBİRLİĞİ VE BÜTÜNLEŞME ÇABALARINA KATKISI

DOKTORA TEZİ

MOUHAMED BACHIR DIOP

DR. ÖĞR. ÜYESİ. MUSTAFA ÇAKIR

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 10.02.2021-05

KOCAELİ 2021

İÇİNDEKİLER ..... **I**

ÖNSÖZ ..... **VII**

ÖZET ..... **VIII**

ABSTRACT ..... **IX**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **X**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **XII**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN GENEL BİLGİLERİ **4**

1.1 Araştırmanın Önemi **4**

1.2 Araştırmanın Amaçları **6**

1.3 Araştırmanın Problemi **7**

1.4 Araştırmanın Varsayımları **7**

1.5 Araştırmanın Soruları **8**

1.6 Araştırmanın Metodolojisi **9**

1.7 Araştırmanın Kavramlar **10**

İKİNCİ BÖLÜM

2. EKONOMİK VE HUKUKİ BÜTÜNLEŞME KAVRAMI 12

2.1 BÜTÜNLEŞME KAVRAMI 12

2.1.1 Ekonomik Bütünleşme 14

2.1.2 HukukiBütünleşme..... 16

2.2 AFRİKA BİRLİĞİ VE AFRİKA BÜTÜNLEŞMESİ 16

2.2.1 Afrika Birliğinin Doğuşu ve Gelişimi 18

2.2.1.1 Kazablanka Grubu..... 19

2.2.1.2 Brazzaville Grubu 20

2.2.1.3 Morova Grubu 20

2.2.2 Afrika Birliği Örgütünden Afrika Birliğine 21

2.2.2.1 Afrika Birliği Örgütü ile Afrika Birliği Arasındaki Farklar 24

2.2.2.2 Afrika Birliğinde Ekonomik Bütünleşme Deneyimleri 26

2.3 BÖLGESEL EKONOMİ ÖRGÜTLERİ VE AFRİKA'NIN BÜTÜNLEŞMESİ… ..... ……29

2.3.1 Bölgesel Ekonomi Örgütlerinin Doğuşu ve Gelişimi 29

2.3.2 Afrika Bölgesel Örgütlerinde Hukuki Bütünleşme 41

2.3.3 Afrika'nın Bölgesel Örgütlerinin Hukuk Bütünleşmesinin Değerlendirilmesi 42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AFRİKA'DAKİ ÖRGÜTLERİN HUKUKİ ÇERÇEVELERİ 44

3.1 YASALARA VE MEKANİZMALARA BİR BAKIŞ 44

3.1.1 Afrika Bölgesel Örgütlerinin Hukuki Eksiklikleri 46

3.1.2 CAFDHP 47

3.1.3 Bölgesel Mahkemeler 49

3.2 AFRİKA'NIN EKONOMİK BÜTÜNLEŞMESİNİN MEVCUT DURUMU VE YASAL ÇERÇEVESİ 52

3.2.1 Afrika Ekonomik Bütünleşme Sözleşmelerinin Ortak Özellikler52

3.2.2 Yerel Kanunlardaki Hukuki Birleştirilmesi 53

3.2.3 Topluluk Hukukun Egemenliği 54

3.3 AFRİKA EKONOMİK BÜTÜNLEŞME MODELİNİN AVRUPA MODELİYLE KARŞILAŞTIRILMASI 56

3.3.1 Avrupa Birliğinin ve Afrika Birliğinin Tüzel Kişilikleri 56

3.3.2 Her İki Birliğin Hukuki Değeri 57

3.3.3 Bütünleştirici Ekonomik Mekanizma 59

3.3.3.1 Afrika Ekonomik Grubu 59

3.3.3.2 Afrika Serbest Ticaret Bölgesi..... 63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AFRİKA KITASININ EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN YASAL ÇERÇEVESİNİN ESASLARI 68

4.1 KAVRAM…….……...……..68

4.1.1 Hukuki Temeller 70

4.1.1.1 Derhal Uygulama İlkesi 71

4.1.1.2 Doğrudan Etki 71

4.1.1.3 Öncelik Hakkı 63

4.2 AFRİKA TOPLULUK HUKUKU ESASLARI 72

4.2.1 Afrika Bölgesel Ekonomik Kuruluşlarının Yasal Çerçeveye Tabii Olmaları 72

4.2.2 Afrika Bütünleşme Örgütlerinin Topluluk Hukuklarının Koordinasyonu 73

4.2.3 Afrika OHADA Örgütünün Çalışma Hukukunun Koordinasyonu 74

4.2.3.1 Derhal Uygulama 76

4.2.3.2 Doğrudan Etki veya Doğrudan Uygulama 77

4.2.3.3 Öncelik İlkesi 77

4.2.4 Ortak Adalet Mahkemesi ve Tahkim (CCJA) 78

4.2.5 Ulusal Mahkemeler ile Topluluk Mahkemeler Arasındaki İlişkiler .. 70

4.2.5.1 İş Birliği İlişkileri 79

4.2.5.2 Çelişkili İlişkiler 80

4.3 AFRİKA'DA TOPLULUK KANUNU YERLEŞTİRMEK İÇİN KURUMSAL ÇABALAR 81

4.3.1 Afrika Birliği 82

4.3.2 Afrika Parlamentosu 83

4.3.2.1 Afrika Parlamentosunun Oluşumu 84

4.3.2.2 Parlamentonun Yetkileri ve Karar Alma Mekanizmaları 85

4.3.3 Bölgesel Ekonomik Toplulukların Afrika Ekonomisinin Bütünleşmesindeki Rolü 86

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. AFRİKA TOPLULUKLARI ÖRGÜTLERİNİN YASAL ÇERÇEVESİNİN KURUMSAL YAPISI 89

5.1 KURUMSAL YAPISI 89

5.1.1 Hukuki Oluşum 90

5.1.2 Afrika Devletlerinin Kurumsal Yapılarında Hukukun Rolü 92

5.1.3 Yerel Bir Topluluk Oluşturma 93

5.2 AFRİKA'NIN BÖLGESEL ÖRGÜTLERİNİN HUKUKİ YAPISI 95

5.2.1 Afrika Bölgesel Örgütlerinin Entegre Birimleri 96

5.2.2 Entegre İdari Birimler 97

5.2.3 Entere Yargı Birimleri 99

5.3 AFRİKA'NIN EKONOMİK BÜTÜNLEŞMESİNİN SAĞLANMASI İÇİN MODEL HUKUK YAPISI 115

5.3.1 Yasama Yaklaşımları 118

5.3.1.1 Afrika Topluluk Hukukunun Güçlendirilmesi 110

5.3.1.2 Hukuki Kesinlik 120

5.3.2 Tek Standart İlkesi 122

5.3.2.1 Tüzel Kişilik 122

5.3.2.2 Hukuki Uyum ve Karşılıklı Tanıma 124

5.3.3 Uygulama Mekanizmalarına Yaklaşım 125

5.3.3.1 Kurumsal Etkinlik 125

5.3.3.2 Yasama Kurumu 127

5.3.3.3 Hukuk Kurumları 128

SONUÇ 130

KAYNAKÇA 133

ÖZGEÇMİŞ 142

ÖNSÖZ

Araştırmamızın başlığı Afrika Birliği'nin Afrika Kıtasında İşbirliği ve Bütünleşme Çabalarına Katkısı olduğundan araştırmamızla ilgili birçok sorun ile karşı karşıladık. Fakat değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çakır'ın yönlendirmeleri sayesinde tezimi tamamlayabildim. Bu nedenle değerli danışmanıma bu süreç boyunca bana sağladığı sürekli destek ve önerileri nedeni ile minnet ve şükranlarımı sunmaktayım. Öte yandan genel hukuk bölümündeki diğer tüm hocalarıma bana olan destekleri nedeniyle teşekkür ediyorum.

Yine bu vesileyle bana Doktora bursu sağlayan Türk Hükümetine ve en başta da Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı Sayın Abdullah Eren'e teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Afrika'da bütünleşme söylemi birçok farklı biçimde geçmekte olup bu söylem, uzun süre önce başlayan ve Afrika sahnesindeki birtakım olay ve değişimler ile özdeşleşen bir süreç olarak değerlendirilebilir. Bu konu bugün de Afrika'daki yetkililerin zihnini meşgul etmekte ve ajandalarının ön sıralarında yer almaktadır. Afrikalı yetkililer nezdinde ekonomik bütünleşmenin sahip olduğu önem herkes tarafından bilinmektedir. Zira kendileri açısından bu, kapsamlı bir bütünleşmeye ulaşmanın temel taşıdır. Fakat ekonomik bütünleşme deneyimi başta hukuk faktörünün sahip olduğu önem olmak üzere birçok faktörün etkisiyle çok sayıda engele şahit olmuştur. Araştırmamızın başlığı olan Afrika Birliği'nin Afrika Kıtasında İşbirliği ve Bütünleşme Çabalarına Katkısı ifadesi, on yıllardır hedeflenen Afrika'nın ekonomik bütünleşmesinin bugüne kadar arzuladığı hedefleri gerçekleştirilememesinin temel faktörlerine çözüm bulma girişiminden ibarettir.

Bu araştırmamızda hukuki eksenin, ekonomik bütünleşme süreçlerinin başarısı noktasında son derece önem arz ettiğini varsaymaktayız. Dünya üzerindeki bütünleşme deneyimleri bizim bu iddiamızın doğruluğunu vurgulamaktadır. Zira bütünleşen birimler arasında istenen uygulama dikkat ve koordinasyon ile toplumsal hukukun kurumsal etkinliği bütünleşme hedeflerinin başarısının sağlanmasında temel koşullar sayılmaktadır. Afrika ile ilgili olarak gerek Afrika Birliği düzeyinde gerekse Afrika bölgesel örgütleri düzeyinde toplumsal hukukun kristalleştirilmesi için sarf edilen çabaların ekonomik bütünleşme ile ilgili doğru ve dikkatli bir şekilde yoğunlaşma ve görevlendirme yapılabilmesi için yeniden değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu araştırmamızda Afrika Birliği örgütünün ve diğer bölgesel alt örgütlerin mevcut çalışmalarından istifade ederek topluluk hukuku açısından temellerini oluşturmaya çalışacağız.

ABSTRACT

The issue of integration in Africa takes different forms, and it can be considered a process that started a long time ago and affected by the events and changes that recur on the African scene. Same times African integration continues to occupy the minds of officials in Africa and at the forefront of their agendas. The special interest of economic integration is not hidden by those who are interested in African integration, and it is for them the cornerstone of achieving a comprehensive integration in the continante. However, the experience of economic integration has been exposed many obstacles that can be linked to various factors, one of the most important factor worth to be mentioned is the legal factor.

The fact that this research comes under the title of The Contribution of the African Union to Cooperation and Integration Efforts in the African Continent in an attempt to address the main factors that have made African economic integration targeted for decades not achieved its desired goals to this day.

In this research, we assume that the legal axis has a great rols in the success of economic integration processes, and this assumption is confirmed by the integrative experiences in the world. Whereas, the accuracy in implementation and the required consistency between the integrative bodies, and the institutional effectiveness of the community law are essential conditions in ensuring the success of the integration goals.

On the African issue, we find that the efforts made to develop a community law, whether at the level of the African Union or the African regional organizations, needs to be reassessed in order to intensify them and employ them correctly and accurately in the interest of the African economic integration. We have also tried in this research to lay the objective and formal foundations of African community law by taking advantage of the current achievements of the African Union and the African's regional organizations

KISALTMALAR

UMA	Arap Mağrip Birliği
CEDEAD	Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu
CEN SAD	Sahil ve Sahra Ülkeleri Topluluğu
IGAD	Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi
COMESA	Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı
EAC	Doğu Afrika Topluluğu
SADC	Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
ECCAS	Orta Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu
UEMOA	Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği
MRU	Miro Nehri Ülkeleri Birliği
CEPGL	Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu
CIRGL	Büyük Göller Bölgesi Uluslararası Konferansı
CEMAC	Merkezi Ekonomik ve Parasal Topluluk
AEC	Afrika Ekonomik Topluluğu
OUA	Afrika Birliği Örgütü
UA	Afrika Birliği
ACCP	Afrika Ticaret Politikaları Merkezi
ECA	Afrika Ekonomi Komisyonu
ACHPR	Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu

CAFDHP	Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi
CUADI	Afrika Birliği Uluslararası Hukuk Komisyonu
CCUAPLC	Afrika Birliği Yolsuzluk Danışma Konseyi
CAEDBE	Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi
CCJA	Ortak Adalet ve Tahkim Mahkemesi
OHADA	Afrika'da Şirketler Hukukunun Uyumlaştırılması Örgütü
CECA	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
CEEA	Avrupa Topluluğu Atom Enerjisi
MB	Birleşmiş Milletler
EU	Avrupa Birliği
COI	Hint Okyanusu Komisyonu
EAPP	Doğu Afrika Enerji Havuzu
IBN	Nil Havzası İnsiyatifi
CEE	Avrupa Ekonomik Topluluğu
NEPAD	Yeni Afrika Kalkındırma Ortaklığı
ALENA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
ACCP	Afrika Ticaret Politikaları Merkezi

GRAFİK LİSTESİ

Grafik No 1: Kıtadaki Afrika Bölgesel Örgütlerinin Dağılımı…….32

Grafik No 2: Kıta İçindeki Bölgesel Örgütlerin Örtüşmeleri…..……...33

TABLO LİSTESİ

Tablo No 1: Afrika Birliğinden Tanınan Bölgesel Ekonomik Topluluklar 35

Tablo No 2: Afrika Ülkelerini Bölgesel Örgütlere Üyelik Durum……..38

GİRİŞ

Afrika'nın bütünleşmesi konusu Afrika ülkelerinin bağımsızlığını ve uluslararası egemenliklerini kazanmalarından önce konuşulmaya başlanmıştır. Bu kıtasal bütünleşme çabalarıyla eşzamanlı olarak belirli alanları kapsayan bölgesel alt örgütlerin de bütünleşme sürecini hızlandırma amacıyla ortaya çıktığı ve gelişmeye başladığı görülmüştür.

Bugünkü adıyla Afrika Birliği (AU) olan Afrika Birliği Örgütü'nün (AOU) ortaya çıkışına bakıldığında karşılaşmış olduğu küresel politik zorluklar karşısında Afrika'nın yerini güçlendirme ve modern gerçekliğin ihtiyaçlarını karşılayan güçlü kurumların gölgesinde, kapsamlı bir kıtasal bütünleşmeyi gerçekleştirmek için yol haritası oluşturma girişiminden ibaret olduğu görülmektedir. Afrika Birliği Örgütü'nün kuruluşu esnasında Afrikalı liderlerin bakış açılarının taban tabana zıt olması, sağ ve sol olmak üzere iki görüşe ayrılmalarına neden olmuştur.

Sol görüş, bir birlik oluşturarak devlet eğemenliğinin bu birlik yönergesinde kapsamlı bir yönetim oluşturma çağrısında bulunurken sağ görüş, Afrika ülkelerinin kendi egemenlikleri ile birlikte bağımsız kalması fikrini savunmuştur. Ve sonunda mesele sağ görüşün lehine sonuçlanmıştır. Bu nedenle Afrika Birliği Örgütü'nü (AOU) oluşturan sözleşmeler ve bunlara eklenen tadiller Afrika Birliği (AU) dönemine varıncaya kadar bu ilke üzerine şekillenmiş ve korunmuştur. Bu kapsamda ülkelerin milli saygınlığının zedelenmesini engellemek için son derece kısıtlayıcı hukuki tedbirler ve açık tasarılar ortaya konulmuştur. Bu durumun doğal bir neticesi olarak Afrika'nın bütünleşmesi zor bir hale gelmiştir. Zira yaşanan bu realite, yapı ve ilişkilerin geleceğe yönelik Afrika'nın bütünleşme sürecini hızlandırabilecek üstün bir kapasite göstermeksizin olduğu hal üzere devam etmesine neden olmuştur.

Afrika'nın bölgesel bütünleşme süreci, Afrika Birliği Örgütü'nün 2002 yılında resmi olarak Afrika Birliği'ne dönüşmesi ile birlikte yeni bir dönemece girmiştir. Bu kapsamda 2004 yılında yürürlüğe giren Abuja Antlaşması meydana getirilmiştir. Antlaşmada liderler 2028 yılı itibarıyla Afrika'nın kalkınması için altı aşamada faaliyet gösterecek Afrika Ekonomik Topluluğu'nun (AEC) oluşturulmasına karar vermişlerdir.

Bu durumun nedeni ise baş edilmesi gereken genel birtakım gerçeklerin varlığıdır. Bölgesel bütünleşme, Afrika ülkelerinin karşılaşabileceği ekonomik sıkıntıları hafifletmek ve hızlı ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için bir araçtır. Bu ise geçerli talimatlara sahip olan etkin kurumlarla birlikte, ancak ülkeler arasında hak ve yükümlülükler konusunda eşitliğe dayalı ilişkilerin gölgesinde mümkün olabilir. Zaten 1970'li yıllardan bu yana Afrika'daki bölgesel örgütlerin sayısının patlamasının nedeni belki de budur. Bu kapsamda Afrika Birliği tarafından kabul edilen başlıca 14 bölgesel örgüt bulunmaktadır. Diğer yandan her biri Afrika Birliği'ndeki mevcut boşlukları kapatmaya çalışan diğer alt bölgesel örgütler bulunmaktadır ki, bunlardan her biri uzun vadede kapsamlı bir Afrika bütünleşmesine ulaşabilmenin yolunu açmak adına Afrika ekonomik bütünleşmesini inşa etmeyi sağlayacak genel hukuki çerçeveyi oluşturma girişiminde bulunmaktadırlar.

Her türlü bütünleşme sürecinde kanunlar temel bir rol oynamaktadır. Kanunlar, ülkelerin ve bütünleşme kurumlarının tüm hukuki tasarruflarının yürütüldüğü standardı teşkil eden esastır. Her bütünleşme; bir ülkedeki farklı ulusal sektör ve oluşumların ya da bizzat ülkelerin ortak bir sonuca varmak için gerçekleştirdiği bir politik ile toplumsal süreçtir. Bu noktada ülkeler; ortak hedefler ve umutlar paydasında imtiyazlarını ve faaliyetlerini bölgesel kurumlarla koordine etmeye çabalarsa bu sürecin başarısını hukuk garantiye alır.

Afrika ülkelerinin ekonomik bütünleşmeyi sağlamaları için kurulan bölgesel kurumlar, sözleşmeye taraf olan ülkelere karşı belirli yetkilere sahip hukuki araçlar oluşturmaktadırlar. Bu bölgesel örgütleri oluşturan sözleşme ve anlaşmalara baktığımızda bütünleşme amacına hizmet etmek üzere mahkeme, komisyon ve benzeri forumlarda birtakım yürütme yapılarının varlığına dair kesin ifadeler görmekteyiz. Sözleşmelerin yorumlanması ve sözleşmelerden doğan anlaşmazlıkların ülkeler arasında çözülmesi ile ilgili maddeler bunlara örnek gösterilebilir. Ancak birçok nedene dayalı olarak bu yapıların etkinliği ve etki gücü farklılık arz etmektedir. Afrika'da bu kurumlar arasındaki ortak nokta ise Afrika'nın ekonomik bütünleşme sürecinin başarısızlığına neden olan hukuki yapılarda birtakım engellerin varlığıdır.

Bu acizlik durumunun sebebi ise üye ülkelerin büyük çoğunluğunun bu hukuki kurumlara uluslarüstü egemenlik tanımaması ve bunun yanında bulunan birçok alt

faktördür. Bu kurumların iç yönetmelikleri herhangi bir şekilde bütünleşme sürecini etkileyen dış değişkenler ile uyum sağlayamamaktadır. Bu nedenle yönetmelikler, kurumunun kuruluşunun üzerinden yıllar geçse de kayda değer köklü bir güncelleme yapılmaksızın olduğu gibi kalmaktadır. Dolayısıyla Afrika'daki kurumsal anlaşmazlıkların şiddetinin artmasının yanında hedeflenen ekonomik amaçlara da uyum sağlanamaması kaçınılmazdır.

Bu bölgesel örgütlere baktığımızda Avrupa Birliği modeliyle kurulmuş olduklarını ve bu yapıları oluşturanların bu bölgesel kurumlara ulusal sınırları aşan yetkiler vermeye çalıştıklarını görmekteyiz. Bununla birlikte bu kurumların günümüzde bile ulus ötesi geniş yetkilerini uygulayamadıkları tespit edilebilir. Bu arka planın ışığında tezimiz; bir değerlendirme ve eleştiri çalışması olarak Afrika'daki bölgesel örgütlerin hukuki yapısını araştırmaya, ardından da Afrika kıtasının ekonomik bütünlüğünü sağlamaya katkıda bulunmak için nesnel ve biçimsel birtakım temel ve standartların oluşturulmasını amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜMÜ

1. ARAŞTIRMANIN GENEL BİLGİLERİ

1.1 Araştırmanın Önemi

Uluslararası sahne ardı ardına birçok değişikliklere şahit olmaktadır. Bu değişiklikler uluslararası hukuk alanında çalışanların koşullarını zorlaştırmakta ve bu alana yeni birtakım hakikatler dayatmaktadır. Yeni kapitalizmde küreselleşme, küresel ekonomi modelini yeniden yapılandırmıştır. Ülkelerin uluslararası toplumsal ve hukuki sistem içerisinde bu değişikliklere karşı tepkisi ise bölgesel bloklara girme girişimleri şeklinde olmuştur. Bu nedenle şahsi ve ticari malların serbest dolaşımını sağlayabilmek için ülkeler arasında ortak pazar bulma girişimleri ortaya çıkmıştır.

Afrika ülkeleri peş peşe gelen bu uluslararası değişikliklerin ortasında; uluslararası sahada Afrika kıtasının yerini güçlendirebilecek konsolide bir ekonomik yapı oluşturmak için kaçırılmaz bir fırsat, başarıyı kolaylaştırabilecek kültürel ve toplumsal bağdaşma, coğrafi yakınlık ve üretim çeşitliliğine rağmen kendi aralarındaki ilişkilerde bölünme ve soğuklaşma yaşamıştır.

Çalışmanın önemi Afrika'nın ekonomik bütünleşme sürecinin analiz edilmesi ve eleştirilmesi suretiyle geçmiş deneyimlerdeki hukuki çerçeveye odaklanarak engellerini tespit etme ve kıtaya uygun çerçeve oluşturabilecek etkin bir model pazarlamaya çalışmasında saklıdır.

Bu temel üzerinden araştırmamızın kazandığı önem aşağıdaki noktalarda özetlenebilir;

a. Bugün dünya tek bir blok haline gelmiştir. Bu durum Afrika ülkelerine, uluslararası sahnedeki yerini ve gücünü göstermeleri için farklılıklarını koruyarak uyum içinde olmayı dayatmaktadır.

b. Afrika uluslararası sahada büyük bir yere sahiptir. Ancak etkin bir ekonomik bütünleşme sürecine girmesinin önünde bulunan hukuki engelleri aşmaktan aciz olduğu için bu yerini ispat edememektedir.

c. Güçlü ve etkin bir ekonomik bütünleşme ancak Afrika kıtasının müşterek çerçevesini teşkil eden sağlam bir hukuki temel üzerinde oluşturulabilir.

d. Afrika kıtasının tabiatına ve şekline uygun bir hukuki çerçeveye ulaşılması için mevcut hukuki çerçevenin kontrol edilmesi ve gözden geçirilmesi gerekmektedir.

e. Mevcut bölgesel blokların bölgesel bütünleşmeyi, kıtanın durumu ile uyum sağlayacak şekilde geliştirmesi gerekmektedir.

f. Var olan hukuki yapılar, ülkeler bağlayıcı ve geçerli kararlar alamadıkları sürece ekonomik bütünleşmenin gerçekleşmesi için yeterli değildir.

Araştırma konumuzun sahip olduğu öneme nazaran araştırmalarında Afrika'nın bütünleşme konusunu ele alan birçok araştırmacı ve yazar bulunmaktadır. Fakat bu araştırmalar, bütünleşmenin belirli yanlarıyla veya kıtada bulunan bölgesel örgütler arasındaki belli örgütler ile sınırlı tutulmaktadır.

Öte yandan meselenin sadece siyasi veya ekonomik yanları ile ilgilenen araştırmalar bulunduğu gibi bazı araştırmalar sadece hukuki yanını ele almıştır. Fakat benim nazarımda tüm bu araştırmaların dolduramadığı birtakım boşlukların varlığı görülmektedir. Buna bağlı olarak Afrika kıtasının ekonomik bütünleşmesi hedefini sağlayabilecek bir model yasası çerçevesi oluşturmak için hukuki açılardan derin çaplı araştırmalar yapılması halen kesin ve zaruri bir ihtiyaçtır.

Beni bu başlığı seçmeye iten bazı sebepler aşağıdaki gibidir;

a. Afrika'nın ekonomik bütünleşmesinin hukuki çerçevesini ele alan araştırmaların azlığı.

b. Kıtadaki toplumsal kurumların hukuki çerçevelerinde bulunan ve Afrika'nın ekonomik bütünleşmesine engel teşkil eden boşlukların ve çatlakların bulunması.

c. Kıtanın ekonomik bütünleşmesini hedefleyen Afrika Birliği ve Afrika bölgesel kurumları programının hukuki yol haritasının oluşturulması girişimi.

d. Afrika kıtasının bütünleşmesinin oluşturduğu büyük kıta projesinin gerçekleştirilmesine katkı sağlama arzusu.

1.2 Araştırmanın Amaçları

Afrika kıtasında çok sayıda bölgesel örgütün bulunmasının temel hedefi, Afrika ülkelerini siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan bir araya getiren kapsamlı bir Afrika Birliği çerçevesine ulaşmanın ilk adımını atmak ve farklı bölgeler düzeyinde bir Afrika birleşik bloğunun oluşturulmasına çalışmaktı -ve halen böyledir-.

Afrika'daki bazı bölgesel örgütlerin kuruluşunun üzerinden onlarca yıl ve Afrika Birliği Örgütü'nün (bugünkü Afrika Birliği) kuruluşundan yarım yüzyıl geçtikten sonra Afrika'nın bütünleşme hayalleri halen daha Afrikalı liderlerin zihninde yer tutmaktadır. 2013 yılında Afrika Birliği, 2063 Ajandası adı altında 50 yıllık bir proje açıklamıştır. Proje çerçevesinde Afrika'nın kimliği ve kalkınma yollarını kapsayan ortak bir stratejik çerçeve belirlenmiş; kıtanın geleceğini tayin etme, bütünleşme, ekonomik ve toplumsal kalkınma ve güvenlik konularında hedefler ortaya konulmuştur. Tüm bunlar Afrika ülkelerinin Afrika'nın bütünleşmesi konusuna ne kadar fazla önem verdiklerini göstermektedir.

Araştırmamız, genel anlamda bütünleşmeye özellikle de ekonomik bütünleşmeye yönelik tehlikelere atıfta bulunarak kıta ülkeleri arasındaki ekonomik bütünleşme çerçevesinin hukuki donanımlarını oluşturmakta olup bu kapsamda hedeflerini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

a. Genel olarak Afrika'nın bütünleşmesinin özellikle de Afrika'nın bölgesel ekonomik bütünleşmesinin önünde engel teşkil eden hukuki sorun ve boşlukların belirlenmesi.

b. Afrika'nın ekonomik bütünleşme hedefini gerçekleştirmesinin önünde engel teşkil eden hukuki kusurların tespit edilmesi için Afrika kıtası düzeyinde bölgesel kurumları oluşturan sözleşme ve yönetmeliklerin tespit edilmesi.

c. Kıtada bölgesel alt örgütler arasında katılım ve bütünleşmenin önünde engel teşkil eden hukuki engellerin tespit edilmesi.

d. Bir yandan bölgesel ekonomik kurumlar ile diğer yanda Afrika Birliği Örgütü arasında bütünleşme sürecini kolaylaştıracak genel çerçevenin oluşturulması.

e. Afrika ekonomik bütünleşmesini sağlayacak Afrika model yasasının pratik taslağının oluşturulması.

1.3 Araştırmanın Problemi

Tüm bölgesel ekonomik gruplar görevini etkin bir şekilde yerine getirebilmek için alt örgütler içerisinde bulunan kurumlara uygun, açık ve detaylı yasal çerçeveden yoksundurlar. Aynı zamanda öne çıkan bölgesel ekonomik grupların büyük çoğunluğu Avrupa Birliği'nin topluluk hukuku modelinden esinlenmektedirler. Fakat zaten Afrika Birliği kendi içerisinde temel ekonomik bütünleşme hedeflerini sağlayamamıştır. Bu durum büyük ölçüde üye ülkeler arasında bölgesel sözleşmelerin belirgin olmamasına ve sözleşmeleri bölgesel anlamda etkin bir şekilde uygulama mekanizmasının kurulmamasına neden olmaktadır.

Herhangi bir ekonomik bütünleşme sürecinin performansının etkinliği değerlendirilirken başlıca dört faktöre dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu faktörler; üçüncü taraflarca kabul edilme, bütünleşme sürecini yürüten birimlerin yetkisi, üye ülkeler karşısında bu kurumların bağımsızlığı ve son olarak önceliklerin yapılandırılması ve bunların dışında üyeler arasında herkesi bağlayıcı şekilde müşterek çalışma kabiliyetidir.

Bu standartlara baktığımızda bölgesel ekonomik gruplar düzeyinde gerçekleşmekten çok uzak olduklarını görmekteyiz. Bu standartların kurumsal düzeyindeki durumundan bahsetmiyoruz bile. Afrika bütünleşme örgütleri açık kıdem ilkesini öne sürerken, diğer bazıları ise bu ilkeyi kabul etmek istememektedirler. Öte yandan Afrika Birliği'nin hukuki metninin etkili olmaması bazı hukuki birimlerinin felç olmasına ve rolünü tam olarak oynayamamasına neden olmaktadır. İşte tezimizin cevap bulmaya çalıştığı sorunun temel ekseni budur.

1.4 Araştırmanın Varsayımları

Bazı eski bölgesel ekonomik blokların inşası eski bir olgu sayılmaktadır. Fakat bu bloklara karşı modern yönelimler geçmiştekinden farklılık arz etmektedir. Eski

bloklar ticari etkenlerin egemenliğine sahiptirler. Öte yandan bu blokların gerçekleştirmiş olduğu bütünleşme ve bağdaşma dereceleri birbirinden farklı ve taban tabana zıttır. Avrupa Birliği istisna olmak üzere kayda değer ve gözle görülür bir sonuca ulaşamamıştır. Yeni bölgesel bloklar açısından ise bu bloklar, yapıları ve coğrafi alanları itibarıyla son derecede düğümlüdür. Bunun sebebi ise küreselleşme ve yeni liberalizm gibi etkili birtakım yeni faktörlerin ortaya çıkması ve bütünleşme sürecinin ele aldığı alanların genişlemesidir. Bütünleşmenin de ülkelerin stratejik konularından biri haline gelmesi ile birlikte karşılıklı birtakım yükümlülükler barındıran karma bütünleşme modelleri ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda bir ülkenin birden fazla bölgesel blok içerisine dahil olduğunu görmekteyiz. Araştırmamızın konu edindiği Afrika için de durum bu şekildedir. Araştırmamız aşağıdaki hipotezleri ortaya koymaktadır;

a. Afrika kıtası, özellikle de coğrafi, siyasi ve iktisadi açıdan bütünleşmeye ulaşmasına muktedir hale getiren birçok ayrıcalıklara sahiptir.

b. Kıtadaki iktisadi örgütler genel anlamda Afrika'nın bütünleşmesine hizmet etmek üzere bu kurumların hukuki çerçevelerinin yapılarına riayet ekmekle birlikte bütünleşmenin gerçekleştirilmesi için olumlu bir faktördür.

c. Afrika'nın bölgesel örgütlerinin toplumsal kanunlarında bulunan boşluklar ve çatlaklar Afrika'nın bütünleşme sürecini yavaşlatmaktadır.

d. Afrika Birliği'nin yapısı ve bunun yanında yasal çerçevesi, ekonomik bütünleşme meselesindeki rolünü yerine getirilmesini sağlayacak etkinliğe sahip değildir.

e. Hem alt örgütler hem de Afrika Birliği'nin sözleşmeleri ve yargı kurumlarındaki hukuki yanlara riayet edilmesi Afrika'nın ekonomik bütünleşme hedefinin gerçekleştirilmesinin temel taşıdır.

1.5 Araştırmanın Soruları

1980 yılında Afrika ülkeleri, Afrika Birliği Örgütü çerçevesinde Lagos Çalışma Planını benimsemişlerdir. Öte yandan sözleşmelerin yürürlüğe girmesinden itibaren 34 yılı geçmemek kaydıyla belirlenen takvim içerisinde altı aşamada Afrika

Ekonomik Topluluğu'nun (AEC) kurulması için 1991 yılında Abuja Sözleşmesi imzalanmıştır. Ayrıca alt bölgelerdeki bölgesel ekonomik oluşumların gelişimlerinin sağlanması ve Afrika sahasında yaşanan yeniliklere daha uygun hale gelebilmeleri için yapılarını gözden geçirmişlerdir. Yeni bin yılın başlaması ile birlikte 2001 yılının ekim ayında da NEPAD girişimi devreye girmiştir. Afrika Birliği'nin Kuruluş Kanunu 3. maddesinde Birliğin birtakım hedefleri gerçekleştirmek için çalışacağı vurgulanmış olup bu hedefler arasında Afrika halklarının ülkeleri arasında daha fazla birlik ve dayanışma sağlanması ve kıtada siyasi ekonomik ve toplumsal bütünleşmenin hızlandırılması yer almaktadır. Afrika Birliği ve alt örgütlerinin ekonomik bütünleşmenin gerçekleştirilmesi yönündeki bu süreç ve hedeflerinden yola çıkarak araştırmamız aşağıdaki sorulara cevap bulmaya çalışmaktadır;

a. Afrika'nın ekonomik bütünleşmesinin gerçekleştirilmesinin önünde engel teşkil eden temel hukuki faktörler nelerdir?

b. Afrika'daki alt örgütlerin bütünleşmesinin sağlanması için ortaya konulan uygun hukuki esaslar nelerdir?

c. Arzulanan ekonomik bütünleşme hedefini gerçekleştirebilmek için Afrika Birliği'nin ve yapılarının sahip olması gereken biçimsel standartlar nelerdir?

d. Afrika toplum hukukunun geliştirilebilmesi için Afrika, diğer ekonomik bütünleşme deneyimlerinden nasıl faydalanabilir?

1.6 Araştırmanın Metodolojisi

Üzerinde çalıştığımız araştırmamızın konusu birçok bilim dalı ile ilgili bulunmaktadır. Öte yandan araştırmamızın ele almaya çalıştığı problem, araştırmanın yukarıda belirtilen hedeflerini gerçekleştirebilmesi için birden fazla metodoloji benimsemeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda araştırmamız içerisinde aşağıdaki metodolojileri bir araya getirmeye çalışacağız;

a. **Analitik Metodoloji**: Bu yöntem Afrika'nın ekonomik bütünleşme olgusunun bağlı oldu yönlerin ve bu bütünleşme süreci ile ilgili ve etkili olan diğer yanların araştırılması ve araştırmanın hedefine hizmet edecek şekilde konu ile ilgili parçaların analiz edilmesi suretiyle uygulanmaktadır.

b. **Tarihsel Metodoloji**: Afrika'nın ekonomik bütünleşme sürecinin başlangıcından bu yana beraberinde getirdiği koşulların ve değişkenlerin incelenmesi hukuki boyutu ve beraberinde getirdiği anlaşma ve sözleşmeler düzeyindeki değişikliklere odaklanılması ve sonuç olarak Afrika'nın bütünleşme deneyimi lehine ideal modeli ulaşılması suretiyle bu yöntem uygulanmaktadır.

c. **Karşılaştırmalı Metodoloji**: Bütünleşme süreci ülkeleri ve kıtaları meşgul eden küresel bir olgudur. Bütünleşme süreçlerinin ortasında farklı modeller sağlayan birtakım bölgesel ve uluslararası kurum ve yapılar ortaya çıkmıştır. Bizler bu araştırmamızda Afrika'nın bütünleşme süreçleri ile daha etkili olan diğer modeller arasında karşılaştırmalı yaklaşımı benimsemeye çalışacağız.

d. **Eleştirel Meteoroloji**: Bölgesel örgütleri Afrika Birliği'nin temel sistemini ve şubelerini oluşturan farklı sözleşmelerin metinleri incelenerek araştırmanın hedeflerini gerçekleştiren değerlendirme çalışmaları için kullanmaya çalışacağız.

1.7 Araştırmanın Kavramlar

a. **Ekonomik Bütünleşme**: Farklı birimler arasındaki perdelerin kaldırıldığı ve bütünleşen ülkelerde tüm üretim faktörlerinin önündeki fırsatların değerlendirilmesini sağlayan bir ekonomik ve toplumsal süreçtir.

b. **Bölgesel Örgütler**: Sürekli iş birliği yaparak ortak öneme sahip hedeflerin gerçekleştirilmesi için kalıcı birimlerle birlikte taraflar arasında sözleşme imzalanması suretiyle birtakım ülkeler tarafından oluşturulan gruptur.

c. **Uluslararası Sözleşmeler**: Sözleşme ifadesi ile bazı ülkeler arasında, gerek tek bir belgede gerekse daha fazla belgede uluslararası hukuka uygun düzenlenen herhangi bir özel isme sahip olan uluslararası anlaşmalar kastedilmektedir.

d. **Hukuki Çerçeve:** Belirli birtakım konuları düzenleyen özel kaynaklara sahip hukuki standartlar doğrultusunda geçerli kararlar alabilen kurumlar

vasıtasıyla belirli sınıflar üzerine uygulanan özel kuralların varlığıyla kişisel imtiyaza sahip birbirine bağlı bir birim hakkındaki bağımsız kurallar grubudur.

e. **Afrika Birliği:** Afrika Birliği Örgütü 1963 yılında bağımsızlık sahibi 32 Afrika ülkesi tarafından kurulmuş olup sonrasında Afrika Birliği Örgütü'ne 21 ülke daha dahil olmuştur. Afrika Birliği günümüzdeki haliyle 2002 yılında kurulduğunda 53 üye ülkeye sahip iken bugün için bu rakam 55 ülkeye ulaşmıştır.

f. **Afrika Ekonomik Grubu:** 1991 yılında Abuja Sözleşmesi ile kurulmuş olup sözleşme 1994 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme kendine bağlılığın arttırılması ve kıtanın öz gelişiminin ve sürdürülebilirliğinin teşvik edilmesi amacıyla ekonomik toplumsal ve kültürel kalkınmanın desteklenmesini ve Afrika ekonomilerinin bütünleşmesini hedeflemektedir.

İKİNİCİ BÖLÜM

2. EKONOMİK VE HUKUKİ BÜTÜNLEŞME KAVRAMI

2.1 BÜTÜNLEŞME KAVRAMI

Bütünleşme kelimesinin aslının Latinceye dayandığı düşünülmektedir. İlk olarak 1620 yılında Oxford İngilizce sözlüğünde, tek bir bütün oluşturmak için birkaç şeyi toplamak manasında kullanılmıştır. Bu mana bütünleşmek kelimesinin anlamına tam uygun düşmektedir. Birtakım parçaların birleştirilerek tek bir bütün oluşturulması anlamına gelir. Bütünleşmek kelimesi dil açısından tam, bütün, tamam olma ve tamamlama anlamlarını da delalet ederken bir şeyi bütün hale getirme manasında da kullanılır. Yani bütünleşme birbirinden ayrı olan parçaların birleştirilmesi ve tam bir bütün oluşturmak için birbirine eklenmesi demektir.[1] Bölgesel kelimesi ise bazen bütünleşmek kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılır. Bölgesel kelimesi genelde en az iki devletin belirli bir coğrafi bölgede oluşturduğu politikalar grubuna denir ve genel ve özel aktör mercilerin çalışmalarından kademeli olarak yararlanan uyumlu bir bölgesel grubun ortaya çıkmasının teşvik edilmesini hedeflemektedir.[2]

"Bütünleşme" kavramı, uluslararası ilişkilerdeki entelektüel eğilimlerde, özellikle geleneksel ve yeni işlevselcilikte temsil edilen iki yaklaşımı olan işlevsel okul literatüründe ve kurumsal liberal okulda büyük ilgi görmüştür.

Kavram, birçok araştırmacının da dikkatini çekmiş ve hakkında birçok tanımlar yapılmıştır. Genel anlamda bütünleşme, tek bir yana odaklanmayacak şekilde bir takım hedeflerin başarılmasını amaçlamaktadır. Öne çıkan faktör ekonomik boyut

---

[1] Makros **KEMAL**, Ekonomik bütünleşmenin sağlanmasında ortak girişimlerin rolü, Avrupa ve Mağrip deneyimleri arasında karşılaştırmalı çalışma, Farhat Abbas Üniversitesi İktisat Bilimleri alanında yüksek lisans derecesi almak için sunulan çalışma. 2014 s.3

[2] Ibtissam **BAHMANE**, Communautés Economiques Régionales en Afrique, 6th International Conference on Economics and Management of Networks 21-23 November 2013, Agadir – Morocco, p 4

olduğunda bazen ondan stratejik, politik ve güvenlik hedeflerine bazen de toplumsal ve kültürel hedeflere taşımaktadır.

Burada da işaret etmek gerekir ki uluslararası ilişkilerde bütünleşme kavramının teorisyenleri arasında bu bir tartışma konusu olmuştur. Bazıları bütünleşmeyi bir süreç olarak değerlendirirken diğer bazıları bir durum olduğunu ifade etmişlerdir. İlk yönelime sahip olan Ernst B. Haas[3] bütünleşmeyi "Farklı ve çoklu ülkelerdeki siyasi güçlerin yetki ve faaliyetlerini ülkelerin yetkilerini aşan yetkilere sahip kurumların oluşturduğu yeni bir merkeze yönlendirmelerini içeren süreçtir." şeklinde tanımlamaktadır.[4] Amitai Etzioni[5] ise bir durum olarak gördüğü bütünleşmeyi "Toplumun zor kullanma ve şiddet araçlarını kullanmaya muktedir olan etkin siyasi aydınlara sahip olması ve bu durumun toplum içerisinde toplumun siyasi kimliğini belirleyen birim mesabesinde sayılması neticesinde ortaya çıkan durumdan ibarettir." diye tanımlar.[6]

İki tanımlamadaki bakış açılarında bulunan farklılıklarla beraber bütünleşmenin süreç olduğu kadar durum olduğu da söylenebilir. Süreç olarak değerlendirildiğinde farklı aşamalarda siyasi ekonomik toplumsal ve güvenlik açılarından bir sürece dönüşür ve belirtilen bu açılardan herhangi birinde ya da her birinde ayrı ayrı bütünleşme gerçekleşir. Bütünleşme tanımlanırken süreç ve durum ifadelerinin bir araya getirilmesi, Karl Wolfgang Deutsch [7] tarafından yapılan

---

[3] **Ernst Bernard Haas** (1924 - 2003), uluslararası ilişkiler alanındaki teorik tartışmalara sayısız katkılarda bulunan bir Alman-Amerikalı siyaset bilimidir.

[4] Abdullah Misbah Zayid, Uluslararası Politika, Beyrut, Dar Al-Rowad. 2002 s.142

[5] **Amitai Etzioni**: Werner Falk, 4 Ocak 1929'da doğdu, Almanya doğumlu ve Amerikalı bir sosyologdur ve en iyi sosyoekonomi ve cemaatçilik üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır.

[6] Said Ali Ahmed Taha, Afrika bölgesel gruplarında bütünleşme deneyimleri, Sahil ve Sahra ülkeleri grubunun durumu, Afrika Ufukları dergisi, Dergi 13, Sayı 44, Yıl 2016 s.13

[7] Karl Wolfgang **DEUTSCH** (1912 - 1992) Praglı bir sosyal ve siyaset bilimcidir. Harvard Üniversitesi'nde Stanfield Uluslararası Barış Profesörü idi. 1977'den 1987'ye

tanımlamada açıkça görülmektedir. Kendisi bütünleşmenin temel koşulu olan hâkim ile mahkûm arasındaki karşılıklı güvenin bulunması durumunda siyasi bütünleşmeye neden olan sürecin gerçekleştiğini ifade eder.

Tarihsel bağlam açısından, Afrika ülkelerinin kalkınma stratejilerinde, çoğu 1960'larda bağımsız olduklarından beri bölgesel bütünleşme mevcuttur. Bölgesel bütünleşme kavramı modern uluslararası toplumun sahip olduğu en belirgin tezahürlerden biri sayılmaktadır. Bütünleşme ülkelerin kurumlar ve sözleşmeler bağlamında iş birliklerini desteklemek için bölgesel anlaşmalara dahil oldukları bir durum ve süreçtir. Afrika ülkeleri ekonomik bütünleşme konusunu bölgesel ekonomik gruplar üzerinden ele alarak uzun vadeli bir şekilde gerçekleştirmeyi hedeflemiş ve bu bağlamda birçok kurum oluşturulmasını teşvik etmişlerdir. İkinci aşama ise serbest ticaret bölgesi, konsolide bir gümrük sistemi ve ortak pazar oluşturulması için bölgesel ekonomik grupların desteklenmesine odaklanmıştır.

2.1.1 Ekonomik Bütünleşme

Ekonomik bütünleşme kavramı, ekonomi bilimlerinde kullanılan diğer tüm kavramlar gibi tüm ekonomistler arasında aynı tanımlamaya sahip değildir. Bazıları katılım kavramını kullanmayı tercih ederken diğer bazıları iş birliği bazıları ise bloklaşma kavramını tercih etmişlerdir. Genel anlamda bu farklılığının sebebi ülke grupları arasında önerilen bütünleşmeye bakış açılarının birbirinden farklı olmasıdır. Bu noktada belirleyici olan bütünleşmenin ikili sözleşmeler şeklinde mi, iki devlet arasında iş birliği şeklinde mi yoksa siyasi ve ekonomik bir blok inşa etmek için ülkeler grubu arasındaki bölgesel bütünleşme şeklinde mi olduğu önemlidir.

Ekonomik bütünleşmenin yeni formu, ilgili ülkeler arasında ticaretin özgürleştirilmesi ve sermaye hareketi ile sınırlı olan temel kurala dayanmaktadır. Ekonomik bütünleşme ekonomik piyasaların oluşturulması sureti ile gerçekleştirilir, gümrük ve vergi yasalarının birleştirilmesi, ürün ve hizmetlerin özgür akışının önünde duran tüm engellerin kaldırılması ve farklı piyasa bölgeleri arasında ve sermaye hareketinin kolaylaştırılması gibi birçok farklı araç ve tezahürü

---

kadar Wissenschaftszentrum Berlin'in (Uluslararası Karşılaştırmalı Sosyal Araştırma Enstitüsü) Direktörü idi.

bulunmaktadır. Genel olarak bütünleşme, bazı ulusal siyasi kurumları entegre etme ve dış politika üzerindeki egemenliği ortak uluslararası organlara devretme sürecine yönelik siyasi bütünleşme sonucuna odaklanmadığı için bir dizi hedefe ulaşmayı amaçlar ve siyasi entegrasyon, zorunlu olarak ulusal hükümetlerin kaldırılması anlamına gelmez, ancak bazılarında yetkilerinin devredilmesi ile sınırlıdır.

Bazı ekonomistler ekonomik bütünleşmenin ülkeleri bir araya getiren tek bir bölgenin ekonomik bütünleşme ilkelerini uygulamaya çalışan ekonomi politikalarının oluşturulabilmesi ve uygulanabilmesi amacıyla serbest bırakılmasına dayanan bir iş birliği düzenlemesinden ibaret olduğunu düşünmektedirler. Yine bazıları ortak ekonomik çıkarların bir araya getirdiği bağdaşık ülkeler grubunun azami refah seviyesini ulaşabilmek için çıkarlarını büyütme hedefiyle bütünleşme derecelerinden belirli bir derece olarak tabir etmektedirler.[8] Modern anlamıyla ekonomik bütünleşme için, "Herhangi bir ekonomik birliği, üyelerinin mevcut ekonomik kaynakları kullanmaları suretiyle karşılıklı ekonomik çıkarlar ve uygun ortak gelirler elde etmek amacıyla katılıma yönelik, yetkin ilişkiler kurmaya yönelik, sürdürülen ekonomik ve toplumsal politika sürecidir." şeklinde tanımlama yapılmaktadır. Bunun amacı ise bu üyelerin ekonomik ve toplumsal yapıları arasında mümkün olduğu kadar fazla geçiş sağlanması, böylece ekonomik kalkınma ve ekonomik refah noktasında yüksek oranlar elde edilmesidir.[9]

Bu araştırmamızda ekonomik bütünleşme ifadesinin "Ekonomik çıkarlar noktasında birbirine yakın olan ülkeler grubunun bu ülkelerin ekonomilerini tek bir ekonomi içerisinde eritmek ve kendi aralarındaki mal, birey ve sermaye hareketlerinin tüm engellerini ortadan kaldırmak suretiyle ekonomik egemenlikleri arasında koordinasyon kurarak yaptıkları anlaşmadır." şeklindeki genel anlamını kastetmekteyiz.

---

[8] Şihab **NEVAL**, Bölgesel ekonomik blokların uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine etkisi, Cezayir Üniversitesi Siyaset Bilimi alanında yüksek lisans derecesi almak için sunulan araştırma, 2010 s. 7

[9] Nabil **HAŞHAD**, GATT ve Dünya Ticaret Örgütü, Arap ekonomisinin karşılaştığı en önemli zorluklar, Mısır Genel Kitap Kurumu, Mısır 2001 s.53-54

Siyasi irade ekonomi topluluklarının oluşturulmasında büyük ağırlığa sahip önemli ve temel faktörlerden sayılmaktadır. Bu siyasi irade, güçlü siyasi ve idari kurumsal mekanizmalara dönüştürüldüğünde bu önem kazanır. Bu kurumların gücü ise uygun ve etkin hukuki altyapıya bağlıdır. Bu nedenle ekonomik bütünleşmenin başarının bir şartı olarak hukuki bütünleşmenin olması gerekmektedir. İkili anlaşmalar ülkeler grubu arasındaki hukuki bütünleşme adımlarının ilk adımı sayılmaktadır. Bu ikili görüşmelerin bütünleşmenin gerçekleştirilebilmesi için gerekli esnekliği sağlayan hukuki zemini oluşturmak adına uygun birtakım karar ve yönetmelikler şeklinde geliştirilmesi gerekmektedir.

Birçok katılım teorilerinin bulunması ile birlikte en fazla öne çıkan teori, katılım sürecinde siyasi yanlar ile işlevsel yanları birbirinden ayıran ve farklı teknik alanlarda işlevsel katılıma odaklanan federallik teorisi ve işlevsellik teorisidir. Ekonomi katılım teorisinde ekonomik kazanımların sağlanması katılım sürecinin geliştirilmesinin en temel etkenidir. Katılım süreci birkaç farklı aşamaya ayrılır ki bunların en önemlileri serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birliktir.

2.1.2 Hukuki Bütünleşme

Ülkeler ve topluluklar arasındaki ilişkilerin sahip olduğu büyük dönüşüm sonrasında uluslar üstü ilkesi ortaya çıkmıştır. Bu ilke ile kastedilen, geleneksel realist perspektiften daha geniş kabul edilen çoğulcu perspektife geçiş yapılmasıdır. Bu kapsamda ülkenin siyasi hayatı kontrolü altında tuttuğu yaygın algıdan dış çevre ile etkileşime geçme mecburiyetinde olduğu algıya geçiş yapılır. Çünkü burada sadece ülkelerin temsil ettiği birimler arasındaki ilişkilerden söz edilmemektedir. Buradaki ilişkilerin ulusların ötesinde farklı türleri de bulunmaktadır. Bu ilişkiler genel anlamda ülkeler içerisindeki siyasi süreçler ile ilgilenmekte ve bu ülkeleri bir araya getiren ilişkilerden daha fazla bireyler ve toplumlar arasındaki bağlantılara odaklanmaktadır.

Bu bağlam ve gelişime cevap vermek adına hukuki bütünleşme ilkesinin takip edilmesi bir koşul süreci olarak ortaya çıkmıştır. Hukuki bütünleşme; ulusal hükümlerin, ilgili tüm ülkelere uygun ve onlara ait hukuki metinler ile değiştirilmesi suretiyle anlaşmazlıkların çözülmesini hedefleyen hukuki bir yöntem şeklinde tarif

edilmektedir.[10] Hukuki bütünleşme, bölgesel örgütlerin kurumları ve yasaları ile gerçekleştirmeyi hedefledikleri progresif bir süreçtir. Aynı zamanda ekonomik bütünleşme süreçleri ile güçlü bağlantılara sahiptir.

Hukuki bütünleşme bölgesel kanunların üye ülkelerin yerel kanunlarının yerine geçmesi ve bölgesel bir toplu kanun oluşturulması olduğundan, bu sürecin iki ana boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi biçimsel boyuttur ki yerel ve ulusal yasaların üstünde bir hukuk otoritesinin bulunmasıdır. Bu boyut sayesinde bölgesel kurumlar tarafından düzenlenen sözleşme ve kanunlar yerel kanunlardan önce gelir. İkinci boyut ise nesnel boyuttur, bunun anlamı ise hukuki düzenin ekonomi siyaset ve sosyal yaşam gibi toplumun sahip olduğu alanlara ve meslek ve sağlık gibi konulara uzanmaktadır.

Etkin bir ekonomik bütünleşme, iyi bir şekilde belirlenmiş hukuki çerçeve içerisinde sağlıklı bir yönetim ve yapının, aynı zamanda kurumsal ve hukuki işlemlerin, ülkeler arasındaki yatay ve dikey ilişkilerinin sonucudur. Başka bir ifade ile ekonomik bütünleşmenin olumlu sonuçlarının meydana getirilmesinin bir ön faktörü olarak, yerel toplumun kendisi ile diğer hukuki sistemler arasında sağlam ve güçlü ilişkilerin bulunması gerekir. Kanunların birlikte uygulanmasının hukuk sistemleri arasında koordinasyon ve birlikteliği getireceği bilinmektedir. Bu ise ancak uluslar üstü düzeyde çalışmalarını koordine eden toplumlarda mümkün olabilecek hukuki bütünleşme sayesinde olmaktadır.

Hukuki bütünleşme ancak uluslar üstü ilkesinin (supranationalism) gerçekleşmesi durumunda mümkün olabilmektedir. Bazıları uluslar üstü ifadesini "Geleneksel uluslararası sistemlerde alışılagelmiş olanlardan daha fazla yetkinin bölgesel kurumlara verildiği ve genel olarak bu yetkilerin federal bir yönetime devredildiği bütünleşme türüdür." şeklinde tarif etmişlerdir.[11]

---

[10] Diana Eunice **KAWENDA**, Legal Integratıon as a Means to Regional Economic Integration: a Southern African Perspective, Volume 13 Number 2 January 2016, p. 194

[11] Michèle E. **OLIVIER**, The role of African Union law in integrating Africa, South African Journal of International Affairs, 15 Dec 2015, p. 514

Uluslararası hukukta yerleşik olan ilkelerden biri de şudur ki Afrika Birliği gibi uluslararası örgütler uluslararası tüzel kişiliğe sahiptirler. Fakat Afrika Birliği'nin kanun oluşturma kabiliyeti noktasındaki hukuki durumu beraberinde birtakım önemli ve birbiriyle ilişkili sorular getirmektedir. Zira Afrika Birliği ve kurumları uluslararası hukuk doğrultusunda yapılan bir sözleşmeye göre kurulmuş olup bu sözleşmede Afrika Birliği'nin yapısı, yetkileri ve görevleri belirlenmiştir. Fakat Birliğin, üyeleri bağlayıcı kanun oluşturma yetkisi bulunmamaktadır. Bu durum Afrika Birliği kanununun uluslar üstü otoriteden yoksun olduğunu göstermektedir. Bunun karşısında bölgesel örgütler sınırları aşan yetkilere sahip bölgesel hukuki sistemler oluşturmak suretiyle bu boşluğu kapatmak istemektedirler. Ancak bu örgütler düzeyinde derece farklılıkları bulunduğundan bu ilke günümüze kadar henüz gerçekleştirilememiştir.

2.2 AFRİKA BİRLİĞİ VE AFRİKA BÜTÜNLEŞMESİ

2.2.1 Afrika Birliği'nin Doğuşu ve Gelişimi

Bağımsız Afrika ülkeleri ilk konferansını 15 ila 22 Nisan 1958 tarihleri arasında Akra'da gerçekleştirmişlerdir. Bu konferansa katılan en önemli ülkeler Tunus, Libya, Sudan, Mısır, Gana, Liberya ve Etiyopya olmuştur. Güney Afrika ise toplantıya itiraz etmiştir. Fakat bu konferans Afrika kıtası üzerinde bir dayanışma ortamı oluşturmuştur. O dönemde toplantıya katılan ülkelerin kıta içerisinde farklı birtakım siyasi yönelimleri bulunmaktadır. Toplantıda henüz daha sömürge altında bulunan ülkelerin kendi kaderlerini belirlemek için iş birliği, birliktelik ve yardımlaşma esasına dayalı çalışma konusunda fikir birliğine varılmıştır. Yine 1958 yılında Kuzey Rodosya (Rhodésie du Nord), Güney Rodosya (Rhodésie du Sud) ve Niasaland arasında Orta Afrika Birliği konferansı gerçekleştirilmiştir. Gerçekte bu toplantı üç sömürge ülkesinde kontrolün daha iyi bir şekilde sağlanması ve bu bölgedeki sömürge çıkarlarını Afrika'nın diğer ülkelerine karşı korunması amacıyla, ülkelerin vatandaşlarının katılımı bahanesiyle yeniden bir araya getirilmeleri için yapılan bir İngiliz girişiminden ibarettir. Bu birlik çok fazla yaşamamış 1964 yılında Niasaland Malavi olmuş, Kuzey Rodosya ise Zambiya olmuştur.

Gana Başkanı Kwame Chroma ve Gine Devlet Başkanı Seko Toure genel anlamda Bağımsız Afrika Ülkeleri Birliği'nin hazırlığı olacak federal bir birlik oluşturulması için uğraşmışlardır ancak bu birlik çabaları başarısız olmuştur. Yine Mali ve Senegal

kendi aralarında bir federal birliği devam ettirme konusunda başarısız olmuşlardır. Tüm bu çabalar Afrika Birliği Örgütü'nün doğumunun ilk belirtileridir.

1960 yılında Etiyopya'da bağımsız Afrika ülkelerinin ikinci konferansı gerçekleşmiş ve bu konferansa Cezayir, Kamerun, Gine, Nijerya ve Somali gibi yeni bazı ülkeler katılmıştır. Bu konferansın gündeminde ekonomi de yer almıştır. Konferansta liderler Afrika Ekonomik İş Birliği Kurulu'nun oluşturulmasına karar vermişlerdir. Kurulun işletim yönetmeliği için kıtanın ekonomi uzmanlarının katılımıyla bir zirve toplanmış ve üye ülkelere de zirve kararlarına saygı gösterilmesine ve kararların uygulanmasına yönelik çağrıda bulunulmuştur. Zirve sona erdikten sonra Afrika, kıtalı aydınların yönelimlerinde baskın olan iki keskin ideolojik farklılığa sahne olmuştur. Bu iki grubun Afrika Birliği Örgütü'nün oluşmasında önemli etkisi olmuştur. Bunlardan ilki Kazablanka Grubu, ikincisi ise Brazzaville Grubudur.

2.2.1.1 Kazablanka Grubu

Bu grup 7 ve 8 Ocak 1961 tarihleri Fas kralı 5. Muhammed'in davetine istinaden Fas'ın Kazablanka şehrinde toplanmıştır. Zirveye Fas, Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır ve Suriye), Gana, Libya, Cezayir Geçiş Hükümeti ve Gine katılmıştır. Bu ülkeler Kazablanka Afrika Sözleşmesini imzalamışlardır. 5 Mayıs 1961 tarihinde yapılan bir protokol ile sözleşme tadil edilmiş ve protokole üye ülkeler; politika komisyonu, ekonomi komisyonu ve üst komisyon aracılığıyla iş birliği yapmaya davet edilmişlerdir.

2.2.1.2 Brazzaville Grubu

Bu grup, 30 Haziran 1958 tarihinde Charles De Gaulle[12] tarafından beşinci cumhuriyetin ilan edilmesi ile eş zamanlı olarak doğmuştur. Fransa Beşinci

[12] Charles André **JOSEPH**, Marie de **GAULLE** (22 Kasım 1890 - 9 Kasım 1970), II.Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası'na karşı Özgür Fransız Kuvvetlerini yöneten bir Fransız subayı ve devlet adamıdır. 1965'te yeniden Cumhurbaşkanı seçilmiş ve 1969'daki istifasına kadar görevde kalmıştır. Soğuk Savaş döneminin başlarında

Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinin amaçlarından biri de Fransa ile sömürge ülkeleri arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ve Afrika ülkelerine bağımsızlıklarının verilmesidir. Fransa bu sömürge ülkelerini Brazzaville grubu adı altında birleşik bir sistemde toplamaya çalışmıştır. Grubun ikinci zirvesi 11 Eylül 1965 tarihinde Madagaskar'ın başkentinde toplanmıştır. Toplantıdan Afrika Ülkeleri ve Madagaskar Birliği doğmuştur. Gruba üye ülkeler arasında Senegal, Moritanya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Brazzaville, Kongo, Gabon, Nijer, Dahomey, Fildişi Sahili, Çad, Kamerun, Yukarı Vlata ve Madagaskar yer almıştır.

2.2.1.3 Morova Grubu

Bu iki grubu birleştirme çabaları doğrultusunda Afrika Birliği ve Madagaskar Monrovia'da, Kazablanka grubuna bağlı olmayan yedi bağımsız Afrika ülkesinden oluşan "Brazzaville" Grubuyla bir araya geldi. Bu konferans sonrasında Nijerya devleti daha geniş çaplı bir birlik oluşturmak adına bu iki grubun bakış açılarını birbirine yaklaştırmaya çalışmıştır. Fakat Kazablanka Grubu Ocak 1962'de gerçekleştirilen Lagos zirvesinde Cezayir'in bulunmamasını gerekçe göstererek Nijerya'nın önerisini kabul etmemiştir. Böylece Lagos Zirvesi iki grubu tek bir grup altında toplama noktasında başarısız bir girişim olmuştur. Fakat katılımcı ülkeler tüm Afrika ülkelerini bir araya getirebilecek bir örgütün inşa edilmesi çağrısını şiddetle tekrarlamışlar ancak bu istek Addis Ababa Zirvesinde gerçekleşmemiştir.

15-22 Mayıs 1963'te Afrika Cumhurbaşkanlarının Zirvesine hazırlanmak için ilk toplantıları yapmak amacıyla bir Dışişleri Bakanları Zirvesi düzenlendi. Bu zirvede iki komisyon teşkil edilmiş olup ilkinin görevi aşağıdaki gündem maddelerini incelemek olmuştur;

- Tüm Afrika ülkelerini bir araya getiren bir örgüt oluşturulması.
- Afrika ülkeleri arasında iş birliği yapılması.
- Mevcut bölgesel örgütlerin kıtanın ekonomik kalkınmasındaki etkisi.

Fransa'nın baskın figürüdür. Hafızası Fransız siyasetini etkilemeye devam etmektedir.

- Afrika'nın BM ile ilişkisi.

İkinci komisyonun görevi ise aşağıdaki gündem maddelerini incelemek olmuştur:

- Sömürgecilik sorununun ve Afrika halkları üzerindeki yansımalarının nasıl çözüleceği.
- Etnik marjinalleştirme.
- Silahsızlanma.
- Kalıcı uzlaşma komisyonunun teşkili.

Her iki komisyon görüşmelerini tamamladıktan sonra bağımsız Afrika ülkelerinden otuz devlet başkanı ve başbakanın katılımıyla Afrika ülkeleri arasında devlet başkanları düzeyinde bir zirve gerçekleştirilmiş ve 28 Mayıs 1963 tarihinde Afrika Birliği Örgütü'nü oluşturan Afrika Sözleşmesi kesin bir şekilde onaylanmıştır.

2.2.2 Afrika Birliği Örgütü'nden Afrika Birliği'ne

Afrika Birliği'nin kuruluşu iki temel soruna cevap niteliğinde sayılmaktadır. Bunlardan birincisi dış sorunlar, ikincisi ise iç sorunlardır. Dış sorunlar birtakım gerekçelere dayanmaktadır ve bu gerekçelerin en önemlileri aşağıdaki gibidir;

1. Uluslararası siyasi sistemde 1945-1989 yılları arasında görülen iki kutuplu dünyanın çöküşü başlamıştır. Bunun sonucunda toplumsal açıdan birçok değişiklik meydana gelmiştir. Bu sonuçlar tüm dünya ülkelerini özellikle de Afrika ülkelerinin bir kısmını teşkil ettiği üçüncü dünya ülkelerini etkilemiştir. Bu değişikliklerin sonuçlarından biri de gelişmiş olmayan ülkelerin daha marjinal bir hale gelmesi ve Afrika ülkeleri ile emperyalist ülkeler arasındaki ilişkinin sadece bu taraf veya şu tarafın çıkarlarını ilgilendirdiği kadar olması yönünde olmuştur.
2. Uluslararası sahanın Afrika ülkelerine dayattığı yapısal oluşum programlarını hayata geçirme zorunluluk konusu olmuştur. Zira Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğunun ekonomilerinin küresel finans kurumlarından verilen yardımlara dayandığı bilinmektedir. 1990'lı yılların başından itibaren bu

yardımlar liberal değerler ile ilişkili bir şekilde yapılır hale gelmiş ve bu durum kıta ülkelerinin siyasi, ekonomik ve güvenlik açılarından dünyaya açılmasına neden olmuştur.

3. Dünya ülkeleri ortak piyasalar oluşturmak ve dış hegemonyanın şiddetini kırmak için büyük ekonomik bloklara katılma eğiliminde olmuşlardır.

4. Birleşmiş Milletler ve uluslararası kurumlar anlaşmazlıkların çözümünde, gelişmiş olmayan ülkelerin desteklenmesinde, gelişmekte olan ülkelerin gelişim faktörlerinin hazırlanmasında başarısız olmuşlardır.

İç savaşların zirveye çıkması ve sürekli yükselen ekonomik problemler ile birlikte yönetim sistemleri ile ilgili sorunlar, yukarıda saydığımız dış zorluklarla da birleşince Afrika Birliği Örgütü'nün performansının gözden geçirilmesine ve kıtanın yüzleşebileceği krizlere karşı koymaya muktedir bir yapının geliştirilme girişimine neden olmuştur.[13]

Yukarıda belirtilen faktörler dikkate alındıktan sonra Afrikalı karar mercileri Afrika Birliği'nin kuruluşunu ilan eden anlaşmayı imzalamaya karar vermişlerdir. Bu karar 2001 yılının Mart ayında Sirte'de gerçekleştirilen olağanüstü zirve toplantısında Afrika Birliği Örgütü'nün Temmuz 2001'de Afrika Birliği'ne dönüştürülmesi ile ilgili özel kararlar 36 ülke tarafından onaylanmıştır. Bu yeni oluşum ilk konferansını 2002 yılında Güney Afrika'da yapmıştır.[14]

Afrika Birliği'nin hedefleri aşağıdaki gibi olmuştur;

a. Afrika ülkeleri ve halkları arasında daha fazla birlik ve dayanışmanın sağlanması.

b. Üye ülkelerin egemenliklerinin, toprak bütünlüklerinin ve bağımsızlıklarının savunulması.

---

[13] Hayri Abdulrazak Casim, Afrika Birliği, Kuruluş yapı ve zorlukları, Uluslararası Araştırmalar Merkezi, Bağdat, s.48

[14] Mehdi Dehb Hasan Dehb, Afrika Birliği ve Afrika'da siyasi reform, Gerçeklik ve Umutlar, Afrika Çalışmaları, s.30

c. Kıtanın siyasal toplumsal ve ekonomik bütünleşmesinin hızlandırılması.

d. Kıtanın ve halklarının ortak ilgi alanı olan konularda tek bir Afrika tavrı ortaya konulması ve bunun savunulması.

e. BM Sözleşmesi ve Küresel İnsan Hakları Bildirgesi de dikkate alınarak uluslararası iş birliğinin teşvik edilmesi.

f. Kıtada barış, güvenlik ve istikrarın desteklenmesi.

g. Demokratik ilke ve kurumların, halk katılımının ve yetkili yönetimlerin desteklenmesi.

h. Afrika İnsan Hakları ve Halklar Sözleşmesi ve insan hakları ve halklar ile ilgili diğer sözleşmeler doğrultusunda insan haklarının ve halkların desteklenmesi ve korunması.

i. Kıtanın küresel ekonomi ve uluslararası meselelerde uygun rolünü oynayabilmesine imkân tanıyacak koşulların oluşturulması.

j. Ekonomik toplumsal ve kültürel düzeylerde sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi ve Afrika ekonomilerinin bütünleşmesinin sağlanması.

k. Afrika halklarının yaşam düzeyini yükseltmek için beşerî faaliyet sahalarının tamamının iş birliğinin desteklenmesi.

l. Birliğin hedeflerinin aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmesi için mevcut veya gelecekteki bölgesel ekonomik topluluklar arasında politikaların koordine edilmesi ve uyum sağlanması.

m. Tüm alanlarda özellikle de bilim ve teknoloji alanlarındaki araştırmaların desteklenerek kıtanın kalkınmasının hızlandırılması.

n. Korunması mümkün olan salgın hastalıkların önüne geçmek ve kıtada sağlık koşullarının iyileşmesini sağlamak için uluslararası ortaklar ile çalışmalar yapılması.[15]

2.2.2.1 Afrika Birliği Örgütü ile Afrika Birliği Arasındaki Farklar

Afrika Birliği genel anlamda Afrika Birliği Örgütü'nün kavramsal çerçevesi, yapısal ve işlevsel konumunda yaşanan bir gelişme sayılmaktadır. Bu gelişme kıtayı ekonomik bütünleşme kavramından siyasi ve iktisadi birlik kavramına taşıyan niteliksel bir gelişim olup, bunun için Afrika'da toplumsal hukuk oluşturma gücüne sahip bir örgüt meydana getirilmiştir. Fakat bu niteliksel gelişme Afrika Birliği Örgütü'nün vizyonu, misyonu, hedefleri, kurumları, faaliyetleri ve programlarında köklü ve biçimsel değişikliklere ihtiyaç duymaktadır. Bu temel amaç çerçevesinde Afrika Birliği doğmuştur. Afrika Birliği Örgütü ile Afrika Birliği arasındaki farklar aşağıdaki noktalarda özetlenebilir.

1. Afrika Birliği Örgütü ülkeler arasında bir koordinasyon ve bütünleşme aracı olarak sınıflandırılırken Afrika Birliği, teorik açıdan kendisine ait yasama, yürütme ve yargı kurumları ve otoriteleri bulunan uluslar üstü bir örgüt olarak sınıflandırılmaktadır. Afrika Birliği'nin en azından teorik olarak uluslar üstü bir örgüt olması doğrultusunda kuruluş sistemi bakımından belirli durumlarda üye ülkelere müdahale etme yetkisinin bulunmasıdır.

2. Afrika Birliği Kuruluş Sözleşmesi'nde, Afrika Birliği Örgütü'nde bulunmayan birtakım ilkeler getirilerek demokratik kurumların desteklenmesi ve insan hakları gibi modern uluslararası realite ve küreselleşmenin yönelimlerine uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında Afrika Birliği Örgütü sözleşmesindeki egemenlik düşüncesinin küreselleşme verilerinin gölgesinde yeniden tanımlanmış ve ulusal egemenlik ile kıtasal egemenlik kavramları koordine edilmeye çalışılmıştır.[16]

---

[15] Afrika Birliği Kuruluş Sözleşmesi, madde 3.

[16] Abdullah **EL EŞAL**, Afrika Birliği ve Çağdaş Afrika Sorunları, Kahire: El Topci Ticaret, Basım ve Yayıncılık Kuruluşu, 2002, s.154

3. Afrika Birliği kendi misyonunu ve arzulanan hedeflerini uygulamaya muktedir yeni birtakım mekanizmaları inşa etmiştir. Böylece Afrika Birliği'nin birimlerinin ilerde açılması planlananlarla beraber 27 birimi vardır. Afrika Birliği Örgütü ise sadece 4 birime sahip olmuştur.

4. Afrika Birliği, Kuruluş Sözleşmesinin 7. ve 10. maddelerinde Birliğin Konferansının ve Yürütme Konseyinin karar alma sürecini oybirliğiyle kabul etmiştir. Bu kural üye ülkelerin liderleri arasındaki uyumun sağlanması ve aralarındaki anlaşmazlıkların eritilmesi için yeni getirilmiş bir kural olup bunun mümkün olmaması halinde birliğin üye ülkelerinin üçte ikisinin oy çokluğu ile kararlar alınmasında anlaşılmıştır.

5. Afrika Birliği'nin Kuruluş Sözleşmesinde, Birliğin konferansının ve icra kurulunun yetki ve görevlerinin nitelendirilmesi için tam maddelere yer verilmiştir. Bahse konu bu zirve konferansı ve bakanlar kurulunun belirlenen görevlerinin en kapsamlı ve geniş kıyaslaması Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesinin 8 ve 13. Maddelerinde yer almaktadır.

   Öte yandan Afrika Birliği Örgütü'nün bazı kurumlarının adları ve görevleri değiştirilmiştir. Örneğin bakanlar kurulunun adı Afrika Birliği İcra Komitesi haline getirmiştir. Örgütsel isimlerdeki değişikliğinin nedeni değişiklik sürecini bu kurumların tabiatına uygulayabilmek ve bu kurumları kendilerine verilen geniş çaplı görevleri uygulamaya muktedir hale getirmektir.

6. Afrika Birliği'nin disiplinli bir yapı olarak, eşdeğer bölgesel örgütlerin deneyimlerinden istifade ederek dış dünyaya açılması söz konusudur. Belki de bu açılımın en belirgin örneklerinden biri Afrika heyetinin, Avrupa Birliği Komisyonunun çalışma yöntemini incelemek için 2001 yılında Avrupa Birliği'ne gerçekleştirmiş olduğu ziyarettir. Bu ziyaret çalışma yönteminin harfi harfine alınması amacıyla yapılmamış aksine Afrika ortamında birliğe uygun ve uygulanabilir kavramların taşınması için gerçekleştirilmiştir.[17]

[17] Macit Rıza **PATRAS,** Afrika Birliği: Bugünü ve Geleceğin Işıkları, s.9

2.2.2.2 Afrika Birliği'nde Ekonomik Bütünleşme Deneyimleri

Afrika kıtası diğer kıtalarda olduğu gibi kendisini sürdürülebilir kalkınma ve gelişmeye muktedir hale getiren ekonomik bileşenlere sahiptir. 2012 yılında dünya ekonomisinin yaşadığı duraklamaya rağmen Afrika kıtası %5 oranında büyüme kaydetmiştir. 2015 yılına kadar bu oran %4 ile %5 arasında değişmiştir.[18] Fakat Afrika'yı ekonomik açıdan kalkınmaya uygun hale getiren kabiliyet ve bileşenlerin bulunmasına rağmen arzulanan gelişimin sağlanması noktasında sarf edilen çabalar yetersiz ve başarısızdır. Toplantılarda ve konferanslarda yetkililerin ve Afrikalı karar mercilerinin bu hedefin halen daha gerçekleştirilememiş olduğunu hatırlatan çağrıları devam etmektedir. Afrika Ekonomik Komisyonu tarafından yayınlanan tavsiyeler arasında yer alan noktalardan biri; ürünlerin, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin hareket etmesine ve alt yapıların geliştirilmesine imkân sağlayan özgür bir ortak Afrika piyasasının oluşturulmasının gerekli olduğunu belirtmektedir. Yine bu önerilere göre nakit entegrasyonuna bağlanmadan önce Afrika Birliği Komisyonu'nun ilgili araştırmaları yapması ve bölgesel ekonomik grupların Afrika'nın ekonomik ve parasal bütünleşmesinin sağlanması için gerekli koşulları oluşturmaları gerekmektedir.[19]

Afrika ülkeleri arasında bütünleşmeyi gerçekleştirme girişimleri çok erken vakitte başlamıştır. Yirminci yüzyılın ilk yarısı kıta dışında bir dizi Afrika Birliği Konferansları ortaya çıkar, 1900 yılında Londra Konferansı ile başlayan bu süreç 1945 yılındaki Manchester Konferansına kadar varmıştır. Afrika Birliği Örgütü'nün doğuşunun ve ekonomik bütünleşmeye önem vermesinin bu çabaların bir neticesi olduğunu söylenebilmektedir. Aralık 1976 tarihinde Kongo'da gerçekleştirilen Afrika Birliği Örgütü'nün 11. zirvesinde Ortak Afrika Pazarı oluşturma düşüncesi ortaya

---

[18] Sali Muhammed **FERİD**, Afrika Kalkınma Planının Ekonomik ve Sosyal Boyutları, 2063, s.2

[19] Afrika Ekonomik Komisyonu Uzmanlar Komitesi, Afrika Birliği Mali ve Parasal İşler, Planlama ve Ekonomik Entegrasyon Teknik İhtisas Komitesinin dokuzuncu yıllık toplantısı, ECA Afrika Maliye, Planlama ve Kalkınma Bakanları Konferansı, Uzmanlar Komitesi Toplantısı 31 Mart -2 Nisan 2016, Addis Ababa, Otuz beşinci toplantı, s.4

atılmıştır.[20] Öte yandan Afrika'nın bütünleşme serüveni sömürge süreci sonrasında kıta düzeyinde bölgesel örgütlerin oluşturulma girişimlerine sahne olmuştur. Geride belirttiğimiz gibi Afrika Birliği Örgütü kurulmadan önce oluşturulan Kazablanka Grubu, Brazzaville Grubu ve Morova Grubu bunlara örnek olarak gösterilebilmektedir. Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmalarının hemen akabinde ulusal kurtuluş projelerinin devamı niteliğinde bölgesel bütünleşme projelerini oluşturmak için çalışmışlardır.[21]

1980 yılında Afrika ülkeleri, Afrika Birliği Örgütü'nün çerçevesinde Lagos Çalışma Planı'nı hazırlamışlardır. Bu planın hedefi bölgesel piyasaların bütünleşmesine alternatif olarak endüstriyel politikaların benimsenmesi suretiyle kalkınma sağlanarak ekonomik ve toplumsal kalkınmanın desteklenmesidir. Fakat kıtanın yaşamış olduğu zorlu koşullara ve bazı ülkelerin uygulamaya başladığı yapısal tadil programlarına bağlı olarak bu plan başarısız olmuştur.[22] Bu başarısızlık neticesinde 1991 yılında Afrika Birliği Örgütü Abuja Sözleşmesini imzalayarak Afrika Ekonomik Grubu'nu (AEC) oluşturmuştur. Bu sözleşmede uluslararası sahaya kendini dayatan küreselleşme bağlamı da dikkate almıştır. Sözleşmenin yürürlüğe girdiği Mayıs ayından itibaren 34 yılı aşmayan zaman dilimi içerisinde planlarını peş peşe 6 aşamada uygulayacağı değerlendirilmiştir. Öte yandan alt bölgeler içerisindeki bölgesel ekonomik grupların geliştirilmeleri ve Afrika'nın içinde bulunduğu yeni koşullara daha uygun hale getirilmeleri için yapısal incelemelere tabi tutulmuştur. Afrika sahasının şahit olduğu bu yeni koşullar arasında kıtanın bazı ülkelerinin yaşadığı iç savaşlar neticesinde meydana gelen güvenlik ve emniyet ortamının bozulması da yer almaktadır.

Afrika'nın bütünleşmesine yönelik yaşanan bazı gelişmelere rağmen Afrika kıtasının küresel ekonomiye katılımı halen daha çok zayıftır. 2013 yılı itibarıyla Afrika

---

[20] Union Africaine Programme Minimum d'Integration (PMI), Mai 2009, p. 10

[21] Said Ali Ahmed **TAHA**, Afrika bölgesel gruplarında bütünleşme deneyimleri, Afrika Ufukları dergisi, s.17

[22] Isabelle **MAMATY** et autres, l'Appui à l'İntégration Régionale en Afrique : quels enjeux pour les partenaires au développement ? Direction Générale de la Mondialisation, du Développement et des Partenariats, Juin 2012, p. 13

kıtasının nüfusunun dünya nüfusunun %15'ini meydana getirmesine rağmen kıtanın gayri safi hasılası (GDP) küresel gayri safi hasılanın %2,8'den daha azını oluşturmaktadır. 2013 yılında küresel gayri safi hasıla 74.6 trilyon dolar iken kıtanın gayri safi hasılası sadece 2,86 trilyon dolar olarak değerlendirilmiştir. Kıtanın ihracatı dünyanın toplam ihracatına kıyaslandığında sadece %3.2'yi temsil etmekte, yine kıtanın ithalatı dünyanın toplam ithalatının sadece %3.34'ünü oluşturmaktadır.[23] Yani Afrika kıtasının dünyadaki ürün ticaretinden aldığı pay %3.27'yi aşmamaktadır. Dünya üzerindeki toplam doğrudan yabancı sermaye akışındaki (FDI) payı ise %3.9'dur. 2013 yılında kıta, 1,452 trilyon dolarlık küresel nakit sermaye akışından sadece 57 milyar dolar alabilmiştir. Kıta halen daha dünya üzerinde fakirlik çizgisinin altında yaşayan en fazla nüfus oranına sahip olan bölgedir. Çok sayıda insanın maruz kaldığı yerleşik hastalıklardan en fazla sıkıntı çeken kıta yine Afrika kıtasıdır.[24]

2009 yılında Afrika Birliği Komisyonu bölgesel ekonomi grupları ile sağlam bir iş birliği içerisinde asgari bütünleşme programı hazırlanıp bütünleşme sürecini tamamlamak için bu programı kıtanın dinamik strateji çerçevesi olarak benimsemiştir. Afrika Birliği Komisyonu asgari bütünleşme programını uygulamak için bir çalışma planı oluşturmuş ve Afrikalı bütünleşme bakanları beşinci dönemde bu planı kabul ederek devlet ve hükümet başkanları Ocak 2012 Afrika Birliği Zirvesinde planı onaylamıştır. Afrika Birliği Komisyonu asgari bütünleşme programı planını içeren her türlü faaliyet ve projenin hayata geçirilmesi için gerekli olan finansman koşullarını değerlendirmekle görevlendirilmiştir.[25]

Tüm alanlarda kaydedilen bazı ilerlemeye rağmen Afrika kıtası halen daha siyasi uyumsuzluk ekonomik bütünleşme ile ilgili birçok probleme sahiptir. Kararların uygulanması için siyasi idarenin yetersizliği, bazı ülkelerin egemenliklerinden kısmi

---

[23] United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD Handbook of Statistics 2014 (New York: United Nations, 2014), pp. 359,328, 10, 11.

[24] Sami Elseyid **AHMED**, Eksik Adımlar: Afrika Bölgesel Entegrasyonu .. Geçmiş Deneyim ve Gelecekteki Beklentiler, 30 Temmuz 2015

[25] Afrika Entegrasyon Durumu Raporu, Afrika'da entegrasyon durumumun öne çıkan gerçekleri, Bölgesel ekonomik gruplar ve komiserliği, Entegrasyon gündemini uygulama süreci hakkında bilgi, Afrika Birliği (4. Baskı), s.15

feragat noktasında isteksiz olması, bütünleşme sürecindeki geçici kayıpları telafi etme mekanizmalarının etkin olmaması, maddi bütünleşme altyapısının yetersiz olması, bölgesel projelerin halkın kuralları düzeyinde sahiplenmeye ihtiyaç duyması ve bunun yanında hukuki yapıdaki eksikliklere bağlı olarak bütünleşme süreci birçok sorunla yüzleşmektedir. Afrika Birliği tarafından devreye sokulan asgari bütünleşme programı ekonomik bütünleşme sürecinde ilerleme kaydedebilmek için bölgesel deneyimlerden istifade edebilmek amacıyla Afrika Birliği ile alt örgütler arasında bir icra mekanizması içeren gündeme sahip olmuştur.

2.3 BÖLGESEL EKONOMİ ÖRGÜTLERİ VE AFRİKA'NIN BÜTÜNLEŞMESİ

2.3.1 Bölgesel Ekonomi Örgütlerinin Doğuşu ve Gelişimi

Afrika ülkelerinin maruz kaldığı problemler kendi içerisinde değerlendirildiğinde; bağımsız Afrika ülkelerinden her birinin koşul, kültür veya komşuluk bakımından ya da Afrika kıtası içerisinde aynı sömürge sistemine bağlı olmak açısından yakınındaki ülkelere sığındığı görülür. Böylece yerel problemleri atlatabilme kapasitesi açısından küçük oluşumlara göre daha büyük oluşumların sağlanması mantıken daha makul görülmektedir.

Birlik olmak, sömürgenin dayattığı yapay sınırlarla bölünen Afrika ülkeleri arasındaki gerginliklerin azaltılması için bir araç olduğu için Afrika'da örgütsel bir çerçeve oluşturmaya yönelik birçok girişim yaşanmıştır. Kıtanın şahit olduğu birlik, blok ve birleşme projelerinin hukuki altyapı ve uygulamasına yönelik model ve şekiller farklılık arz etmiştir. Bu konuda üç ana sınıf üzerinden ayrım yapmak mümkündür. Bunlar;

- Tüm kıta ülkelerinin dahil olduğu, amaç ve hedefleri sadece ekonomi alanı ile sınırlı kalmayıp diğer birçok alanı da kapsayan kıtasal örgütler ve girişimler.
- Afrika Birliği'nin taksimine göre kıtanın beş bölgesini temsil eden ana bölgesel ekonomik örgütler.

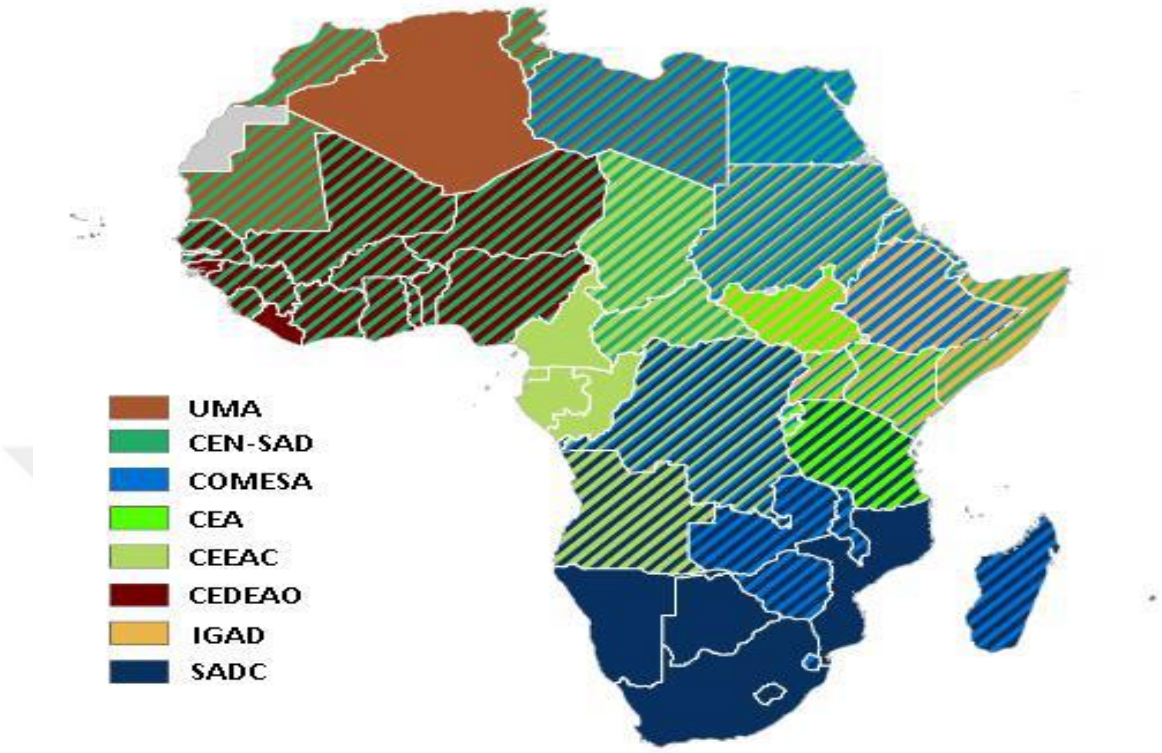
- Ekonomik ilişkiler alanı veya bu alanı etkileyen boyutlara sahip olan nakit ve gümrük birlikleri komisyonları ve nehir kurumları gibi bir veya birden fazla belirli alanı sahip alt ve mütehassıs örgütler.[26]

Kıta merkez, doğu, batı, kuzey ve güney olmak üzere 5 farklı bölgeye ayrılmış olup dağılım Afrika kıtasının mevcut gerçeğini de vurgulamaktadır. Afrika'nın bugünkü bütünleşme sahnesi ekonomi topluluğunu bünyesinde barındırmakta olup bunlardan 8 tanesi Afrika Birliği'nin temel taşları olarak kabul edilmektedir: Bu örgütler;

UMA	Arap Mağrip Birliği
CEDEAO	Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu
CEN SAD	Sahil ve Sahra Ülkeleri Topluluğu
IGAD	Hükümetler arası Kalkınma Otoritesi
COMESA	Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı
EAC	Doğu Afrika Topluluğu
SADC	Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
ECCAS	Orta Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu

[26] Muhammed **AŞUR**, Afrika Ekonomik Toplulukları: Harita ve Sınıflandırma, Zorluklar ve fırsatlar, Afrika okumaları, Afrika işlerinde uzman üç aylık tahkimli kültür dergisi, Sayı 44 Nisan 2020, s.79

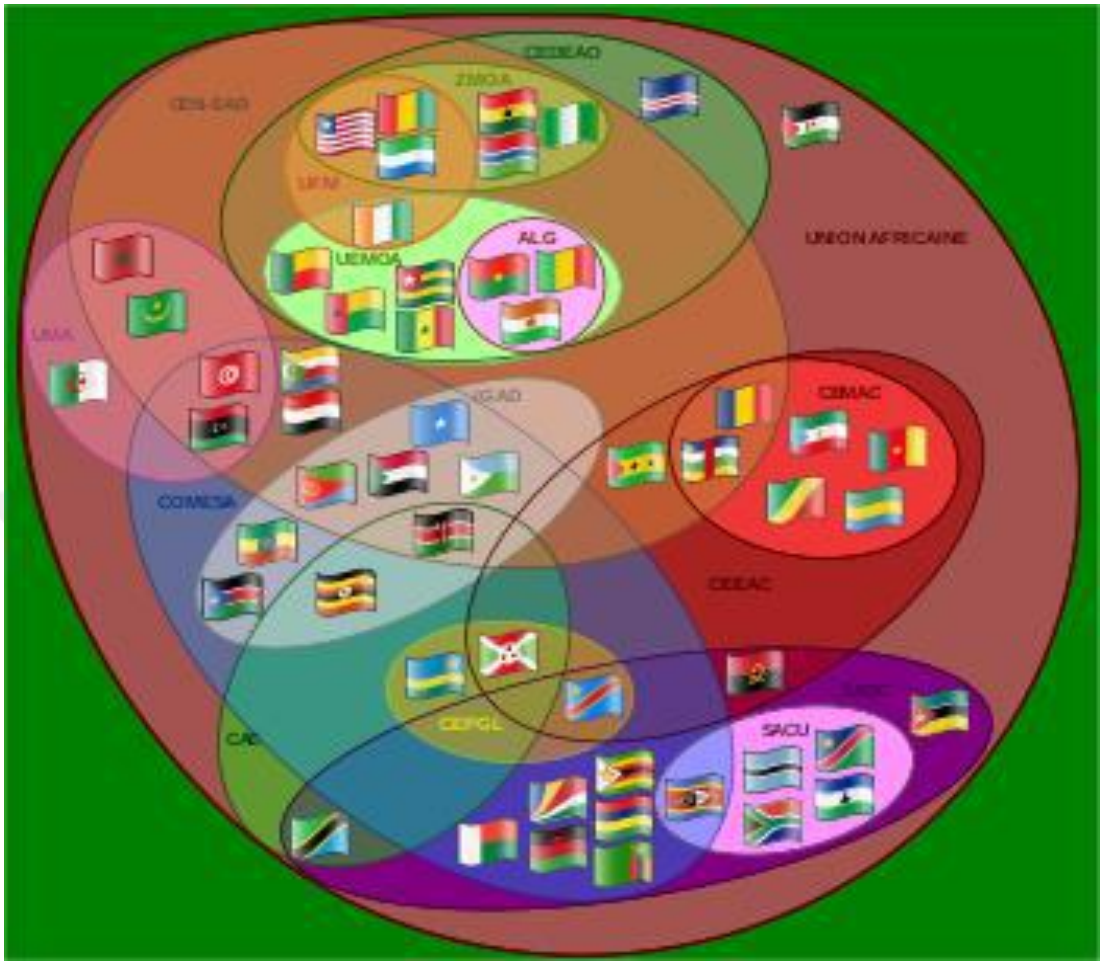
Grafik 1: Kıtadaki Afrika bölgesel örgütlerinin dağılımını göstermektedir.

Bölgesel Ekonomik Topluluklar

Kaynak: uneca.org

Grafik 2: Kıta içerisindeki bölgesel örgütlerin örtüşmelerini göstermektedir.

Kaynak: Wikipedia

Afrika ekonomik toplulukları kıtanın bölgesel bölünme esası üzerine dağılmaktadır. Afrika bölgesinde bölgesel ekonomik topluluk bulunmakta olup bunlar CEDEAO Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu, UEMOA Batı Afrika Ülkeleri Nakit Birliği ve MRU Miro Nehri Birliğidir. Orta Afrika bölgesinde üç bölgesel ekonomik topluluk bulunmaktadır bunlar; ECCAS Orta Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu, CEPGL Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu ve CEMAC Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğudur. Bu örgütlerin özelliği bazı hukukçuların görüşüne göre her birini orta Afrika bölgesinin ülkelerinden oluşmasıdır.

Doğu Afrika bölgesinde dokuz farklı bölgesel ekonomik topluluk ve örgüt yer almaktadır. Bunlar arasından Afrika Birliği tarafından tanınan örgütler; EAC Doğu Afrika Topluluğu, SADC Güney Afrika Kalkınma Topluluğu, COMESA Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı, IGAD Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi, CEN SAD Sahil ve Sahra Ülkeleri Topluluğudur. COI Hint Okyanusu Komisyonu, CIRGL Büyük Göller Bölgesi Uluslararası Konferansı, IBN Nil Havzası Girişimi ve EAPP Doğu Afrika Enerji Havuzu da bölgedeki diğer örgütlerdir.

Ekim 2014'ün sonunda Bujumbura'da COMESA, EAC ve SADC Temsilcileri arasında bir toplantı yapılmış ve bu toplantı Haziran 2015'te sona eren beş yıllık bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Bu üç topluluk arasında gümrük birliği üzerinde bir anlaşma imzalanmıştır. Bu büyük gümrük birliği, doğu Afrika'daki 26 ülkeden 625 milyon insanı bir araya getirmiş ve Afrika kıtasının gayri safi yurtiçi hasılasının %58'ini oluşturmuştur.[27]

Afrika'da alt örgütlerin ortaya çıkmasının temel hedefi ekonomik topluluklar üzerinden kıta düzeyinde ekonomiye özen göstererek birlik yollarını bulma arayışı olmuştur. Her ne kadar Afrika ekonomik topluluklarının hedeflerinin gerçekleştirilmesinde bir gecikme yaşansa da Afrika'nın bütünleşmesi kapsamında Afrika ülkeleri arasında katılımın sağlanması için aşamalı bir model bulmak adına özel bir plan hazırlanmış, ayrıca Afrika ekonomik toplulukları tarafından belirlenen bu hedefler Afrika Birliği tarafından da kabul edilmiştir.

[27] Jérémy **RÉVILLON**, Une Afrique de l'Est ou des Afrique de l'Est ? L'intégration régionale à l'épreuve de la multiplicité, Afrique contemporaine 2015/1 (n° 253) p. 37

Tablo No 1: Afrika Birliği'nce tanınan bölgesel ekonomik topluluklar içerisindeki bölgesel bütünleşme düzeyini göstermektedir.

Topluluk adı	Üye ülkelerin sayısı	Afrika ekonomik topluluklarını inşa etme düzeyinde kat ettiği ilerleme seviyesi
EAC Doğu Afrika Topluluğu (East African Community)	5 ülke	Gözle görülür bir ilerleme kaydetmiştir. 2009 yılında Gümrük Birliği ilan edilmiş ve 2010 yılında ortak piyasa oluşturulmuştur. 2013 yılında MUP Nakit Birliği Protokolü imzalanmıştır. 2014 yılında Ruanda Uganda ve Kenya ülkeleri tek seyahat vizesinin benimsenmesini kabul etmişlerdir. Yine bu üç ülke Burundi'de aldıkları kararda gelecekte pasaport belgesi olarak kimliklerin kullanılmasına izin vermişlerdir. Grup üçlü gruplar arası serbest ticaret Bölgesinin kurulması için EAC, COMESA ve SADC Görüşmelerine katılmıştır. Bu bölgenin 2016 yılında kurulması beklenmektedir.
COMESA Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (Common Market for Eastern and Southern Africa)	19 ülke	2009 yılında Gümrük Birliği kurulmuştur.

ECOWAS Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu (Economic Community of West African States)	15 ülke	Serbest ticaret bölgesi kurulması noktasında gözle görülür ilerleme kaydetmiştir. Gümrük Birliği oluşturması beklenmektedir. 2020 yılı itibariyle ECOWAS Nakit Birliği ve Merkez Bankası oluşturulması beklenmektedir.
SADC Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (Southern African Development Community)	15 ülke	Serbest ticaret bölgesi oluşturmakta başarılı olmuştur. 2013 yılı içerisinde gümrük birliği oluşturması beklenirken ertelenmiştir.
ECCAS Orta Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu (Economic Community of Central African States)	10 ülke	2004 yılında serbest ticaret bölgesi ilan edilmiş olup bazı ülkelerin durumunun zayıf olması çalışmaları daha düğümlü hale getirmiştir.

IGAD Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi (Intergovernmental Authority on Development)	8 ülke	Üçlü gruplardaki bölgesel bütünleşme çalışmaları yavaş ilerlemektedir. Kuzey Afrika'da yaşanan bazı siyasi değişiklikler belki de durumun etkenleri arasındadır. Özellikle de 2014 yılında Cezayir ve Tunus arasındaki ayrıcalıklı Ticaret sözleşmesi 5 yıllık geçiş dönemi sonrasında devreye girmiştir.
UMA Arap Mağrip Birliği (Arab Maghreb Union)	5 ülke	
CEN SAD Sahil ve Sahra Ülkeleri Topluluğu (Economic Community of Sahel-Saharan States)	28 ülke	

Source: Data collected from: African Development Bank, Development Center of the Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations Development Program, African Economic Outlook 2014: Global Value Chains and Africa's Industrialisation (Tunis;Paris;New York: AfDB, OECD and UNDP, 2014), pp. 78-80.

Afrika ülkeleri bu tür gruplara katılımda, kendi ülkelerinin egemenliği ve ulusal çıkarları önde tutma bakış açısıyla hareket etmesi neticesinde çoğu Afrika ülkesi birden fazla bloğa üye olmuştur. Bu nedenle mevcut toplulukların büyük bir bölümünde çok fazla karmaşa ve iç içe girme durumu söz konusu olmuştur.

Bu grupları dikkate aldığımızda 26 ülkenin 2 üyeliğinin bulunduğu, 20 ülkenin 3 üyeliğinin bulunduğu, 6 ülkenin tek üyeliğinin ve sadece bir ülkenin dört üyeliğinin bulunduğu tespit edebilmektedir. Afrika Birliği tarafından kabul edilen bölgesel ekonomik gruplardaki üyelik durumları aşağıdaki tabloda gibidir;

Tablo No 2: Afrika ülkelerini kıtadaki bölgesel örgütlere üyelik durumlarını göstermektedir.

Üyelik Türü	**Ülkeler**	**Bölgesel Alt Örgütler**
Tek Topluluğa Üye Ülkeler	Cezayir, Güney Sudan, Gabon, Kongo, Brazzaville, Ekvator Ginesi, Kamerun, Capa Verde, Botsvana, Lesoto, Mozambik, Namibya, Güney Afrika	UMA - IGAD - ECCAS - ECOWAS - SADC (Ülkelerden her biri yukarıdaki örgütlerden birine üye bulunmaktadır.)
İki Topluluğa Üye Ülkeler	Etiyopya	COMESA - IGAD
	Somali	IGAD - CEN SAD
	Tanzanya	EAC – SADC
	Ruanda	EAC – COMESA
	Tunus, Fas, Moritanya	UMA - CEN SAD
	Mısır, Komor Adaları	COMESA - CEN SAD

	Madagaskar, Malavi, Moritus, Seyşel Adaları, Svaziland, Zambiya, Zimbabve	COMESA – SADC
	Çad, Orta Afrika, Sao Tome ve Principe	CEN SAD - ECCAS
	Nijer, Mali, Burkina Faso, Senegal, Gambiya, Nijerya, Togo, Benin, Fildişi Sahili, Gine-Bissau, Liberya, Gana, Sierra Leone, Gine	CEN SAD - ECOWAS
	Angola	ECCAS – SADC
Üç Topluluğa Üye Ülkeler	Cibuti, Sudan, Eritre	IGAD - COMESA - CEN SAD
	Uganda	IGAD - EAC – COMESA
	Burundi	EAC - COMESA – ECCAS
	Libya	UMA - COMESA - CEN SAD
	Demokratik Kongo	COMESA - ECCAS – SADC

Dört Topluluğa Üye Ülkeler	Kenya	IGAD – EAC- COMESA - CEN SAD

Kaynak: Sami El-Sayed Ahmed, Eksik Adımlar: Afrika Bölgesel Bütünleşmesi Geçmiş Deneyim ve Gelecek Beklentileri, 30 Temmuz 2015

2.3.2 Afrika Bölgesel Örgütlerinde Hukuki Bütünleşme

Bölgesel ekonomik bütünleşme, ulusal kanunların koordinasyonuna ve birleştirilmesine bağlıdır. Öte yandan bölgesel ekonomik bütünleşme anlaşmazlıkları çözen ve kuralları yorumlayan birtakım yargı kurumlarının varlığı ile güçlenir. Tüm bu faaliyetler, bölgesel sözleşmelerin daha iyi yerine getirilmesine bağlı kalınması ve uygulanması ile birlikte bölgesel bütünleşmenin daha da genişletilmesinde etkilidir. Bölgesel mahkemeler bölgesel sözleşmelerin konsolide biçimde yorumlanması noktasında önemli rol oynayabilmektedir. Her ne kadar tüm uluslararası yargı kurumları sözleşmelerin yorumlanması noktasında ortak hareket etseler de yetkileri ve yerel kanunlar üzerindeki etkileri açısından taban tabana farklılık gösterebilmektedir.

Bölgesel örgütler, ekonomik bütünleşmenin yanı sıra hukuki bütünleşmeye de özel önem göstermişlerdir. Bölgesel örgütlerin benimsediği yöntemlerden biri bölgesel toplumsal mahkemelerin oluşturulmasıdır. Bu mahkemelerin oluşturulma yöntemleri farklılık arz edebilir. Bunlardan bazıları, COMESA örneğinde olduğu gibi doğrudan bölgesel örgütün kuruluş sözleşmesi ile kurulmuşlardır. Bu tür mahkemelerde örgütün kuruluş sözleşmesi doğrultusunda bir sistem benimsenmektedir. Diğer bazı mahkemeler ise doğrudan örgütün kuruluş sözleşmesine bağlı olarak kurulmamaktadır. Aksine sözleşme sadece işaret etmektedir. CEMAC örgütü buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Bu örgütün kuruluş sözleşmesinin ilk maddesinde toplumsal bir adalet mahkemesi oluşturulmasına işaret edilmiş ardından 1996 yılında Libreville'de uluslararası bir protokol ile mahkeme kurularak 10 Şubat 2000 tarihinde mahkemenin hakimleri atanmıştır.[28]

Yukarıda anlattıklarımızdan bölgesel örgütlerin ulaşmaya çalıştığı hukuki bütünleşmenin bu örgütlerin kuruluş sözleşmeleri ve protokollerinde açıkça hedef olarak belirlenen ekonomik bütünleşmeye ulaşmanın temel şartı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bahse konu örgütlerin bu hedefleri örgütlerin kendi iç tüzükleri, metinleri ve sistemlerine bağlı birçok faktör nedeniyle gerçekleşememektedir.

[28] **DIOP**, p. 8

2.3.3 Afrika'nın Bölgesel Örgütlerinin Hukuk Bütünleşmesinin Değerlendirilmesi

Avrupa'da uygulanan aksine - çünkü Avrupa'da Avrupa Birliği kanunu uzun süreli çalışmalara tabii tutulmuştur-, Afrika'da Afrika bütünleşme kurumlarının iç kanunları konusu ciddi bir şekilde tartışmaya tabi tutulmamıştır. Bu durum ise hukuki bütünleşmenin önünde engeller çıkmasına neden olmuştur. Bunun yanında Afrika'da ekonomik bütünleşme örgütlerinin kurulma olgusu bölgesel mahkemelerin sayısının çoğalmasına neden olmuştur. Görünüşte toplumsal mahkemelerin bu kadar yoğun bir şekilde kurulması her ne kadar sistemin varlığını gösterse de AMU Arap- Mağrip Birliği örneğinde olduğu gibi bu mahkemelerin bir kısmı temelde etkin değildir. Diğer bir kısmı da etkin olmasına rağmen zayıftır ve ulusal kanunların üstünde herhangi bir yetkiye sahip değildir.

Tüm bu mahkemeler benzer hedefler doğrultusunda faaliyet göstermektedir ki bu hedeflerin en önemlisi topluluk kanununun konsolide biçimde yorumlanması ve uygulanmasıdır. Bu durum bazen engel teşkil etmektedir. Afrika Birliği Ekonomi Komisyonu durumu şu ifadelerle anlatmıştır; "Hedeflerin benzerliği ve ülkeler arasındaki bütünleşme politikalarının kopyalanması, öte yandan Afrika ülkelerinin birçok bölgesel ekonomik örgüte aynı anda üye olmaları bütünleşme sürecini yavaşlatmakta, bölgesel örgütlerin etkinliklerini zayıflatmakta ve ülkelerin finansal imkanlarına engel oluşturmaktadır. Bu örgütlerin varlıklarının yönlendirilmesi Afrika ülkelerinin yükümlülüklerini yerine getirir hale gelmelerine katkı sağlayabilir."[29]

Bu bağlamda bölgesel hukuki bütünleşmenin olmaması ekonomik bütünleşmenin en büyük engellerinden biri sayılabilmektedir. Zira bu durumda bölgesel örgütler düzeyinde alınan kararlar üye ülkeleri bağlayıcı güce sahip olmazlar. Bu durum bölgesel örgütlerin kararların uygulanmasını bizzat ülke yönetiminin iradesine bağlar. Halbuki ülkeler genelde kendi ulusal egemenlerine bağlı kalmaya çalışır ve ulusal yargı kurumlarının ulusal çıkarları önce tutma ilkesini yerleştirmeye çağırırlar. Diğer yandan Ecowas Adalet Mahkemesi ülkeler arası anlaşmazlıkların çözülmesi noktasında farklı bir yöntem benimser. Bu örnekte anlaşmazlık yaşayan

[29] Commission économique pour l'Afrique, Union africaine, 2006, p. XVI

ülkeler sorunu kendi aralarında diplomatik yollarla çözmeye çalışırlar. Eğer uzlaşma sağlanamazsa mahkemeye başvurulur. Bu tercih anlaşmazlıkların çözülmesi noktasında olumlu gibi görünse de aşırıya gidildiği takdirde mahkemelerin topluluk içi rolünü zayıflatır. [30]

Bu noktada Afrika ülkelerinin, ülkeler tarafından taahhüt edilen sözleşme ve anlaşmaların yerine getirilmesi için oluşturulan bütünleşme kurumlarına etkinlik kazandırmak adına sağlam adımlar attıklarını da belirtmek önemlidir. Buradaki eksiklik uluslar üstü otoritenin engellenmesi ve ulusal yasama ve yargı kurumlarının güçlendirilmesidir. Bu ilke Avrupa Birliği'nin başarısına neden olmuşken, Afrika ülkeleri açısından şu ana kadar üstesinden gelinememiş temel bir sorun sayılmaktadır.

[30] Asmouni **HALİFE**, Bölgesel Afrika örgütleri arasındaki entegrasyon ve Afrika birliğine ulaşmadaki rolü, Abi Bakr Belkaid Üniversitesi Doktora derecesi almak için sunulan çalışma - Cezayir – 2015, s.194

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AFRİKA'DAKİ BÖLGESEL ÖRGÜTLERİN HUKUKİ ÇERÇEVELERİ

3.1 YASALARA VE MEKANİZMALARA BİR BAKIŞ

Afrika bütünleşme örgütlerinin hukuk sistemleri bütünleşme örgütlerinin düzen ve performansına hükmeden birtakım kurallar grubuna işaret etmektedir. Bunlar kararlar ve yönetmelikler gibi yazılı kuralların yanı sıra gümrük talimatları gibi yazılı olmayan kurallar da olabilmektedir. Tüm bunlar hukuki sistem ve yasalarla birlikte Afrika'nın bölgesel örgütlerinin iç hukuk sistemini teşkil etmektedir. Herhangi bir hukuki sistem belirli bir grubun yüksek koordinasyonunu sağlamak amacıyla standartlar oluşturmayı hedefliyorsa, işin sonunda ekonomik, toplumsal ve siyasi yapıların tadil edilmesi temel öneme sahip olur.

Yasama görevinin hukuki, siyasi, toplumsal, iktisadi ve kültürel faktörler de dahil olmak üzere karşılıklı ilişkilerdeki görevinin bunları birbirine uygun hale getirmekle sınırlı olduğu bilinmektedir. Bu görev ancak icra kurumlarıyla uygulama mekanizmalarını birbirinden ayıran birtakım yönetmelik ve sözleşmeler şeklinde hukuki metinlerin oluşturulmasıyla yerine getirilebilir. Ardından zaman geçtikçe bu yönetmelikler gelişir ve sistemlerin iç hukuki dinamikleri doğrultusunda çerçevelerini yansıtır.

Ülkelerin egemenlik ilkesi yerel düzeyde hukuki bütünleşmede bölgesel yasalarının karşılaştığı ilk problemdir. Egemenlik ilkesi ile kastedilen devlet otoritesinin getirdiği kuralların devletin tüm topraklarında uygulanması ve devletin ilke olarak başka herhangi bir kanuni hükme bağlı olmamasıdır. Uluslararası düzeyde ise egemenlik ilk kanunlarda olduğu gibi hiyerarşik bir ilke değildir. Aksine eşitlik ilkesine dayanır. Bir devlet olarak bunu kabul eden ülke diğer tüm egemen ülkeler

nezdinde eşit olmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin bağımsızlığına saygı duyulduğu ve iç işlerine karışılmadığı var sayılır.[31]

Afrika ülkelerinin ulusal ve bölgesel yönetmelikleri ilk anda menkul ve gayrimenkul mallar, tarım, sanayi ve ticaret hakları gibi kazanılan haklara odaklanmaktadır. Bu yönetmeliklerin ve ardından gelen tadillerinin koordinasyon arzusu Afrika düzeyinde köklü sorunlara neden olmaya devam etmektedir. Afrika Birliği'ne üye ülkelerin ulusal kanunlarının bölgesel kanunlara uyum sağlanmaması söz konusudur. Örneğin iletişim alanında 21 Aralık 2010 tarihinde çıkarılan ve sınırlı hakların teminatı ve şehirlerarası iletişim ile ilgili Kamerun kanununun CEMAC kanununu açıkça ihlal eden CAMTEL şirketi lehine olduğunu görmekteyiz[32] Bu durum bizlere örgüt kanunlarının seçici bir şekilde uygulandığını göstermektedir.

Aynı zamanda üye ülkeler hukuki çerçevelerini modern zorluklarla uyumlu hale getirebilmek için yeni birtakım kanunlar çıkarmaya devam etmektedirler. Birçok Afrika ülkesinde yaklaşık 20 yıldır devam etmekte olan hukuki çerçeveci çalışmaları söz konusu olup, yeni çıkarılan kanunlar çok nadir bölgesel yasaları dikkate almaktadır. Öte yandan birden fazla bölgesel topluluğa üye olunması topluluğun yasalarını benimseme ve bağlı kalma noktasında zorluklar getirmektedir. Zira bir ülkede uygulanması gereken birden fazla yasa arasında çelişki söz konusu olabilmektedir.

Diğer bir ikilem ise uluslar üstü otorite ilkesinde bulunmaktadır. Örnek olarak UEMOA ve OHADA standartları üye ülkelere karşı aynı hiyerarşiye ve hukuki yetkiye sahip olup, birbirleri üzerinde bir üstünlükleri yoktur. Fakat yasalar birbirinden farklılık arz ettiğinde hangisinin uygulama önceliğinin bulunduğuna dair anlaşmazlıklar ortaya çıkar. Bunun yanında herhangi bir ülkenin ulusal yasalarının belirli bir bölgesel yasa ile çelişmesi de söz konusu olabilmektedir. Bu durumda

---

[31] Laï **KAMAR** et Beatrix **HAUTEVILLE**, Aspects Juridiques de L'intégration Économique en Afrique, Tiers-Monde, tome 13, n°51, 1972, p. 534

[32] Florence **GUTFREUND** La construction du droit national en Afrique : le défi de l'application nationale des engagements régionaux pris par les Etats, DLA Piper, 21/02/2018, business.lesechos.fr

öncelik ilkesinin, Afrika'nın ekonomik bütünleşmesi ve bölgesel topluluk hukuku üzerinde olumsuz yansımaları olabilir. [33]

Mekanizmalar noktasında ise bölgesel yasalar çoğunlukla metinlerinde örgütlerin gölgesinde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlara yer vermektedir. Bu kurumlar siyasi, idari ve yargı kurumları olarak ayrılmaktadır. Bu kurumlardan her birinin örgütün belirli bir etkinliğinin desteklenmesinde temel ve önemli rolleri bulunmaktadır. Genelde yargı kurumları Avrupa Birliği'ne bağlı Adalet Mahkemesinde olduğu gibi bölgesel toplumsal hukukun üstünlüğünü sağlamak için tasarlanan mahkemeler şeklinde olmaktadır. Genel anlamda bu mahkemeler ulusal yargıçlara herhangi bir talimatın yorumu hakkında açıklama talebinde bulunma izni tanımaktadır. Yine bu mahkemeler bölgesel talimatlara bağlı kalmayı garanti etmeye ve ülkelerin kendi yönlendirmelerine itiraz etmeye yekti sahibi olabilmektedir. Örneğin UEMOA Adalet Mahkemesine itiraz edilen kanunun onaylandığı tarihten itibaren iki ay içerisinde itirazın sunulması gerekmektedir. Bu ise meşru bir yararı bulunması şartıyla herhangi bir işlemin etkin bir şekilde yapılmasını engeller. Bununla beraber mahkemeye sevk etmenin resmi koşulları anlaşılır değildir. Hatta icra kurallarının herkese açık olduğu değerlendirilmesi bile Afrika bağlamında kesin değildir. Buna ek olarak OHADA Adalet Mahkemesi müstesna olmak kaydıyla bazı mahkemelerin uygulamalarında da nispeten söz konusu değildir. Çünkü hakimleri bugüne kadar atanmamıştır ve varlıkları sadece sözleşmelerle sınırlı kalmıştır.

3.1.1 Afrika Bölgesel Örgütlerinin Hukuki Eksiklikleri

Tüm uluslararası örgütlerin yapısal açıdan kendisi için önüne koyulan hedeflerin uygulanması için, örgütlerin hukuki siyasi finansal sistemlerinin veya diğer kurumlarının ve üye ülkelerinin gözetlenmesi ve denetlenmesinden sorumlu yapılarının bulunması gerekmektedir. Yargı kurumlarının görevleri sadece anlaşmazlıkları çözmek ile sınırlı değildir. Aynı zamanda örgütün çalışmaları ile ilgili konularda ortaya çıkabilecek konuları hakkında yargı içtihadını oluşturma ve yorum

[33] Hervis **MIKPONHOUE**, L'ordre Juridique Communautaire OHADA et les Enjeux d'Integration du Droit des Affaires, Universite de Perpignan Via Domitia, Avril 2016, P. 251

yapma rolü de bulunmaktadır. Genel anlamda Afrika, ekonomik bütünleşmeye ulaşabilmek için hukuki bütünleşme hedeflerini gerçekleştirmek adına birtakım hukuki mekanizmalara sahip olması zorunludur. Fakat bu bütünleşme için yasal çerçeve oluşturma noktası tüm kıta için büyük bir sorun teşkil edilmiştir. Mevcut sistemler dahilinde gerek Afrika Birliği gerek bölgesel örgütler düzeyinde bu mekanizmaların eksikliğin söz edebiliriz.

3.1.2 Afrika Adalet İnsan Hakları ve Halklar Mahkemesi (CAFDHP)

Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi 2008 yılında özel bir protokol ile kurulmuştur.[34] 1981 yılı Afrika İnsan Hakları ve Halklar Sözleşmesine bağlı özel bir protokol gereği Afrika İnsan Hakları ve Halklar Mahkemesi 1998 yılında kurulmuştur. Daha sonra Afrika İnsan Hakları ve Halklar Mahkemesi, Afrika Birliğinin 2000 tarihli kuruluş sözleşmesi doğrultusunda 2003 yılında kurulmuş olan Afrika Adalet Mahkemesi ile birleştirilmiş ve bu tek mahkeme Afrika Adalet İnsan Hakları ve Halklar Mahkemesi adını almıştır.[35] Şunu da belirtmek gerekir ki Afrika Birliği Kuruluş Sözleşmesi daha ilk kurulduğu tarihten itibaren Birliğin Adalet Mahkemesinin oluşturulmasına yer vermiştir.[36] Aynı maddenin ikinci paragrafında ise mahkemenin temel tüzüğünün belirlenmesi için bir protokol çıkarılmasına karar verilmiştir.

Afrika Adalet İnsan Hakları ve Halklar Mahkemesi Afrika Birliği'nin temel yargı birimi sayılmaktadır. Bu temel tüzük doğrultusunda hareket eden mahkeme aşağıdaki davalara bakmakla yetkilidir;

a. Afrika Birliği'nin kuruluş sözleşmesinin yorumlanması ve uygulanması.

b. Birliğin diğer sözleşmelerinin ve hukuki metinlerinin Afrika Birliği çerçevesinde yorumlanması ve uygulanması.

---

[34] Tessa **BARSAC**, La Cour Africaine de Justice et des Droits de L'homme entre régionalisation et universalisation du mode judiciaire de règlement des différends au sein de l'Union africaine, Universite Paris Ouest Nanterre de la Defense, p. 154

[35] Guide de l'union Africaine 2017 p. 115

[36] Afrika Brliği Kuruluş Sözleşmesi, madde 18, paragraf 1

c. Afrika İnsan Hakları ve Halklar Sözleşmesinin, Afrika Çocuk Hakları Sözleşmesinin, Afrika İnsan Hakları ve Halklar Sözleşmesi, kadın hakları ile ilgili özel protokolünün ve ilgili ülkelerin taraf olduğu diğer insan hakları hukuki metinlerinin yorumlanması ve uygulanması.

d. Uluslararası hukuk ile ilgili tüm konular.

e. Birlik birimleri tarafından düzenlenen tüm çalışma, karar, talimat ve yönetmelikler.

f. İlgili ülkelerin veya birliğin taraf olduğu ve mahkemenin yetki alanına giren diğer tüm anlaşmalarla ilgili konular.

g. Meydana gelmesi halinde taraf olan devlete veya birliğe karşı ihlal niteliği taşıyan konular.

h. Uluslararası bir yükümlülüğün ihlali neticesinde kaynaklanan yükümlülüğün değerlendirilmesi.[37]

Bu temelde mahkemenin yargı ve danışmanlık yetkisine sahip olduğu söylenebilir. Mahkeme kendisine sunulan ve Afrika Sözleşmesinde protokol ya da ilgili ülkeler tarafından kabul edilen insan hakları ile ilgili herhangi bir sözleşmenin yorumlanması ve uygulanması noktasındaki tüm dava ve anlaşmazlıklara bakmakla yetkilidir. Öte yandan bu yapının mahkemenin önünde geniş bir alan açtığı görülmektedir. Bu yapı Amerika İnsan Hakları Mahkemesi'nden ilham almış bir yapıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yetkileri ise sözleşmenin ek protokolleriyle yer almaktadır.

Diğer bir açıdan mahkeme, bireysel davalara ve Afrika İnsan Hakları Komisyonu denetim merkezinde bulunan sivil kuruluşlar tarafından açılan davalara da bakmakla yetkilidir. Ancak bu noktada insan hakları ihlalinde bulunan devletin

[37] Protocole Portant Statut de la Cour Africaine de Justice et des Droits de L'homme, Article 28

önceden davalara bakma yetkisini kabul etmesi şarttır.[38] Mahkemenin protokolü 30 ülke tarafından kabul edilmiş ancak sadece sekiz tanesi vatandaşlarından oluşan bireylere ve sivil toplum kuruluşlarına mahkemeye giderek bireysel surette başvurma hakkı tanımıştır.[39]

3.1.3 Bölgesel Mahkemeler

Afrika insan hakları ve halklar mahkemesi kıtadaki tek yargı mercii değildir. Zira bölgesel ekonomik grupların kendi mahkemeleri de bulunmaktadır. Bu mahkemeler otorite ve yetki alanları açısından farklılık arz etmektedirler.

SADC'ye bağlı adalet mahkemesi, kuruluş sözleşmesinin uygulanması ile ilgili tüm anlaşmazlıklarda yetki hakkına sahiptir. Afrika İnsan Hakları ve Halklar Sözleşmesi'nin garanti altına aldığı tüm haklara saygı duymak konusunda ülkeleri bağlayıcıdır. Mahkeme yetki alanının tüm insan hakları konularını kapsaması için sözleşmenin onaylanmasını beklemeye devam etmektedir. SADC Mahkemesi hükümetlerin mahkemenin kararlarını uygulama noktasındaki başarısızlıklarını gördükten sonra Güney Afrika kalkınma topluluğu zirvesine bir rapor sunma kararı almış ve bu durum bazı ülkelerin politikalarını değiştirmelerine neden olmuştur. 25 Şubat 2011 tarihinde Güney Afrika Yüksek Mahkemesi; resmi bir şekilde SADC Mahkemesi'nin, Güney Afrika Yüksek Mahkemesi tarafından verilen kararla arazilerini kullanmaktan mahrum kalan çiftçilerin lehine kararı bozmasını kabul etmiştir.

Batı Afrika'da ekonomik iş birliği ve bütünleşmenin desteklenmesi için batı Afrika ülkeleri ekonomik topluluğuna bağlı Adalet Mahkemesi'ne ait protokol üye ülkeler tarafından 1992 ve 2000 yılları arasında farklı zamanlarda kabul edilmiştir. ECOWAS'a bağlı adalet mahkemesi hem örgütün sözleşmesi ile ilgili konularda hem de insan hakları alanında tüm anlaşmazlıklarda açık ve net yetkiye sahiptir.

---

[38] Muhammed Beşir **MASMUDİ**, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Arzular ve sınırları, Düşünce Dergisi, Hukuk ve İslam Bilimleri Fakültesi, Muhammed Khidir Üniversitesi, Biskra, s.50

[39] La Cour Africaine des Droits de l'Homme et des Peuples http://fr.african-court.org/

Bu durum ECOWAS, ECCAS, SADC ve IGAS örgütleri tarafından ortaya konulmuş olan ülkelerdeki ekonomik bütünleşmenin desteklenmesini hedefleyen hukuki bir mekanizmadır. Bununla beraber bu örgütler, ülkeler tarafından sevk edilen kendileriyle ilgili davalara bakma konusunda yetkilerini kademeli bir şekilde genişletmeyi başarmışlardır. Bu konuda mevcut mekanizmaların sayısının birden fazla olması Afrika'nın ekonomik bütünleşme sürecinde birçok sorunu beraberinde getirmektedir.

Yasalar düzeyinde de topluluk kurumları kararlarının uygulanmasıyla ilgili topluluk metinleri standartlaştırılmış çözümler getirmektedir. CEMAC Örgütü Adalet Mahkemesi'ni düzenleyen sözleşme gereği yargı dairesi; topluluğun kanununu ihlal ettiğinde veya şekil bozukluğu, yetkisizlik, yetkinin kötüye kullanımı ya da sözleşmeden doğan hukuki kuralların ihlal edildiği eylemlere işaret ettiğinde, eylemleri topluluğun kanunlarına uymayan üye devletin veya kurumun sözleşmeyi uygulamak için gerekli tedbirleri alması gerekmektedir.[40] Fakat bu noktada mahkemenin standartlaştırılmış bir kanun önerme ve ilgili devlet ya da kurumu bu kanunun uygulanmasıyla yükümlü tutma konusunda yetkisiz kaldığı görebilmektedir.

Aynı şekilde mekanizma açısından da bazı bölgesel örgütler bölgesel mahkemelere sahipken diğer birtakım bölgesel örgütlerin hukuki denetim birimlerine sahip olmadıkları görülebilmektedir. Afrika'nın nüfus olarak en kalabalık bölgesel örgütü olarak kabul edilen CEN SAD Örgütü herhangi bir denetim birimine sahip değildir. Hâlbuki örgütün kuruluş sözleşmesinde yer alan hedefleri arasında "Üye ülkelerin kalkınma planlarının birleştirildiği ve tarım, sanayi, sosyal yaşam, kültür ve enerji gibi farklı yatırım alanlarını kapsayan kalkındırma planları doğrultusunda uygulanacak stratejilere sahip ekonomik birliğin oluşturulması"[41] yer almaktadır.

Telafi edilebilmesi için bölgesel örgütler düzeyinde özellikle de ekonomik ilişkileri düzenleyen tarafların, ekonomik ve hukuki bütünleşme hedeflerini

[40] CEMAC - Accord du 30 janvier 2009 regissant la Cour de justice, Article 25

[41] Status of Integration in Africa (SIA), Second Edition April 2009, Addis Ababa, Ethiopia, P. 85

gerçekleştirebilecek duruma getirecek birtakım inisiyatifler alması gerekmektedir. Bu yasaların sahip olması gereken bazı özellikler şunladır;

- Esneklik ve etkinlik: Bölgesel yasaların ortaya koyduğu standartlar, yeni koşullar ve beraberinde getirdiği prosedürler ile uyumlu ve dönüşebilir olmalıdır.

- Uluslararası özellik: Bölgesel yasalar uluslararası kanunlara uygun olmalı ve üye ülkelerin egemenliklerinin standartlarını belirlemelidir.

- Müdahale kabiliyeti: Ele alınan konuların ekonomik konularla ilgili olması nedeniyle tüm müdahale şekillerinin ülkelerin egemenlik ilkesine ters düşebileceği muhtemeldir.

Bu bağlamda bu mahkemeler ile ilgili yasaların gözden geçirilmesi böylece bölgesel mahkemelerin kararlarını uygulayabilme kabiliyetlerinin arttırılması gerekir. Aynı şekilde mahkemelerin yetki alanları genişletilerek farklı örgütlerin bölgesel hukukundaki muhtemel ihlalleri de kapsaması gerekmektedir. Böylece tüm özel taraflar bölgesel mahkemelerin kararlarını etkin bir şekilde kullanabilecek hatta ulusal kanunlara itiraz edebilecektir. Afrika ülkeleri ekonomik bütünleşme bölgelerini oluşturan sözleşmeleri kabul ettiklerinde bu yasaların uygulama alanlarının da sözleşmenin kapsadığı tüm toprak parçalarına uzanması ve bu noktada hukuki eşitlik sistemi çerçevesinde egemenlik ilkesine uyulması gerekir.

Bununla birlikte her ne kadar ihmal edilse de kusurlu noktalar arasında sayılabilecek bir başka mesele de örgütlerin ülkeleri denetlemelerine ve uygun cezaları uygulamalarına imkân tanıyacak hukuki ve finansal destek konusunun yeniden ele alınması gerekliliğidir.

3.2 AFRİKA'NIN EKONOMİK BÜTÜNLEŞMESİNİN MEVCUT DURUMU VE YASAL ÇERÇEVESİ

3.2.1 Afrika Ekonomik Bütünleşme Sözleşmelerinin Ortak Özellikleri

Afrika kıtasında mevcut bloklarını oluşturan anlaşma ve sözleşmelerin birtakım ortak özelliklerinin bulunduğundan söz etmek mümkündür. Zira bu sözleşmelerin her birinin; ithal edilen ürünlere ortak yurtdışı tarife uygulanmasına, nakit ve finansal iş birliği ve farklı ülkelerin piyasaları arasında ticaret ve sermaye iletişiminin kolaylaştırılması için tedbirler alınmasına, genel anlamda ekonomik politikaları, özellikle de nakit yönetimi politikalarında mümkün olduğu kadar uyumun sağlanmasına, özellikle üye ülkelerde dış maliye yapılarının bütünleşmesine ve ticaret kalkınma programları ve projelerinin arttırılması için mali kaynaklar sağlanmasına önem verdiği görülmektedir.

Bu konuda ulusal devletler ile ilişkili daha birçok faktör bulunmaktadır. Zira ülkeler dengesiz kazanç veya kayıplardan korkmaları nedeniyle bütünleşme programlarına uyma konusunda tereddüt göstermektedirler. Bunun yanında birbirine zıt ve istikrarsız genel ekonomik politikaları sergilemeleri, bütünleşme programlarını uygulama koordinasyon ve takip noktasında ulusal sistemlere muhtaç olmaları, bütünleşmeyi ulusal kalkınma programlarının bir parçası haline getirememeleri, birçok Afrika ülkesinin alt yapısında büyük eksiklikler bulunması ve bütünleşmeyi destekleyecek ve dayanak olacak siyasi iradenin bulunmaması bütünleşmenin önünde duran faktörlerden bazılarıdır. Öte yandan bölgesel düzeyde taahhüt edilen yükümlülüklerin birer birer ülkeler tarafından uygulanmaması da söz konusudur.

Tüm bunlara ek olarak bölgesel blokları olan ülkelerin ekonomik boyutları birbirinden farklılık arz etmektedir. Örnek olarak SADC Örgütünde güçlü taraflar nitelikli kararları onaylamak istememekte ülkeler ise ekonomik olarak veya karar alım sürecinde dışlanmaktan ya da büyük tarafların hegemonyalarının artmasından korkmaktadırlar. Bahsettiklerimizin ışığında mevcut çerçeveler üzerinden Afrika'nın bölgesel bütünleşme deneyimini gözden geçirdiğimizde bugüne kadar gerçekleşmiş ilerlemenin geçen uzun süreye rağmen beklentileri karşılamadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca tüm bu bütünleşme çabaları aynı yöntemle devam ettiği takdirde başarısızlık

tehdidiyle karşı karşıya olacaktır. Yeniden canlandırılabilmesi için yasal çerçevenin reformuna odaklanılması gerekmektedir.

3.2.2 Yerel Kanunlardaki Hukuki Kuralların Birleştirilmesi

Tüm ekonomik bütünleşme süreçlerinin veya bölgesel örgütlerin hukuki bütünleşme süreçlerinin toplumsal bir anayasal sisteme dayanması gerekmektedir. Bu anayasal sistemin üye ülkelerin ulusal kanunları karşısında genel uluslararası kanunlara dayanan hukuki sistem bağımsızlığı temelinde ayrıcalıklı olması gerekmektedir. Genelde Afrika'daki bölgesel örgütler uyumlu örgütler olup sözleşmelerin içeriklerine bağlı kalmaktadırlar. Bu örgütlerin milliyetçi yapıları, yasalar tarafından dağıtılan değişiklik modeline bağlı kalmakla birlikte egemenliğin devri politikasını temel özellik olarak benimsemiştir.

Toplumsal hukukun üstünlüğü ilkesi altında, anlaşma hükümleri ve kurumların doğrudan uygulanabilir çalışmaları, üye devletlerin ulusal hukukuyla ilişkileri üzerinde bir etkiye sahiptir. Bu, yalnızca mevcut ulusal mevzuata aykırı herhangi bir hükmü otomatik olarak uygulanamaz hale getirmek değil, aynı zamanda bu hükümler ve eylemlerin tüm üye devletlerin topraklarında geçerli olan hukuk sisteminin önceliğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu ölçüde de geçerlidir. Bu, toplumla çatıştığı ölçüde yeni ulusal mevzuatın oluşumunu önlemek içindir.

Aslında toplumsal hukuk sisteminin temellerinden biri bağımsız olmasıdır. Ancak bu durum hukuki kaynağın birden fazla olmasına neden olabilir ve böyle bir durumda kesinlikle yargı birimleri düzeyinde hukuki anlaşmazlıklar meydana gelecektir. Çünkü müracaat edilebilen mahkemelerden her biri farklı yaklaşımlara sahip olacak dolayısıyla tabi olduğu diğer örgütü veya kurumu reddedecektir. Örnek olarak OHADA ve UEMOA örgütleri arasında 2012 yılında bütünleşme ilişkileri hakkında gerçekleştirilen toplantıda yetkililer çözüm bulmak konusunu yüksek mahkemelere bırakılması konusunda anlaşmıştır. Buna göre her hâkim kararını kendi bağlı olduğum kural ve kanunlar çerçevesinde verecektir.

Bu ilke, UEMOA kanunu ile OHADA kanununun çeliştiği noktalardaki riski bütün bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü herhangi bir konu UEMOA tarafından bir şekilde düzenlenirken OHADA tarafından başka bir şekilde düzenlenebilmektedir.

Doğal olarak hükümler her iki örgütün hedefleri doğrultusunda çelişebilmektedir. Bu durum aynı zamanda toplumsal kanunun uygulanabilirlik ve mahkemeler nezdinde bağlayıcı olabilme problemini de doğurmaktadır. Halbuki UEMOA ve OHADA sözleşmeleri uluslararası kanunların yerel kanunlarla ilgili konumu noktasında aynı hiyerarşik dereceye sahiptir. Bu hiyerarşik ilke hukuk sistemi ve bu kuralların uygulanması üzerine terettüp eden sonuçlar ile ilgili olarak her iki örgütün hukuksal çerçevesinin konumunu eşit bir şekilde belirlemektedir.

3.2.3 Topluluk Hukukunun Egemenliği

Bütünleşme süreci girişimlerinden önce Afrika devletlerinin hukuku ile ilgili olarak tam bir yasal Balkanlaşma durumundan söz edilebilir. 1960 yılında Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğu bağımsızlığını kazanırken Fransız sömürgeliği altındaydı, Fransa Anayasası'nda yer alan yasama önceliği ilkesi gereği o dönemde ana ülkede geçerli olan kanunlar doğrudan uygulanamaz durumdaydı. Örnek olarak Fransa'da uygulanan kanun ve yönetmelikler Fransa dışında uygulanmıyordu. Bu durum her bir bölgeye veya bölgeler grubuna göre bireysel kanunlar düzenlenmesini gerektiriyordu.[42] Bu durum, Afrika'da vaziyet böyle devam ettiği sürece Afrika ülkelerinin toplumsal bir yasa oluşturmaya yönelik herhangi bir sürece girmeye hazır olmadığını göstermektedir.

Yine toplumsal kanunların kanun hiyerarşisi içerisinde özel bir yeri olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği Kanunu gibi, Avrupa Ekonomik Topluluğu Sözleşmesi de ülkelerin hukuk sistemleri ile birleşik ve bağımsız bir hukuki sistem oluşturmuştur. Bu sistemin hükümleri üye ülkelerin mahkemelerini bağlayıcıdır. Toplumsal kanun sisteminin üye ülkelerin iç kanunları ile ilgili egemenliğindeki bu temel ilke sebebiyle toplumsal kanun, ülkelerin anayasalarının altında ve kendi kanunlarının üzerinde bir hukuki güce sahiptir. Avrupa Toplumsal Hukukunun ulusal yasalara göre önceliği, tahkim uygulamaları ve uluslararası yargı yetkisi yoluyla teyit edilmiştir.

---

[42] Droit Commercial et des Societes en Afrique, UREF, Universites Francophones, p. 9

Tüm bunlar ışığında toplumsal kanunun ülkelerin ulusal kanunları üzerindeki öncelik ilkesi Avrupa Adalet Mahkemesi örneğinde olduğu gibi kabul edilen bir gerçektir. Bu durum önceliğin tüm ulusal ve idari yasama kurumlarına, hatta anayasal kurumlara göre uygulandığını gösterir. Mahkeme başlangıçta anayasal hükümlerin toplumsal kanunları devre dışı bırakmak için kullanılamayacağını ve bu gibi işlemlerin genel toplumsal politikaya aykırılık teşkil edeceğini ifade etmiştir.[43]

Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu Sözleşmesi'nde topluluğun hedefinin tüm ekonomik faaliyet alanlarında ve toplumsal işler alanında iş birliği ve kalkınmanın desteklenmesi olduğuna yer verilmiştir.[44] Bu amacı gerçekleştirmek için "Ülkelerin vatandaşları topluluğun vatandaşları sayılmaktadır ve dolayısıyla ülkeler topluluk içerisinde ikamet etme ve seyahat gibi özgürlüklerini kısıtlayan engellemeleri iptal etmeyi taahhüt etmektedir.[45] ECCAS Sözleşmesi'nde Örgütün hedefleri arasında bireylerin, ürünlerin, sözleşmelerin ve hizmetlerin üye ülkeler arasındaki hareket özgürlüğüne karşı doğan tüm engellilerin toplumsal hukukun üstünlüğünün desteklenmesi sureti ile aşama aşama ortadan kaldırılması yer almaktadır.[46] Buna ek olarak toplumsal hukukun yukarıda belirtilen Afrika bölgesel örgütlerinde katılım standartlarının az olduğu görülmektedir. Fakat bu gibi talimatların uygulanması sorun noktasıdır. Örneğin sözleşme özgürlüğünün vurgulanmasına rağmen genellikle ulusal metinlerde çalışma özgürlüğü kısıtlamaları bulunmaktadır.[47]

---

[43] Alessondro **CORBINO**, La Question de la Superiorite des Normes de Droit İnternational sur la Constitution, http://www.anayasa.gen.tr/superiorite p. 199

[44] Afrika Birliği Kuruluş Sözleşmesi, Madde 2

[45] Afrika Birliği Kuruluş Sözleşmesi, Madde 27

[46] Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu Antlaşması, Madde 4

[47] Questions impertinentes sur la création d'un droit social régional dans les États africains de la zone Franc, Archives - Janvier 2000 - Réalités, espace et avenir du droit du travail en Afrique - Date de mise en ligne : dimanche 2 janvier 2000, P. 7

3.3 AFRİKA EKONOMİK BÜTÜNLEŞME MODELİNİN AVRUPA MODELİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

Afrika Birliği Örgütü'nün kuruluşunun temel hedefi sömürgeden kurtulmak olduğundan Örgüt çok kısa süre içerisinde Afrika Birliği'ne dönüşmüş ve sömürge düşüncesinden kurtularak tüm çabasını ekonomi alanı da dahil olmak üzere farklı alanlarda Afrika bütünleşmesini sağlamaya odaklamıştır. Bu esnada Avrupa Birliği ülkeleri ekonomik bütünleşme süreçleri arasında insanoğlu deneyiminin ulaştığı en başarılı nokta olarak nitelendirilebilecek bir modeli yerleştirmiştir. Bizler bu araştırmamızda Avrupa Birliği'ndeki bütünleşme modeli ile Afrika Birliği modelini kısaca karşılaştıracağız. Kuruluş döneminde bir Avrupa Birliği'ne ulaşılması için farklı projelerin önerildiği bilinmektedir. Avrupa Birliği'nin başlangıcında uygulanması için önerilen çeşitli projelerin, her bir Avrupa ülkesinin ulusal çıkarlarını ve özlemlerini ayıran boşluk göz önüne alındığında, uygulanamaz durumda kaldığını ve ikna edici çözümler sunamadığı unutulmamalıdır. Ancak zaman geçtikçe yaşanan gelişmelere bağlı olarak bugünkü Avrupa Birliği'ni oluşturan bütünleşme modeli başarılı olmuştur.

3.3.1 Avrupa Birliği'nin ve Afrika Birliği'nin Tüzel Kişilikleri

Toplu çalışma bağlamında herhangi bir uluslararası örgütü oluşturan ülkeler grubu belirli birtakım hedefleri hayata geçirmeyi amaçlar. Bu gibi uluslararası örgütlerin kuruluş sözleşmesi gereği diğer ülkelerden ayrışmasına ve bağımsız hareket etmesine olanak tanıyan tüzel kişiliklerinin bulunması gerekmektedir. Tüzel kişilik kazanılması bu örgütlerin kurumlarına idari ve sistematik çerçeve içerisinde yetkiler sağlar. Uluslararası Adalet Mahkemesi 11 Nisan 1949 tarihli kararında uluslararası örgütlerin genel bir kural olarak uluslararası tüzel kişiliğe sahip olduklarını vurgulamıştır.

Uluslararası genel hukukun mevcut konumunda egemenlik ilkesi, uluslararası örgütler ile üye ülkeler arasında düzenlenmesinde temel rol oynarken uluslararası örgütler ülkelerin egemenlerine saygı duymayı taahhüt etmektedirler. Avrupa Birliği, kurumsal yapısı üye ülkelerden bağımsızlığa sahip hukuki ve siyasi bir oluşum teşkil etmeyi başarmıştır. Bu yapı sözleşmelerde geçen talimatlar doğrultusunda Avrupa toplumunun hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu yapının görevlerini yerine

getirebilmesi ve hedeflerini gerçekleştirebilmesi için üye ülkeler kendi rızaları ile birtakım egemenliklerinden feragat ederler. Bu bağımsız kurumun varlığı, birliğe özgü ve üye devletlerin hukuk sistemlerinden tamamen bağımsız bir hukuk sisteminin oluşmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda Afrika Birliği'nin kuruluş sözleşmesi tüzel kişiliğinin temel standardını açıklayan metne sahip değildir. Amacı bütünleşme olan bir örgütün kendisine bağlı güçlü bölgesel kurumları ile birlikte bir tüzel kişiliğe sahip olması gerekir. Kıtanın başlıca örgütü olması nedeniyle üst düzey sorumluluk ile Afrika Birliği'ne etkili bir tüzel kişilik eklenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, UA'nun güçlü bir tüzel kişiliğinin olmamasının nedeni olarak kurucu iradenin ve kurucu sözleşmenin, Birliğin hedefleri ve ilkelerinin yalnızca genel bir anlaşma olmasını istemeleri olduğuna söylenebilir.

Bununla birlikte UA'nın kuruluş sözleşmesinde değişiklik yapan protokolün, tüzel kişiliğin konusunu netleştirmediği söylenebilir. Konu genel olarak anlaşmada sunulmuşsa da UA Hukukunun ulusal hukuk üzerinde yetkisi olup olmadığı konusunu gündeme getiren UA tüzüğünde konu ile ilgili detaylı bir metin yer almaktadır.

Bazı hukukçular, UA'nun tüzel kişiliğinin açık veya örtük olmasıyla ilgili bir sorun olmadığını düşünmektedir.[48] Onlara göre sorun örgütle üye ülkeler arasındaki tüzel kişiliğin tabiatında gizlidir. Her örgütün kendi tabiatını, hedeflerini, yetki alanlarını, otoritesini ve gerek kendi birimleri ve iç kurumları ile ilişkilerini gerekse diğer ülkeler, örgütler ve kurumlarının kendi aralarındaki ilişkilerini belirleyen ilkelerini ortaya koyan belirlenmiş bir politikasının bulunması gerekmektedir.

3.3.2 Her İki Birliğin Yasal Kurallarının Hukuki Değeri

AU'nun Avrupa Birliği Sözleşmesi ve Avrupa Birliği İşletim Sözleşmesi şeklindeki iki sözleşme ile hareket ettiği söylenebilir. Bu iki sözleşme Avrupa Birliği'nin temel yasalarını teşkil etmektedir. Aslında bu sözleşmelerin yarı anayasal bir karakteri vardır. Zira bu sözleşmeler birlik ile üye ülkeler arasındaki yetki ve

[48] Gautier **MARIE**. Droit institutionnel de l'Union européenne. 1ère édition. P.U.F. Paris. 2010, p.73

otoriteleri ayrıca Avrupa'da temel insan hakları ve özgürlüklerini belirlemektedir. Yargıç Koen Lenaerts, [49] üye devletlerin Avrupa Topluluğu için; anayasal nitelikte, kesinlikle işlevsel olarak sınırlı ve anlaşma hükümlerine tabi bir hukuk sistemi oluşturulmasını talep ettiklerini ifade etmiştir.[50] Avrupa Adalet Mahkemesi de bazı davalarda kuruluş sözleşmelerinin anayasal niteliğini vurgulamış ve Avrupa kanunlarının ülkelerin ulusal kanunlarından önce geldiğini Avrupa'da vatandaşlara doğrudan etki edebildiğini ortaya koymuştur.[51]

Afrika Birliği'nin kuruluş sözleşmesi ise diğer uluslararası örgütlerin sözleşmelerinde olduğu gibi üye ülkeler arasındaki muhtemel anlaşmazlıklardan kaçınmak için detaylara girmeksizin sadece belirli ve genel ilkelere yer vermektedir. Araştırmamız çerçevesinde bizler Afrika Birliğini oluşturan sözleşmenin uluslararası sözleşmeler kapsamına girdiğini bugüne kadar henüz bir anayasal güce sahip olmadığını söyleyebiliriz. Zira Afrika Birliği kurumlarına geniş çaplı hareket etmekten başka herhangi bir yetki tanınmamıştır. Afrika Birliği'nin en üst otoritesi olan birlik konferansı bir bütün olarak üye ülkelerin iradelerini egemenlik ilkesine bağlı kalmakla birlikte tabir edememiştir. Bunun anlamı ise Afrika Birliği'nin kendisine Avrupa Birliği'nde olduğu gibi anayasal niteliğe benzer bir nitelik kazandıran hukuki sisteme sahip olmamasıdır.

Yukarıdakilerin ışığında Afrika Birliği bu klasik sisteminden kurtulabilmesi için Avrupa Birliği gibi adımlar atması, kurumlarına daha fazla yetki vermesi ve Afrika'nın anayasal ilkeleri denilebilecek yasal çerçeveye ulaşmak için

---

[49] Koen Lenaerts, Baron **LENAERTS** 20 Aralık 1954'te Mortsel'de doğdu Belçikalı bir hukukçu ve Avrupa Birliği Adalet Divanı Başkanı. Kendisi aynı zamanda Katholieke Universiteit Leuven'de Avrupa Hukuku profesörüdür ve Belçikalı federalist bir düşünce kuruluşu olan Coudenberg grubunun bir üyesidir.

[50] Ponzano **PAOLO**. Le processus de constitutionnalisation de l'Union européenne. RSPI - N° 302. 2/2009. P.273

[51] Franck **CHRISTIAN**. Traité et constitution, les limites de l'analogie. La constitution de l'Europe. E. Université libre de Bruxelles. 2002. P.31

egemenliklerini korumakla birlikte ülkelerin kanunlarına baskın gelen Afrika topluluk kanununu oluşturması gerektiği söylenebilir.

Yukarıda anlattıklarımızdan Afrika Birliği ile Avrupa Birliği arasındaki hukuk sistemi benzerlikleri iki noktadadır. Bunlardan birincisi adalet mahkemeleri tarafından yapılan sözleşmenin yorumlanması görevi ikincisi ise ilgili ülkelerin ve toplumsal kurumların bu mahkemelerin kararlarını kabul etme yükümlülükleri ile ilgilidir. İkinci bahse edilen nokta Afrika Birliği'ne bağlı Adalet Mahkemesi protokolünün 38. maddesinde yer almakta olup bu maddede mahkemenin kararlarının Afrika bölgesel örgütleri de dahil olmak üzere üyeler tarafından uygulanması gerektiği belirtilmiştir.

3.3.3. Bütünleştirici Ekonomik Mekanizma

Afrika Birliği kuruluş sözleşmesinin hedef ve ilkelerinin, aynı sözleşmenin 33. maddesinde geçenler doğrultusunda bir Afrika ekonomik topluluğu oluşturabilmek için gerekli hedef ve ilkelerin büyük çoğunluğuna sahip olduğunu söyleyebiliriz. Afrikalı yetkililer ekonomik bütünleşmeye uygun bir modeli elde edebilmek için hukuk kurumlarının yanında ekonomik sistemler oluşturmak suretiyle Avrupa Birliği modelini taşımaya çalışmışlardır. Bu girişimler aşağıdaki gibi değerlendirilebilir;

3.3.3.1. Afrika Ekonomik Grubu

Afrika Birliği'nin 51 üye ülkesi 1991 yılında Nijerya'nın Abuja şehrinde gerçekleştirilen 27. zirvede Afrika Ekonomik Grubu'nun kuruluş sözleşmesi imzalanmış ve bu sözleşme 1994 yılında yürürlüğe girmiştir. 11 yıllık görüşmeler sonrasında imzalanan bu sözleşme, 34 yıllık geçiş dönemleri ile altı aşamada ortak bir Afrika piyasası oluşturulmasını hedeflemiştir. Afrika Birliği Sözleşmesi'nin ayrılmaz bir parçası sayılan bu sözleşme büyük ölçüde Avrupa Ekonomik Grubunu oluşturan Roma Sözleşmesinden ilham almıştır. Sözleşme çerçevesinde Addis Ababa merkezli yedi kurum oluşturulmuştur. Bunlar; Devlet ve Hükümet Başkanları Kongresi, Bakanlar Kurulu, Afrika Genel Parlamentosu, Ekonomi ve Toplum Komitesi, Adalet Mahkemesi, Genel Sekreterlik ve Uzman Teknik Kuruldur.

Sözleşmenin hedefleri aşağıdaki gibidir;

a. Ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmanın desteklenmesi, bağımsız ekonomik yeterliliğin artırılması ve öz kalkınmanın desteklenmesi için Afrika ekonomilerinin birleştirilmesi.

b. Kendi kendine yeten kalkınma için Afrika'nın insan ve maddi kaynaklarının geliştirilmesi, seferber edilmesi ve kullanılması için kıta çapında bir çerçeve oluşturmak.

c. Afrika halklarının geçim koşullarını iyileştirme amacıyla beşerî faaliyet alanlarının tamamında iş birliği ve kalkınmanın desteklenmesi, ekonomik istikrarın korunması ve güçlendirilmesi, Afrika hakları ve üye ülkeler arasında güçlü ve sağlam ilişkiler oluşturulması, kıta da ilerleme kalkınma ve ekonomik bütünleşmeye katkı sağlanması.

d. Aşamalı bir şekilde ileri düzeyde bir ekonomik topluluk oluşturulması amacıyla mevcut ve gelecekteki kurulacak ekonomik topluluklar arasında politikaların koordine edilmesi ve birbirine uygun hale getirilmesi.[52]

Grup sözleşmesinde çizilen işletim planı doğrultusunda sözleşmenin hedefleri aşamalı bir şekilde 6 aşama ve 34 yıla yayılan geçiş döneminde hayata geçirilecektir. Buna göre her bir aşamada uygulanacak prosedürler aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

Birinci aşama:

Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıllık dönemde mevcut bölgesel ekonomik toplulukların kurumsal yapılarının güçlendirilmesi ve ihtiyaç bölgelerinde yeni topluluklar oluşturulması.

İkinci aşama:

Ardından gelen sekiz yıllık dönemde gümrük ve gümrük dışı engellerin tespit edilmesi, bölgesel ticaret ve yerel topluluklar arasında gümrük ve gümrük dışı engellerin aşamalı bir şekilde iptal edilmesi için zamana yayılmış planlama yapılması

[52] Traité Instituant la Communauté Economique Africaine, Article 4, a.b.c.d

ve her bir bölgesel ekonomik topluluk düzeyinde üçüncü ülkelere karşı gümrük harçlarında aşamalı bir şekilde uyum sağlanması.

Üçüncü aşama:

Sonrasındaki on yıllık dönemde topluluk içerisinde gümrük ve gümrük dışı ticari engellerin aşamalı bir şekilde kaldırılması için belirlenen zaman programının uygulanması suretiyle serbest ticaret bölgesinin kurulması ve müşterek dış tarife uygulamak suretiyle gümrük birliğinin sağlanması.

Dördüncü aşama:

Peşinden gelen iki yıllık dönemde müşterek dış tarife benimsemek suretiyle kıta düzeyinde gümrük birliği oluşturabilmek için farklı bölgesel ekonomik gruplar arasında tarife sistemlerinin koordine edilmesi ve uyum sağlanması.

Beşinci aşama:

Ardından en fazla dört yıl içerisinde Ortak Afrika Piyasası'nın oluşturulması:

1. Tarım, ulaşım, iletişim, sanayi, enerji ve bilimsel araştırma gibi birçok alanda ortak politikalar benimsenmesi.
2. Nakit, maliye ve vergi politikalarının koordine edilmesi.
3. Bireylerin hareket özgürlüğü ilkesinin uygulanması, ikamet ve kuruluş haklarının devreye sokulması.
4. Sözleşmenin 82 maddesinin ikinci paragrafında belirtildiği üzere grubun kaynaklarının oluşturulması.

Altıncı aşama:

1. Bireylerin, ürünlerin, sermayelerin ve hizmetlerin özgür hareketleri sağlanarak, ikamet ve kuruluş hakları etkin bir şekilde uygulanarak, müşterek Afrika piyasasının yapısının oluşturulması ve güçlendirilmesi.

2. Tek bir iç piyasa oluşturulması ve Afrika genelinde bir ekonomik ve parasal birliğin sağlanması için ekonomi politika toplum ve kültür gibi tüm sektörlerin bütünleşmesinin sağlanması.

3. Tek bir Afrika para fonu oluşturulması, tek bir Afrika Merkez Bankası ve tek bir Afrika dövizi oluşturulması.

4. Afrika parlamentosu oluşum sürecinin tamamlanması ve kıta düzeyinde genel seçim sistemi ile üyelerinin belirlenmesi.

Sözleşmenin hedeflerinin hayata geçirilmesi için belirlenen zaman tablosu ise aşağıdaki gibidir;

- 1999 yılının sonu: Herhangi bir bloklaşma olmayan bölgelerde topluluklar oluşturulması.
- 2007 yılının sonu: Üye ülkeler arasında bütünleşme ve uyumun güçlendirilmesi, gümrük ve gümrük dışı tarifelerin belirlenmesi.
- 2017 yılı sonu: Serbest ticaret bölgesi ve bloklar arasında gümrük birliği oluşturulması.
- 2019 yılı sonu: Kıta düzeyinde müşterek gümrük oluşturulması ve böylece kapsamlı serbest ticaret bölgesi sağlanması.
- 2023 yılı sonu: Kıta düzeyinde müşterek Afrika piyasası oluşturulması.
- 2028 yılı sonu: Afrika kıtası düzeyinde konsolide ekonomik ve finansal birlik ve konsolide para birimi oluşturulması[53]

Afrika Ekonomi Konseyi'ni oluşturan sözleşme Afrika'nın kurumsal yana sıkı bir şekilde odaklanmasını geleneksel bir parçası saymaktadır. Aynı zamanda bu sözleşme diğer bölgesel toplulukların oluşturulduğu sözleşmelerden ilham almıştır. Bununla

[53] Muhammed Abdulmecit **HÜSEYİN**, Bölgesel entegrasyonun sağlanmasında Afrika Ekonomik Topluluğunun rolü, Arap Demokratik Merkezi, Ocak 2018, https://democraticac.de/?p=51318

birlikte Abuja Sözleşmesi Afrika'daki ekonomik konsey yapıları ile Afrika Birliği Örgütü'nün yapıları arasında karmaşık bir düzen getirmesi nedeniyle kendine özgü bir sözleşme sayılmaktadır. Her ne kadar bu iki örgüt aynı anda ortaya çıkmasa da iki örgütün kardeş örgütler derecesinde iç içe olması durumu şaşırtıcıdır.

Sözleşmenin 87 maddesi doğrultusunda ortaya çıkan anlaşmazlıkların aşağıdaki surette çözüleceğine değinilmiştir; bu sözleşmenin hükümlerinden herhangi birinin yorumlanması veya uygulanması ile ilgili tüm anlaşmazlıklar tarafları arasında doğrudan anlaşma suretiyle dostane yollarla çözülecek olup, anlaşmazlığın çözülmesinin mümkün olmaması durumunda taraflar konuyu on iki aylık süre içerisinde adalet mahkemesine götürebilirler. Adalet mahkemesinin aldığı karar kesin olup temyize sunulamaz.

3.3.3.2. Afrika Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret bölgesi "Afrika 2063 Vizyonu" çerçevesinde Afrika Birliği tarafından oluşturulan ana projelerden biridir. Bölgesel ve uluslararası realite Afrikalı liderleri hem bölge hem de uluslararası sahada yaşanan değişikliklere cevap vermek durumunda bırakmıştır. Bu dönemde Afrika kıtası, genel ekonomisinde birtakım bozulmalara ve rekabet kabiliyetinde düşüşe şahit olmuştur. Buna ek olarak Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Çin gibi dev ekonomilere sahip ülkeler Afrika'nın ticari pazarlarına hakimiyet kurmuşlardır. Kıtanın genel durumunun anlaşılması Serbest Ticaret Bölgesi'nin oluşturulma gerekçelerini çok daha açık bir şekilde kavramaya yardımcı olacaktır.

Genel ekonomik bağlamda Afrika Ticaret Bölgesi nüfusu 1,2 milyara ulaşan bir piyasaya ulaşmaktadır. Gayri safi milli hasılası 2,5 trilyon dolar olan Afrika Birliği 55 ülkeye ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle Dünya Ticaret Örgütü'nün kuruluşundan bu yana dünya üzerindeki en büyük serbest ticaret bölgesini teşkil etmektedir. 2050 yılına kadar orta ölçekte Afrika nüfusunun 2.5 milyara yani dünyanın çalışma yaşındaki nüfusunun %26'sına ulaşması beklenmektedir. Gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin zayıf büyüme oranları nedeniyle ekonomisi daha da büyüyecektir. Afrika'nın bu seçkin durumu Afrika Serbest Ticaret Bölgesi'nin etkin performansı için büyük bir fırsat teşkil edecektir.

Afrika'nın ticaret verileri noktasında ise, Amerika Dış İlişkiler komisyonu tarafından 2014 yılında yapılan bir araştırmaya göre Afrika ülkelerinin kendi aralarında yaptıkları ticaret oranı kıtanın toplam ticaretinin sadece %16'sını oluşturmaktadır. Aynı oran Avrupa Birliği ülkelerinde %78'dir. Asya ülkelerinde bu rakam %25 ile %30 arasında değişmektedir. Meksika'da ALENA Bloğunda ticaret %88, Kanada'da %11, Birleşik Devletlerde ise %41 gelişmiştir. Bu durum Afrika ülkeleri arasında ticaretin ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir. Kıtadaki karar mercilerinin kıta ülkeleri arasındaki bu boşluğu doldurmak için hızla tedbirler almaları gerekmektedir.[54]

Rekabet gücü konusunda ise küçük ve orta boyutlu şirketler Afrika ekonomisinin gelişmesinde temel rolü oynamaktadır. Genel anlamda bölge şirketlerinin %80'ni küçük ve orta boyutlu şirketlerden oluşmaktadır. Bu şirketlerin daha gelişmiş dış piyasalara açılması ise zordur. Örneğin kıta dışına ihracatta bulunmak yerine Afrika ülkelerine ihracat yapmak istenildiğinde daha yüksek gümrük tarifeleri ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bunun yanında bir de sahili olmayan Afrika ülkelerine yüksek nakliye masrafları eklenmektedir. Bölgesel ekonomik toplulukların bu engeli ortadan kaldırmak için ortak bir şekilde gümrük tarifelerini kaldırma girişimlerine rağmen bu konu halen daha uygun rekabet ortamı oluşturmak için çaba harcanmasını gerektirmektedir.

Bu esnada Avrupa piyasasının yetişmesi her ne kadar uzun vakit almış ve birçok aşamadan geçmişse de öncesinde gümrük birliği ve ortak piyasa oluşturulmuş ardından Avrupa ülkeleri 22 Eylül 2012'de Avrupa istikrar mekanizmasını oluşturmayı başarmışlardır. Tüm bunların üzerinde Avrupa Birliği Adalet Mahkemesi dengeli bütçe kuralının doğru aktarımını gözlemleme yetkisine sahiptir. Üye ülkelerin bu

[54] Joël Té-Léssia **ASSOKO**, Les non-dits de la Zone de libre-échange continentale africaine, http://www.jeuneafrique.com/544436/economie/les-non-dits-de-la-zone-de-libre-echange-continentale-africaine/, 21-03-2018

prosedürlere bağlı kalmaması durumunda mahkeme bağlayıcı para cezaları uygulamaya karar verebilmektedir. [55]

Afrika Birliği, 2012 yılında Afrika Serbest Ticaret Bölgesi'ni oluşturmak için çalışma planı benimsemiştir. Güney Afrika'da Haziran 2015'te düzenlenen Afrika Birliği 25'li zirvesinde resmi görüşmelere başlanmış ve bu görüşmeler 2017 yılının sonuna kadar sürmüştür. Yapılan sekiz toplantı sonrasında görüşme heyeti üç önemli sonuca varmıştır. Bunlar; serbest bölgeyi çerçeveleyen sözleşme ürünlerle ilgili protokol, ticaret ile ilgili protokol ve hizmetler ile ilgili protokoldür. Bu üç belge 2017 yılının Aralık ayında Nijer'in başkenti Niamey'de Afrika Ticaret Bakanlığı tarafından kabul edilerek resmi olarak onaylanmıştır. Mart 2018'de Ruanda'nın Kigali şehrinde düzenlenen Afrika Birliği Ticaret Bakanlarının (AMOT) beşinci toplantısında Afrika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesini (AFCFTA) teşkil eden hukuki sözleşme kabul edilerek, Afrika Birliği onuncu olağanüstü zirvesinin imzasına sunulmuştur.

Bu sözleşmeye göre Afrika kıtası serbest ticaret bölgesi beş işletim aracına tabi tutulacaktır; bunlar menşe kuralları, internet üzerinden görüşme forumu, gümrük engellerinin gözlemlenmesi ve kaldırılması, dijital ödeme sistemi ve Afrika ticareti gözlemevidir.

Afrika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesi Sözleşmesi kabul edilmiş ve 2018 yılının Mart ayında Kigali'de imzaya açılarak hukuki kurallar çerçevesinde 29 Nisan 2019 tarihli 22 onay belgesinin teslim alınmasından 30 gün sonra 30 Mayıs 2019 tarihinde yürürlüğe girmiştir.[56]

Afrika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesi'nin temel hedefleri ürün ve hizmetlere yönelik tek bir kıta piyasası oluşturmak ve iş adamları, yatırımcılar ve bireylere hareket özgürlüğü sağlamaktır. Aynı zamanda Afrika ülkeleri arasındaki ticaretin

---

[55] Abdalla **ELABIDI** , L'évaluation de l'Union africaine par rapport à l'Union européenne (comme un modèle de régulation juridique internationale d'excellence): étude comparative, Sep 2016, P. 311

[56] Nijer'deki Afrika Birliği Zirvesi'nde Afrika-Kıta serbest ticaret bölgesinin faaliyete geçmesi, https://au.int/ar/pressreleases/20190707/operational-phase-african-continental-free-trade-area-launched-niger-summit 07 Temmuz 2019

geliştirilmesi serbestleştirilmesi ve koordinasyonunun sağlanması suretiyle Afrika ülkelerinin kendi aralarındaki ticaretin genişletilmesini ve gerek bölgesel ekonomik topluluklar arasında gerekse genel anlamda Afrika üzerinde ticari araçların kolaylaştırılmasını hedeflemektedir. Serbest Ticaret Bölgesi'nin üretim fırsatlarının değerlendirilmesine ve kaynakların yeniden dağıtılmasına bağlı olarak endüstriyel rekabet gücünü de arttırması beklenmektedir.[57]

Afrika Ekonomi Komisyonu'na (ECA) bağlı Afrika Ticari Politikalar Merkezi (ACCP), Afrika Birliği Komiserliği ile ortak yürüttüğü çalışmada sözleşmenin uzun vadede gerçekleştirmeye çalıştığı dokuz temel hedefi aşağıdaki gibi belirlemiştir;

- Afrikalı şirketlerin, ticarethane sahiplerinin ve tüketicilerin gümrük vergilerinden muaf tutulması. Bu hedef Afrika ülkeleri arasında ticareti yapılan geniş çaplı ürün gruplarını kapsamaktadır.
- Aşırı bürokratik süreçler gibi yatırımcıları engelleyen gümrük dışı engellerin ortadan kaldırılması.
- Ürünlere uygulanan standartlar ve yönetmelikler konusunda gümrük kurumları arasında iş birliği sağlanması ve Afrika'da sınır ötesi ürün hareketinin güçlendirilmesi.
- Hizmetlerin kademeli olarak serbestleştirilmesi, Hizmet sağlayıcılara, yerel yatırımcılar eşdeğer uygun koşullarda tüm Afrika ülkelerinin pazarlarına erişim fırsatı sağlanması.
- Farklı piyasaların yapısal koşullarını karşılayabilmek için şirketlere ve bireylere karşılıklı standart ruhsat ve hizmet sunucu belgelerinin tanınması.
- Bölgesel ek değer oluşturulması; ürünler kıta dışına ihraç edilmeden önce katma değer oluşturmak için farklı Afrika ülkelerine gönderilebilmesin sağlanması.

[57] African Continental Free Trade Area (AfCFTA) FAQs, Legal Texts and Policy Documents, Questions & Answers, TRALAC Trade Law Center, Issue No. 1 | 2018, https://www.tralac.org/resources/by-region/cfta.html

- Beklenmeyen ticari akışlardan korunması ve gerektiğinde taraf devletlerin ulusal sanayileri korumak için ticari çözümlere başvurabilecekleri durumlar kurulması.
- Bir "anlaşmazlık çözümü" mekanizması oluşturulması; taraflar arasında sözleşmenin uygulanması konusunda ortaya çıkabilecek tüm anlaşmazlıkların çözümünde başvurulacaktır.
- Afrika'da fikri mülkiyet haklarının kabul edilmesi, kıta içerisinde yatırım ve rekabet dışı engellerle mücadeleye uygun ortam oluşturulması.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AFRİKA KITASININ EKONOMİK BÜTÜNLEŞMESİNİN YASAL ÇERÇEVESİNİN ESASLARI

4.1 KAVRAM

Topluluk hukuku; tutarlı, koordineli ve düzenli hükümlerin bütünüdür. Kanunlar belirli bir örgüte üye ülkelerin hukuk sistemleri içerisinde yer alırlar. Uluslararası kanun perspektifinde ise bu çerçeve devlet düzeyini aşar. Charles Leben'e[58] göre topluluk hukuku belirli bir insan toplumunu yöneten yasanın ayrı bölümlerini oluşturan tüm unsurların organize bir koleksiyonudur.[59] Avrupa Kanunları hakkında ise daha dikkatli bir tarif yapılarak " Avrupa Birliği'nde yürürlükte olan hukuk kuralları tüm Avrupa bölgelerinde toplumsal düzeyde bazı hukuk alanlarında bütünleşme perspektifi altında uygulanan kurallar grubudur" şeklinde tanımlama yapılmıştır.

Topluluk hukuku birtakım sözleşmeler grubu ile oluşturulmaktadır. Söylemek gerekiyor ki topluluk hukuku uluslararası hukukun bir alt sistemidir. Bölgesel örgütler sözleşmeler üzerinden ilişkilerini oluşturduğunda ilişkiler uluslararası hukuk alanına girmektedir. Viyana Sözleşmesinde geçtiği üzere antlaşma ifadesi ile ülkeler arasında yazılı bir şekilde imzalanan, üzerinde uluslararası hukukun yetkin olduğu ve özel alanı

---

[58] Charles **LEBEN**, Paris 2-Panthéon-Assas Üniversitesi'nde hukuk profesörüdür. Ecole des Hautes Etudes Commerciales (HEC) ve Institut d'études politiques de Paris'ten mezun olan bir kamu hukuku derecesine sahiptir. Uluslararası ekonomik hukuku ve hukuk felsefesini öğretmektedir. Araştırma konuları, uluslararası ekonomi hukuku, uluslararası uyuşmazlık çözümü ve hukuk teorisidir. Institut des Hautes Etudes Internationales Araştırma Merkezi'ne bağlımaktadır.

[59] Hervis **MIKPONHOUE**, L'Ordre uridique communautaıre ''OHADA'' et les enjeux d'integration du droit des affaires, Avril, 2016, P.34

veya daha fazla belge ya da bir veya daha fazla belgeler grubunun yer aldığı uluslararası sözleşmeler kastedilmektedir.[60]

Toplumsal kanun kavramına birleşik bir bakış açısıyla baktığımızda antlaşma, sözleşmenin temelini oluşturmaktadır. Bağımsızlığa ve özgünlüğe sahip olsa da uluslararası hukukun hükmü altında olan antlaşmaların uluslararası hukuk tarafından kabul görmesi imkânsız değildir. O halde topluluk hukuku kendine özgü bir şekli bulunmasına rağmen uluslararası hukuk şekillerinden biridir. Bu ilkenin kabul edilmesi ile birlikte topluluk hukukunun bir uluslararası kanun türü olması ve genel anlamda uluslararası kanunların taşıdığından daha fazla yakın sistem ilişkileri taşıdığı konusu birbirine bağlanmalıdır. Topluluk hukukunun oluşturulması, Afrika bölgesel örgütlerinin çeşitli kurucu anlaşmalarının izlediği ana hedeflerden biridir. Özellikle belirli bir Afrika bölgesi düzeyinde veya genel olarak Afrika düzeyinde ekonomik bütünleşme sağlamak için kurulmuş olanlar. Bugün için Afrika'da genel kanı birden fazla bölgesel örgütün bulunması nedeniyle yine birden fazla toplumsal kanun bulunduğu yönündedir. Afrika'daki bu kanun çeşitliliğinin aşağıdaki üç farklı bakış açısına tabi tutulması gerekmektedir. Bunlar Afrika ülkeleri arasındaki çeşitlilik, bölgesel örgütler arasındaki çeşitlilik ve Afrika ülkeleri ve diğer ülkeler arasındaki çeşitliliktir.[61]

4.1.1 Hukuki Temeller

Hiç şüphe yok ki her ülkenin kendi hukuk kuralları vardır ve bu kurallar kendi hukuk sistemi tarafından düzenlenmektedir. Ancak herhangi bir bölgesel gruba katılmak, katılan tüm ülkelerde uyum yaratmak için ulusal hukuk sistemi ile topluluk hukuk sistemi arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini gerektirmektedir. Genel uluslararası kanunların hukuk sistemi açısından genel kurallarının merkezi bir yasama kurumu oluşturmaması hakikati ile öne çıkmaktadır. Çünkü bu gibi kuralların oluşturulmasındaki özel prosedür temelde ülkelere aittir ve dolayısıyla ulusal yasama

[60] Diana Eunice **KAWENDA**, Legal Integration as a Means to Regıonal Economic Integration: a Southern African Perspective, Jurnal Hukum Internasional, Volume 13 Number 2 January 2016, P. 193

[61] Droit communautaire, Bi-DEUG & DEJA http://www.bideug-deja.net, p.12

mensuplarının kabul ettiği kanun metinlerine benzer hukuki değer taşıyan metinleri kabul etmeye muktedir küresel bir parlamento bulunmamaktadır. Antlaşmaların ülkelerle ilgili olarak kabul ettikleri kadar etkili olmasının sebebi budur.[62] Uluslararası hukuk teorisi bu alanda önemli rol oynamaktadır ve toplumsal hukuka uyan çeşitli devletlerarasında tek tip bir uygulamayı sağlayan temel ilkeleri ortaya koymaktadır. Bununla ilgili topluluk hukuku uygulanabilmesi için temel ilkeler şu üç ilke ile sınırlandırılabilir; derhal uygulama, doğrudan etki ve öncelik hakkı.

4.1.1.1 Derhal Uygulama İlkesi

Derhal uygulama ilkesi; topluluk hukuku kurallarının otomatik olarak üye devletlerin hukuk sistemine dahil edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda özel bir prosedür olmadan ulusal hukuk üzerinde yasal etkilere sahip olmaktadır. Bu ilke gereği ulusal yargıçlar toplumsal kanunların kurallarını ulusal kanun kurallarında herhangi bir kayıt veya değişikliğe gerek kalmaksızın uygulamakla yükümlü olurlar. Ülkeler nezdinde uluslararası kanunların derhal uygulanması için ikili ve tek taraflı bir konsept söz konusudur.

İkili anlayış ulusal hukuk sisteminin ve uluslararası hukuk sisteminin birbirinden bağımsız olduğu uluslararası kuralların yerel sisteme ulusal birtakım standartlar üzerinden dahil edilmesi gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Tekli teori uygulayan ülkeler ise uluslararası hukuk sistemi ve ülkenin iç hukuk sistemi birbirinden bağımsız değildir, bu nedenle ve bu kavram doğrultusunda uluslararası hukuk uygulanabilmesi için hazırlık tedbirlerine gerek duyulmaz. Bununla birlikte toplumsal hukukun desteklenmesi için bizler tekli teori anlayışını tercih etmekteyiz. Avrupa Adalet Mahkemesi de geçmiş kararlarında tekli teoriyi desteklemiştir.

---

[62] Innocent Fetze **KAMDEM**, Adaptabilité des Instruments Juridiques Internationaux Relatifs au commerce : pour une « convention Législative » Faculté de Droit Université Laval Québec Canada Septembre 2003 p. 75

4.1.1.2 Doğrudan Etki

Topluluk hukukun doğrudan uygulanması veya doğrudan etkisi ulusal mahkemelerde toplumsal hukuku kurallarının doğrudan referans alınabilmesine imkân tanımaktadır. Bu ilkenin bazı sonuçları aşağıdaki gibidir;

- Topluluk hukuku yürürlüğe girer girmez tüm üye ülkelerde konsolide bir şekilde uygulanması gerekmektedir.
- Gerek üye ülkeler gerek bireyler açısından topluluk hukuku hükümlerinin, hak ve yükümlülüklerin doğrudan kaynağı olması durumu söz konusudur.

Doğrudan etki ilkesi tabiatı itibarıyla genel değildir. Yani bu ilke topluluğun tüm kararlarına uygulanmaz. Belirli birtakım koşullar meydana geldiğinde doğrudan etki sahibi olur ki bu koşullar aşağıdaki gibidir;

- Açıklık
- Kesinlik
- Koşul bulunmaması

Böylelikle bu kuralların, bu etkiye sahip olması için ek ulusal tedbire ihtiyaç duymaksızın hukuki sonuçlar doğurmaya olabilmektedir. Öte yandan toplumsal kanunların standartlarının da doğrudan etki açısından belirlenmesi ve asıl toplumsal kanunların doğrudan etkisi (antlaşmalar) ile ikincil toplumsal kanunların (yönetmelik talimat ve kararlar) doğrudan etkisinin birbirinden ayrılması gerekir.

4.1.1.3 Öncelik Hakkı

Öncelik hakkı ilkesi şu anlama gelmektedir; toplumsal kanunlar tüm ulusal kanunlara karşı öncelik hakkına sahiptir. Uluslararası Adalet Mahkemesi 1964 yılı Kosta Kararında bu ilkeyi vurgulamıştır. Toplumsal standart ile ulusal standart arasında çelişki bulunması halinde ulusal standart bir kenara bırakarak toplumsal standarda bağlı kalınması gerekmektedir.

Mahkeme bu ilke noktasında birtakım değerlendirmeleri ortaya koymuş olup, değerlendirme aşağıdaki gibidir;

- Topluluk hukukunun özel durumu ve ulusal hukuka dahil edilmesi.
- Topluluk hukukunun tüm üye ülkelerde konsolide bir şekilde uygulanma ihtiyacı.
- Bazı topluluk hukukunun doğrudan uygulamayı kabul etmesi ve zorunlu olma durumu.

Öncelik hakkı ilkesinin büyük önemi bulunmaktadır. Ulusal standart ile toplumsal standart arasında çelişki bulunması durumunda tabiatına, amacına veya kabul edilme tarihine bakılmaksızın toplumsal standardın öncelik hakkı olacaktır.

4.2 AFRİKA TOPLULUK HUKUKUNUN ESASLARI

4.2.1 Afrika Bölgesel Ekonomik Kuruluşlarının Konsolide Yasal Çerçeveye Tabi Olmaları

Topluluk hukuku ulusal kanunların üstünde niteliğe sahip olan uluslararası kanun şekillerinden biridir. Uluslar üstü ilkesi temelde üye ülkeler tarafından kabul edilen birtakım uygulama yetkilerine sahip sistem bulunması demektir. İşte bu noktada uluslar üstü ilkesince yetki sahibi olan örgütler, uluslararası sivil toplum kuruluşlarıdır. Çünkü uluslararası sivil toplum kuruluşları ülkeler arasındaki iş birliği platformlarından ibarettir. Hukuki açıdan ise toplumun kurumsal yapısı klasik uluslararası hukuk anayasa hukuk veya tekli hukuk sisteminde olduğu gibi antlaşmaların dar bir şekilde yorumlanması gerektiği gibi sorusunu gündeme getirmektedir.

Bölgesel ekonomi kuruluşlarının süreçlerine, standartları ve toplumun çalışacağı yöntemi belirleyen üye ülkeler tarafından antlaşma metninin imzalanması sureti ile öncülük edilmektedir. Bu antlaşmalar kuruluş antlaşmaları olarak bilinir ve kuruluş antlaşmaları toplumun temellerini oluşturarak diğer bir açıdan toplumun anayasası mesabesinde sayılmaktadır. Toplumun çeşitli organlarını kurar ve onlara yetkilerini verir ve ayrıca kurumsal olmayan nitelikte, genellikle anayasada bulunmayan birçok hüküm içermektedir ve bu anlaşmaların birçoğuna ek olarak da bazı ek protokoller de bulunabilmektedir ve ilgili oldukları anlaşmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Toplumsal hukukun doğmasına neden olan bu kurucu antlaşmaların

imzalanmasıdır. Bu tür kuruluş antlaşmalarının imzalanması toplumsal hukukun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Uluslar üstü niteliği sahip olan topluluk için hukuk bölgesel ekonomik bütünleşmenin başarısının sırrıdır. Ekonomistler genel ekonomik bütünleşmenin maliye ve toplum politikalarını birleştirilmesinden ibaret olduğunu ve uluslar üstü bir yetki makamı oluşturulmasının kararlarının ülkeleri bağlayıcı olmasını gerektirdiğini değerlendirmektirler. Afrika kıtasının bugüne kadar uyguladığı ekonomik bütünleşme modeli sürecinde hassas bir şekilde yürütülen yasal çerçeve bulunmamaktadır. Halbuki tüm bölgesel ekonomik topluluklarında aşağıdaki nedenlere bağlı olarak entegre bir hukuki çerçeve bulunması gerekmektedir.

- Kuralların ve ilgili talimatları uygulandığı belirli yapıların bulunması gerekir
- Hukuk sisteminin bir parçasını teşkil eden kuralların belirlenebildiği kaynak bulunması gerekir.
- Topluluk hukuk sisteminin kurallarına bağlı kalınması gerekir.

4.2.2 Afrika Bütünleşme Örgütlerinin Topluluk Hukukuyla Koordinasyonu

Afrika'nın bütünleşme deneyiminin geçtiği aşamalara baktığımızda Afrika ülkelerinin bütünleşmeye ulaşmak için yaptıkları çalışmaların sonuçlarını yasama uyumluluk teorisi ile yasama birleşme teorisi arasında bir denge bulmaya çalışırken görülür. Halbuki bu iki teori iki açıdan birbirinden ayrılmaktadır.

Mevzuat uyumu, yasal veya düzenleyici içeriğe benzerlik derecesinde elde edilmektedir. İkinci ise hukuki bütünleşmenin sonuçlarını uygulamaya destek olabilmektedir. Bu durumda iki unsur için kavramların her biri tarafından belirlenen yasal veya düzenleyici içerik seviyesinin yasal entegrasyondaki tüm paydaşlarla tamamen aynı olması gerektiği anlamına gelmektedir. Bu ifadelerden birleştirme teorisinin ve uyumluluk teorisinin düzenleme yaptıkları alanlarda yasama mercilerine büyük ölçüde otorite bırakmadıkları anlaşılmaktadır. İşte bu koşul Afrika düzeyinde bazen uygulama etkinliğini azaltabilmektedir. Ülkelerden oluşan bir toplulukta aynı içeriğe sahip yasalar konulması, bu topluluğun veya en azından farklı ulusal

aydınların, konsolide etme ve uygun hale getirme süreci çerçevesinde merkezi birtakım çıkarlarının olduğunu kabul etmesi durumundadır. Konsolide bir yasama veya düzenleme kimliği olmasına davet eden konsolide etme teorisinin aksine uyumluluk teorisi bütünleşme standartlarının birinci dereceden geliştirilmesini varsaymaktadır. Gerçekte ise uyumluluk teorisi bazı ulusal özelliklerin kalmasına alan tanıyan yasama veya düzenleme benzerliği düzeyinde hareket etmektedir. Öte yandan ilgili ülkelerde mevcut bulunan yasama makamları; ulusal birtakım standartlara tabii konulara müdahale etmeksizin, diğer birçok cenahı terk ederek müşterek bir yasal çerçeve üretmek için koordinasyon sağlamaya çalışmaktadır.

Bu koordinasyonun ürettiği benzerlik asgari birleşme niteliği taşımaktadır. Koordinasyon sağlayan standartlar hükmettiği bütünleşme sürecinin ilgili tüm yanlarını ele almaz. Aksine özel bir şekilde ulusal kurallar ile bunları tamamlar. Bu sırada benzerlik sağlanmış bir şekilde devam etmektedir. Konsolide etme teorisinin genelde ele aldığı alanlarda farklı ulusal yasama mercilerine herhangi bir büyük otorite bırakmadığı açıktır. O halde ülkeler arasındaki hukuki bütünleşme düzeyleri sıralanırken uyum sağlama teorisinin konsolide etme teorisinden önce geldiği söylenebilir. Bu nedenle uyum sağlama teorisine ulaşmak konsolide etme teorisine göre çok daha hızlı olur. Afrika'nın bölgesel deneyimleri Afrika'nın bütünleşmesini sağlamak için uyum sağlama teorisini benimsemiştir. Belki de bu süreçte bu hususta en başarılı olan örgüt OHADA örgütüdür.

4.2.3 Afrika OHADA Örgütü'nün Çalışma Hukukunun Koordinasyonu

Afrika İş Hukuku Koordinasyon Teşkilatı (OHADA), 17 Ekim 1993 tarihinde Port Louis'de imzalanan Afrika İş Hukuku Koordinasyon Antlaşması ile oluşturulmuştur. 17 Ekim 2008'de ise Kanada'nın Quebec şehrinde antlaşma üzerinde bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Şu an için OHADA'da 17 üye ülke bulunmakta olup bu ülkeler Benin, Burkina Faso, Kamerun, Orta Afrika, Fildişi Sahili, Kongo, Komor Adaları, Gabon, Gine, Gine-Bissau, Ekvator Ginesi, Mali, Nijer, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Senegal, Çad ve Togo'dur. Antlaşmanın temel hedefi taraf olan ülkelerdeki hukuk ve yargı belirsizliğinin çözüme kavuşturulmasıdır. Hukuki balkanlaşmanın ve yargı güvenliğinin bulunmamasının halen ekonomik kalkınmanın önünde gerçek bir engel teşkil ettiği inkâr edilemez. Bu nedenle, Afrika ülkelerinde

ekonomik hukukun uyumlaştırılması ve yargı sistemlerinin performansının iyileştirilmesi, yatırımcı güvenini yeniden tesis etmek, ülkeler arasındaki ticaret kolaylaştırmak ve başarılı bir özel sektör geliştirmek gereklidir.

Örgütün kuruluşundan geçen 22 yılın ardından üye ülkelerin toplumsal hukukunun uyumu noktasında büyük çabalar sarf edilmiş, Afrika içinde ve dışında model olabilecek ekonomik alan oluşturmaya çalışan entegre bir hukuk alanı inşa edilmiştir.

Bu Örgütün görevleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Uluslararası ekonomi ortamı ve üye ülkelerin ekonomileri ile uyum sağlayan müşterek modern ve basit hukuki kuralların kabul edilmesi, hukuk ve yargı personelinin uygun şekilde eğitilmesi.
- Uygun prosedürler ile desteklenerek kalıcı ve bağımsız adaletin güçlendirilmesi.
- Anlaşmazlıkların çözümü için hâkim ve uzlaşmacı çözümlerin teşvik edilmesi.[63]

Örgüt konsolide kurallar ilkesine dayanmaktadır. İç hukuku ihlal edip etmediklerine bakılmaksızın, doğrudan uygulanabilir ve taraf devletlerde bağlayıcı olur. Bu konsolide hukuki kurallar 17 Nisan 1997 tarihinde kabul edilmiş ve 15 Aralık 2010 tarihinde inceleyip bu kurallar aşağıdaki konuları düzenlemektedir;

- Tüccar ve iş adamlarının durumları
- Ticaret sicil kurumlarının faaliyet ilanlarının kaydedilmesi gereken bağlı olduğu kuruluşlar, ticari ve sivil şirketler, ekonomik çıkar grupları, hukuki faaliyetleri bulunan ve hukuk ve finansal bağımsızlıktan faydalanan kamu kurumları

Daha da detaylı bir şekilde belirtecek olursak OHADA Antlaşması konsolide standartların doğrudan uygulanmasına ülkeleri bağlayıcı olmasına ve bu sırada

[63] Nelson **ENONCHONG**, The Harmonization of Business Law in Africa: Is Article 42 of the OHADA Treaty a Problem? Journal of African Law, 51, 1 (2007

öncesinde getirilmiş veya sonrasında geçirilecek olmasına bakılmaksızın herhangi bir hükmün iç hukuka aykırı düşmesine bakılmayacağına yer vermektedir.[64] Birleşik standartların gücü, anlaşmada öngörüldüğü gibi üye devletlerin çekincelerini kabul etmemeleridir "Bu anlaşmaya hiçbir çekince kabul edilmiyor".[65] Bu maddenin bir sonucu olarak, her bir konsolide standart, kendisine aykırı hükümleri ortadan kaldırır ve hukuk gereği o hükümlerin yerine geçerli olacaktır. OHADA Antlaşması'nın 10 ve 54. Maddelerinden, topluluk hukukunun üç ilkesi olduğu sonucuna vardık; bunlar derhal uygulama, topluluk hukuku, ülkelerin hukuk sistemine doğrudan etkisi ve son olarak topluluk hukuk kuralları uygulama önceliğidir.[66]

4.2.3.1 Derhal Uygulama

Örgütün topluluk hukuku ülkelerin hukuk sistemlerinde derhal uygulanması ile ilgili olarak şunu belirtmek gerekir ki OHADA, Hans Kelsen[67] tarafından savunulan ve hukuk sisteminin tek olmasına dayanan tekli anlayışı tercih etmiştir. Bu anlayış uluslararası standardın olduğu gibi derhal uygulanmasına dayanmaktadır. Bu nedenle OHADA Antlaşması, uluslararası hukuk sistemi ile ulusal hukuk düzenlerinin ayrı ve bağımsız sistemler olduğu şeklindeki dualistik kavramı benimsememektedir.

OHADA benzer bir tercih olarak bir yandan Avrupa Birliği'nin tercihini benimserken diğer yandan tekli anlayışa sahip olarak ayrışmaktadır. Avrupa ülkeleri bazı açılardan uluslararası hukuk gereği ikili anlayışı saklı tutma özgürlüğüne sahip

---

[64] Traité OHADA modifié par le traité de Québec Traité de Port-Louis du 17 octobre 1993 Modifié par le Traité de Québec du 17 octobre 2008 Article 10

[65] Traité OHADA 54

[66] Robert **NEMEDEU**, OHADA : de l'harmonisation à l'unification du droit des affaires en Afrique, Janvier 2005, p. 6

[67] **Hans Kelsen** 11 Ekim 1881 - 19 Nisan 1973 Avusturyalı-Amerikalı hukukçu.

Viyana Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi görmüş, 1906 yılında doktorasını almıştır. 1919'da Viyana Üniversitesi'nde kamu hukuku ve idari hukukta profesör olmuştur. 1934'te Saf Hukuk Kuramı isimli ünlü eseri ilk kez yayımlanmıştır.

iken, OHADA Topluluk Hukuku herhangi bir ek hazırlığa gerek kalmaksızın ülkelerin iç sistemine kendiliğinden entegre olmaktadır. Konsolide kuralları hukuk sistemindeki yerini almakta ve ulusal yargıçlar bu kuralları uygulamakla yükümlü olmaktadırlar.

4.2.3.2 Doğrudan Etki veya Doğrudan Uygulama

OHADA bölgesinde yaşayan herkes yargıçtan sözleşmede geçen konsolide standartları uygulamasını talep edebilmektedir. Hâkimin hangi ülkeye bağlı olursa olsun bu sözleşmenin kanunlarını uygulaması gerekmektedir. Doğrudan uygulama basit bir anlatımla, Mevzuatın hukuk sisteminde geçerli bir meşruiyet kaynağı olabilmesidir.

Doğrudan etkinin kabul edilmesi topluluk hukukun vatandaşlara uygulanmasının güçlü bir teminatıdır. OHADA'nın yasama kurumu antlaşmanın 10. Maddesinde bu ilkeyi belirlemiştir. Buna göre doğrudan uygulanabilirlik temeli OHADA'nın topluluk hukuk sisteminin örgütün sağlamaya çalıştığı bütünleşme amacını gerçekleştirecek olan özelliğidir. Klasik nitelendiren uluslararası sözleşmelerin aksine OHADA sözleşmesi bireylere ulusal mahkemelerin koruması gereken birtakım haklar tanımaktadır. Yalnızca ilgili hükümler onları açıkça hak özneleri olarak hedeflediğinde değil; Ancak üye devletlere uyulması gereken belirli yükümlülükler de getirir.

4.2.3.3 Öncelik İlkesi

Bu ilke OHADA Sözleşmesinde yer almaktadır "İster önce çıkarılmış olsun isterse ileride çıkarılacak olsun iç hukuka aykırı olmasına bakılmaksızın…" Bu açıkça anlaşmanın önceki veya sonraki hükümlerine aykırı herhangi bir ulusal hukuk hükmünün otomatik olarak uygulanamaz hale getirilmesinin ulusal mahkemelerin görevi olduğu anlamına gelmektedir. Bu aynı zamanda ulusal otoritelerin topluluk hukukun tam bir şekilde etki etmesini kolaylaştıracak prosedürleri uygulamaya açıkça davet edilmesi sayılmaktadır. Örgütün ve ülkelerinin topluluk hukukuna bu bakış açısı köklü bir yönelimdir ve ulusal kanunlar ile bölgesel örgütün hukuk metinleri arasında uyumsuzluk çıkmasını engellemeye çalışması ile diğer uygulamalardan ayrı bir özelliğe sahiptir.

4.2.4 Ortak Adalet Mahkemesi ve Tahkim (CCJA)

CJJA beş temel kurumdan oluşmaktadır. Bunlar Devlet ve Hükümet Başkanları Kongresi, Bakanlar Kurulu, Müşterek Adalet Mahkemesi ve Tahkim, Genel Sekreterlik ve Yüksek Yargı Okuludur. Ortak adalet mahkemesi ve tahkim OHADA Kurumlarının en önemlilerinden biri sayılmaktadır. Merkezi Fildişi Sahili'nin başkenti Aidjan'da yer almaktadır. 7 yıllığına seçilmiş ve görevleri 1 defa yenilenebilen 7 hâkimden oluşur. Bu hakimlerin üye ülkelerin vatandaşlarından olması şarttır. Mahkeme kendi üyeleri arasından üç buçuk yıllığına bir başkan ve başkan yardımcısı seçer. Başkan ve başkan yardımcısının görevleri yenilenemez. Öte yandan konsolide kanun projeleri Bakanlar Kurulu'na sunulmadan ve onayları alınmadan önce mahkemenin istişaresine başvurulur. Bununla birlikte konsolide kurallar ile ilgili davaların tamamında ulusal temyiz mahkemelerinin yerine davaları temyiz yetkisi de bulunmaktadır.

Davanın taraflarınca mahkemeye doğrudan başvurulabileceği gibi, örgüte üye ülkelerin mahkemeleri aracılığıyla ulusal mahkemelerinin sevk etmesi yoluyla da başvurulabilir. Bu ilke üye ülkelerin ulusal veya yüksek mahkemelerinin yetkilerini bu mahkeme lehine feragat edilmesini temin etmektedir. Bununla birlikte mahkemenin ceza nitelikli kararlar alma yetkisi yoktur. OHADA Sözleşmesi aynı şekilde sözleşmelerden doğan anlaşmazlıkların bir çözüm aracı olarak tahkim yolunu da benimsemiş olup bu alandaki müdahalesi hakemlerin belirlenmesi veya prosedürlerin seyrini denetlemek için görevlendirilmeleri ile sınırlıdır.

4.2.5 Ulusal Mahkemeler ile Topluluk Mahkemeler Arasındaki ilişkiler

Toplumsal hukukun ortaya çıkması ile birlikte topluluk hukukun uygulanmasını sağlama hedefi ile yargı sistemleri de ortaya çıkmıştır. Bu noktada topluluk hukukun kurallarının ulusal hukuk kurallarının yerine geçmesini garanti altına almak için doğrudan veya derhal uygulama sistemleri geliştirilmiştir. Ulusal mahkemeler de diğer bir açıdan topluluk hukukunun doğru bir şekilde uygulanmasından sorumludurlar. Fakat topluluk hukukunun belirli birtakım yetkilere sahip kendi yargı kurumlarının da bulunması nedeniyle ulusal mahkemeler ile bölgesel mahkemeler arasında belirli ve birbirinden farklı düzeyde ilişkiler bulunmaktadır.

Bunlar karşı karşıya gelmeye yönünde ilişkiler olmayabilir. Aksine bu mahkemeler arasında ulusal mahkemelerin ortak yargı yetkisi alması gibi iş birliği veya entegrasyon ilişkileri olabileceği gibi çelişkili yapıya sahip ilişkiler de olabilmektedir.

4.2.5.1 İş Birliği İlişkileri

Topluluk hukuku uygulama sorumluluğunun sadece üye ülkelerin topluluk örgütünün mahkemesine ait olduğunu düşünmek büyük bir hatadır. Hatta aksine topluluk hukuku uygulama görevi öncelikle ulusal mahkemelere aittir. Ancak kamu hukukun ulusal mahkemeler tarafından uygulanmasının topluluk mahkemelerinin denetiminde yapılması gerekir. Ulusal mahkemeler bazen topluluk mahkemeleri tarafından kendilerine sevk edilen anlaşmazlıkların çözümü konusunda yetkili olabilirler. Bu manada ulusal mahkemelerin topluluk yetkisi bulunmakta yani topluluk boyutu olan konulardaki anlaşmazlıklara müdahale hakları bulunmaktadır. Fakat bu tür anlaşmazlıklarda topluluk kanunların hükümleri uygulanır.

Örnek olarak UEMOA Örgütü tarafından ortaya konulan standartlar, uygulanabileceği belirlenmiş olan anlaşmazlıkların tamamında ulusal mahkemeler tarafından uygulanır. Aynı şey OHADA konsolide standartları açısından da geçerlidir. Ulusal mahkemeler ve yargı kurumları topluluk hukukunun uygulanması noktasında topluluk mahkemeler ile aynı çizgi üzerinde hareket ederler.

Dolayısıyla UEMOA ve OHADA topluluk hukukun uygulanması konusunda farklı ülkelerin kurumsal bağımsızlığını kabul etmektedirler. Bu kurumsal bağımsızlık, üye devletlerin yetkilerini çeşitli yargı organları arasında bölüştürme yetkisinin tanınması anlamına gelmektedir. Yani topluluk hukukun uygulanmasını hedefleyen yetki ve prosedürlerin düzenlenmesi bakımından farklı ülkelerin yargı sistemine bırakılmıştır. Özellikle de toplumsal hukukun uygulanmasını sağlayarak bireylerin elde edebileceği haklar konusunda.

Topluluk kanunlarında kamu hukuk yetkisinin ulusal yargıya ait olmasına rağmen topluluk yargısu standart kanunların uygulanmasında temel rol oynamaktadır. Fakat bu durum hiçbir şekilde topluluk kanunlarında ulusal mahkemeye verilen yetkinin eksildiği anlamına gelmez. Çünkü ulusal mahkeme kendini icra etmek sureti

ile kamu hukukun yorumlanmasından sorumlu olan topluluk yargısına erişim sağlamak için kendisini bir köprü olarak konumlandırmaktadır.

4.2.5.2 Çelişkili İlişkiler

Yetkilerin birbirinden farklı olması ve aynı zamanda bazen standartların karışması nedeniyle ulusal mahkemeler ile toplumsal mahkemeler arasında bazı anlaşmazlık ilişkileri ortaya çıkabilir. OHADA Müşterek Adalet Mahkemesi ve Tahkimi konsolide standartların uygulanması ile ilgili anlaşmazlık konularında üye ülkeler için aynı zamanda bir temyiz mahkemesi niteliğindedir. OHADA sözleşmesinin 14'üncü maddesinde bu durum açıkça anlatılmakta olup Ortak Adalet ve Tahkim Mahkemesi, taraf devletlerin bu antlaşmayı ortaklaşa yorumlamasını ve uygulamalarını ve cezai yargı yetkisine giren kararlar haricinde konsolide standartların uygulanmasına ilişkin sorunları ortaya çıkaran tüm davalarda taraf devletlerdeki temyiz mahkemeleri tarafından verilen kararlara karar vermesini sağlamaktadır.

OHADA sözleşmişi tarafından ortaya konulan bu değişim sisteminin ulusal mahkemelerle olan ilişkilerde birtakım anlaşmazlıklara neden olması kuvvetle muhtemel olduğundan bu değişimin nasıl yapılacağının detaylıca açık bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir. Açıkça ve kesin olarak antlaşma, "... cezai yargı yetkisine giren kararları" hariç tutmaktadır. Bu, ceza davalarında yapılan temyiz başvurularının, konsolide standardı ihlal ettiği iddia edilen bir iddiaya dayandırılsa bile yasallığın gözden geçirilmesi için mutlaka ulusal mahkemelere götürülmesi gerektiği anlamına gelmektedir. İfadesi ceza davalarında sunulan temyiz itirazlarının konuşabilir standartları ihlal etme iddiasıyla sunulmuş bile olsa meşruiyet ilkesi gereği ulusal mahkemeleri sunulması gerekmektedir. Çünkü konsolide standartların cezai hükümler içerebilecek, ancak ulusal hukuk kapsamında kalan cezalar koyan hükümler içermeyeceği dikkate alınmalıdır. Bu noktada ortak mahkemeler ile ulusal mahkemeler arasında geniş çaplı çelişkili ilişkiler bulunmasının tehlikesine de işaret etmek gerekmektedir.

Buna ek olarak, sevk için izlenen prosedürün, esasa ilişkin yargılamadan sorumlu olan yetkili mahkemeye başvurmayı gerektirdiğini görebilmektedir. Bununla

birlikte, CCJA tarafından kullanılan yöntem, 14. maddenin 5. fıkrasında belirtildiği gibi esasa ilişkin karar verme yetkisine sahip olmaktır.[68]

4.3 AFRİKA'DA TOPLULUK KANUNU'NU YERLEŞTİRMEK İÇİN KURUMSAL ÇABALAR

Kalkınmanın temelleri ve hedefleri birkaç farklı açıda yer tutmaktadır. Bunlar; siyasi açı (devletin yönetme kabiliyeti), hukuki açı (etkin bir yasal çerçeve oluşturabilme kabiliyeti), ekonomik açı (tam bir tüketim maddeleri grubu sağlayabilme kabiliyeti) ve toplumsal açıdır (beşerî sermaye yatırım boyutu). Ekonomik bakış açısına göre ekonomik bütünleşmenin hedefi belirli bir beşerî topluma daha fazla refah sağlanmasıdır. Bunun yolu ise şunlardan geçer;

- Piyasaların hacminin hareket kolaylığı sağlayacak ve rekabeti yoğunlaştıracak şekilde genişletilmesi
- Tüm etkin yollarla üretimin uzmanlaştırılmasına ve yerleştirilmesine izin verecek şekilde ticaretin artırılması.
- Çalışmalara uygun ekonomik ortamın hazırlanması.[69]

Afrika Birliği'nin 2063 Vizyonu'nun stratejik hedefleri ile paralel bir şekilde Afrika Serbest Ticaret Sözleşmesi'nden beklenen, özellikle de kıtanın ekonomik kalkınmaya yönelik ciddi adımlar attığı dönemde, kıtanın stratejik açıdan dev ticari kaynaklarının ve yatırım fırsatlarının kullanılmasına izin veren, Afrika ekonomilerinin yapısal dönüşümüne olumlu katkı sağlayan ve Afrikalı vatandaşların hayatına olumlu

[68] Sally Mamadou **THIAM**, Les institutions juridictionnelles dans l'espace communautaire ouest africain, Université Cheikh Anta Diop de Dakar - DEA Droit de l'intégration et de l'OMC 2005 p. 25

[69] Ochozias A. **GBAGUİDİ**, Cinquante ans d'intégratıon régionale en afrique : un bilan global, https://www.cairn.info/revue-techniques-financieres-etdeveloppement-2013-2-page-47.htm, P. 51

etki eden stratejik konumunu iyileştirmek için kullanılabilen araçlar oluşturmasıdır.[70] Afrikalı kurumlar Afrika ekonomisinin bütünleşmesini sağlayabilecek toplu bir hukuk oluşturmak noktasında birçok çaba sarf etmiş olup bu çabalar aşağıdaki gibi sıralanabilir;

4.3.1 Afrika Birliği

Afrika'nın bütünleşmesi hakkında geniş çaplı ideolojik temeller, öncesinde Afrika Birliği Örgütü ve sonrasında Afrika Birliği çerçevesinde geliştirilen birçok vizyon ve anlaşmalar zinciri ile yansıtılmıştır. Özellikle de Abuja Sözleşmesi ve son olarak yeni Afrika Kalkındırma Ortaklığı bu kapsamda sayılabilir. Son 20 yıldır bu vizyonların ve bölgesel kurumların gelişme kaydettiği, analistlerin ve politika mercilerinin Afrika'nın ekonomik sorunlarına odaklandıkları inkâr edilemez.

Afrika Birliği Kuruluş Sözleşmesi başlıca faaliyet alanlarını kapsayan uzman teknik komisyonları oluşturulmasına ve bu komisyonların Birliğin proje ve programlarının hazırlanmasından kararlarının denetlenmesinden ve projelerinin koordine edilmesinden sorumlu olmasına yer vermiş bulunmaktadır. Ancak bu komisyonlar güçlü ve gerçek yetki sahibi kurumlar haline getirilmemiştir. Birlik kurulduğundan bu yana bütünleşme hedeflerinin yerine getirilebilmesi için her bir uluslararası örgütün genel kuralı olarak birtakım yapı ve birimler aşamalı olarak icra edilmektedir. Afrika Parlamentosu Kuruluş Sözleşmesi'nin ekonomik bütünleşme sürecinin temel parçası olması nedeniyle bu parlamentonun kurulmasına son derece önem verdiği görülmektedir.

[70] Amr **HALİL**, Afrika Serbest Ticaret Anlaşması... Ekonomik entegrasyon yolunda kritik bir adım, 11/07/2019, http://www.acrseg.org/41269

4.3.2 Afrika Parlamentosu

Ekonomik bütünleşmenin sağlanması için birliğin birimlerinin inşa edilmesi ile birlikte 2 Mart 2001 tarihinde Afrika parlamentosu ile ilgili Afrika ekonomik komitesi sözleşmesinin protokol projesi kabul edilmiş ve bu proje 2003 yılının aralık ayında yürürlüğe girmiştir. 2000 yılında Trablus'ta toplanan uzmanlar ülkelerin temsilinin eşit mi yoksa ülkelerin nüfusuna uygun bir şekilde mi olması gerektiği konusunu tartışmış, ardından parlamentonun yapısını ve yetkilerini ele almışlardır. Parlamento tek meclisli mi yoksa iki meclisli mi olmalı? Müzakere veya danışma yetkilerinden hangisi uygulanmalı? Parlamento üyeleri genel seçim yoluyla mı yoksa üye ülkeler tarafından atama yoluyla seçilmeli? Gibi konular tartışılmıştır. Protokolde parlamentonun başlangıçta tek meclisten oluşması, en azından 5 yıllık geçiş sürecinin uygulanması yer almış ve bu sırada parlamentonun sadece danışmanlık yetkilerinin bulunması değerlendirilmiştir. Ancak bu sürecin sonunda yaşama yetkilerine de sahip olmasına karar verilmiştir.

Afrika Birliği'nin Kuruluş Sözleşmesi'nin 17. Maddesinde yer verilen "Bu kurum, Afrika halklarının ve toplumsal örgütlerinin kıtanın karşılaştığı sorunlara ve zorluklara karşı karar alma sürecini geniş çaplı katılımlarını sağlamak için ortak bir platform oluşturan vizyonun bir parçasıdır." ifadesi ile Afrika parlamentosu, Afrika halklarının kıtanın kalkındırılması ve bütünleşmesine katkı sağlamayı hedeflediğini bildirmektedir. Afrika Parlamentosu, Afrika Birliği'nin egemenliğinin ve hedeflerinin etkin bir şekilde uygulanmasını kolaylaştırmayı, Afrika'da insan hakları ve demokrasi ilkelerinin güçlendirilmesini, üye ülkelerde yetkin yönetişimin şeffaflığın ve gerektiğinde sorgulamanın teşvik edilmesini, Afrika halklarına kıtanın bir birlik oluşumu çerçevesine katılmasını hedefleyen politika ve hedeflerin tanıtılmasını, güvenlik emniyet ve istikrarın güçlendirilmesini ve Afrika halklarının daha gelişmiş bir gelecekte kendi toplumsal öz yeterliliklerinin ve ekonomik canlanmalarına katılım sağlamalarını, Afrika'da iş birliği ve kalkınmanın kolaylaştırılmasına, kıta dayanışmasının güçlendirilmesini, Afrika halkları arasında ortak akıbet hissinin oluşturulmasını, bölgesel ekonomik topluluklar ile parlamento temsilcileri arasındaki iş birliğinin kolaylaştırılmasını hedeflemektedir.

Afrika parlamentosunu oluşturan protokol aşağıdaki hedeflere yer vermiştir:

- Afrika Birliği'nin politika ve hedeflerinin etkin bir şekilde uygulanmasını kolaylaştırmak
- Afrika demokrasi ve insan hakları ilkelerini güçlendirmek
- Üye ülkelerin iyi yönetişim şeffaflık ve sorgulanmasını teşvik etmek
- Afrika halklarına kıtanın Afrika birliği oluşumu çerçevesine katılmasının hedef ve politikalarını tanıtmak
- Güvenlik emniyet ve istikrarı desteklemek
- Kolektif, kendi kendine yeten bir ekonomik iyileşmeyi desteklemek suretiyle Afrika halklarının daha müreffeh bir geleceğine katkı sağlamak
- Afrika'da iş birliği ve kalkınmayı kolaylaştırmak
- Kıtasal dayanışmayı teşvik etmek ve Afrika halkları arasında ortak bir kader duygusu yaratmak
- Bölgesel ekonomik topluluklar ve bunların parlamento temsilcileri arasındaki iş birliğini kolaylaştırmak.

4.3.2.1 Afrika Parlamentosu'nun Oluşumu

Geçiş sürecinde üye ülkeler Afrika Parlamentosu'nda eşit sayıda parlamenter ile temsil edilmektedirler. Afrika Parlamentosu'na üye olan her bir ülkenin temsili 5 üye tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu 5 üye arasında en az bir kadın bulunması gerekir. Birliğin politikalarına göre her bir üye ülkenin temsilinin kendi ulusal parlamentosu veya yasama meclisindeki siyasi görüş çeşitliliğini yansıtması gerekmektedir.

2014 protokolü aynı zamanda aşağıdaki hükümlere de yer vermiştir: her ülkenin 5 temsilcisinden en az ikisinin kadın olması gerekmektedir (4.madde 2. paragraf). Üyelerin ulusal parlamento veya diğer yönetim kurumlarından birinden seçilmesi gerekmektedir. Tüm ülkelerin seçimlerinin mümkün olduğu kadar aynı ay içerisinde

yapılması gerekmektedir (5.madde, 1. paragraf). Çekim işlemleri ulusal parlamentolar veya diğer yönetim kurumları tarafından yapılacak ve Afrika parlamentosunun üyelerinin doğrudan genel seçim yoluyla seçilmeleri için bir yönetmelik oluşturulacaktır (3.madde).

Parlamentonun içtüzüğünün 3. Maddesinde geçtiği üzere ofis ve kalıcı komiteler parlamentonun birimleridir. Ofis bir başkan ve 4 başkan yardımcısından oluşur. Bunlar Afrika Birliği'nin 5 bölgesini temsil ederler. Ofis parlamentonun ve kurumlarının yönetiminden sorumludur.[71] Parlamentoda 10 kalıcı komite bulunmaktadır. Protokolün 22 ila 27 maddeleri bu komitelerin siyasi çalışma programlarına ait iç talimatlara yer vermektedir. Bu komitelerin görevleri Afrika Birliği'ne bağlı uzman teknik komitelerin görevleri ile uyumludur. 22. Maddenin 5. Paragrafinda her bir komitede 30 üye bulunabileceği yer almaktadır.

İç tüzüğün 83 maddesi doğrultusunda 5 bölgeden her biri bölgenin tüm parlamenterlerinden oluşan bir bölgesel grubu teşkil etmektedir. Yine içtüzük ortak önem sahibi konuları ele alabilmek için çeşitli gruplar oluşturulabileceğini belirtmektedir. Her bir bölge grubunun bir başkan yardımcısı ve bir raportörden oluşan ofisi bulunmaktadır.

4.3.2.2 Parlamentonun Yetkileri ve Karar Alma Mekanizmaları

2014 protokolünde Parlamentonun Afrika Birliği'nin yasama organı olduğu belirtmektedir. Afrika Birliği Kongresi Parlamentonun kanun tasarısı sunabileceği konu ve alanları belirler. Öte yandan parlamento, görüşülmesi ve onaylanması için kongreye sunulabilecek taslaklar ve model projelerle ilgili konular hakkında önerilerde bulunabilmektedir.[72]

Parlamento kararlarını oylama yaparak almaktadır. Birden fazla vekillik verilmemesi kaydıyla herhangi bir vekil kendisi bulunmadığında yerine bir başka vekile vekalet vererek oylamaya katılabilir. Her ne kadar protokol, parlamentonun Afrika Birliği'nin yasama birimi olduğunu ifade etse de ve Afrika Genel

[71] Afrika Parlamentosu Yönetmeliği Madde 17, paragraf a

[72] l'Acte constitutif de l'Union africaine relatif au Parlement panafricain Article 8

Parlamentosu'nun nihai hedefi işin sonunda yasama yetkisine sahip bir kurum haline gelmek olsa da mevcut parlamentonun yasa oluşturma açısından kayda değer bir rolü bulunmamakta bütün rolü danışmanlıkla sınırlı kalmaktadır. Bunun yanında parlamentonun demokrasi ve insan haklarını güçlendirmek adına birtakım gerçekleri araştırma veya seçimleri denetleme konularını düzenleyen yetkileri bulunmaktadır. Ayrıca iyi yönetişim, şeffaflık, Afrika Birliği politika hedeflerinin Afrika halklarına tanıtılması, güvenlik ve istikrarın sağlanması, Afrika'da kalkınma ve iş birliğinin kolaylaştırılması ve kıta dayanışmasının güçlendirilmesi gibi bir takım adımlar atmaktadır.[73]

4.3.3 Bölgesel Ekonomik Toplulukları Afrika Ekonomisinin Bütünleşmesindeki Rolü

Bölgesel örgüt yoğunlaşmasının, ulus devletlerin yerine bölgesel boyut dikkate alınarak siyasi sistemin yerinin ve çıkarlarının meşruiyetinin güçlendirilmesini hedeflemesi gerekmektedir. Gerek uluslararası düzeyde gerekse milli sınırlar içerisinde Afrika'daki mevcut birçok siyasi sistemde liderler sadece sembolik faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetler sırasında bölgesel örgütlerin hedeflerini dile getirerek, tüm konferans ve zirvelerde bütünleşme hakkındaki iş birliği antlaşmalarını ve sözleşmelerini imzalamakta, ancak bu politikaları uygulama ya da bunun sorumluluğunu yüklenme konusunda herhangi bir hazırlığa sahip bulunmamaktadırlar. Bu nedenle mevcut yapıları ile birlikte bölgesel örgütlerin Avrupa Topluluğu'nda olduğu gibi gelişmiş bir siyasi çalışma çerçevesi oluşturmaya ve bununla birlikte ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi sağlamaya muktedir olup olmadığı konusunda şüpheler söz konusu olmaktadır.[74]

Her ne kadar Abuja Sözleşmesi de dahil olmak üzere bölgesel bütünleşme sözleşmelerinin birçoğu arzulanan hedeflere sahip olsa da bunlar uygulama düzeyleri

---

[73] l'Acte constitutif Article 3

[74] Geert **LAPORTE** et James **MACKIE**, Construire l'Union africaine, Une évaluation des progrès accomplis et des perspectives d'avenir de l'architecture institutionnelle de l'Union africaine, Rapport politiques et gestion 18, October 2010, P. 66

açısından birbirinden farklılık ve çeşitlilik arz etmektedir. Sadece 8 bölgesel ekonomik topluluk noktasında değil üye ülkeler arasında da durum aynıdır. ECCAS - COMESA - SADC - ECOWAS örgütlerinin hep birlikte serbest ticaret bölgesi aşamasına gelmiş olmalarına rağmen uygulama ve katılım düzeyi farklı aşamalarda seyretmektedir. Öte yandan her ne kadar tüm bu gruplar bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için gümrük birliği ile ilgili programlar hazırlamış olsalar da bu programlar birçok gecikmelerden ve tarih güncellemelerinden sıkıntı çekmektedirler.[75]

Afrika ülkelerinin gümrük işlemlerinin birleştirilmesi, güncellenmesi ve hızlandırılmasının bir aracı olarak üye ülkeler arasında elektronik gümrük ağlarının kullanılması, işlemlerin dijital ortamda yapılması, gümrük bilgilerinin ve özellikle de ithalat ve ihracat ile ilgili verilerin ulusal gümrük idareleri arasında karşılıklı olarak paylaşılması, ulaşım ve enerji bağlantı projelerinde altyapılarının geliştirilmesi, gümrük tarifelerinin düşürülmesi, bazı gruplar arasında bölgesel ticaretin yükseltilmesi gibi noktalarda ticari altyapı güçlendirilerek bölgesel bütünleşmenin sağlanmasına yönelik gözle görülür bir ilerleme kaydedildiği söylenebilir. Fakat tüm bunlar hukuki açıdan halen daha köklü reformlara muhtaç durumdadır.[76]

Afrika'da bütünleşme koordinasyonunun sağlanabilmesi için harcanan çabalar ve düzeltme girişimleri EAC - COMESA - SADC örgütleri arasında bir 3'lü grup oluşturulmasına kadar varmış ve bu bölgesel ekonomik topluluklar tek bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması ile ilgili çalışmalar yürütmeye başlamışlardır. Oluşturulan bu alan bugün 565 milyon nüfusa hizmet eden ve 875 milyar dolara ulaşan ticaret hacmini kapsayan kıtadaki serbest ticaret bölgesi hale gelmiştir. Topluluklar arasında yapılan bu sözleşme ürünlerin; gümrük harçları, benzer etkiye sahip diğer vergiler, gümrük dışı engeller ve miktar fotolarından muaf tutulmasına yer vermiştir. Serbest ticaret bölgesi oluşturmanın diğer bir adımı ise Afrika Ekonomik Grubu'nun

[75] Nihad **MÜKRİM**, Afrika Birliği ve Afrika içi ticaret – COMESA'nın durumu, Al-Ahram Siyasi ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, http://acpss.ahramdigital.org.eg

[76] Muhammed **AŞUR**, Afrika'da bölgesel entegrasyonun geleceği, Etkenler gerçekler ve zorluklar, Afrika Okumaları, Sayı 10, Eylül 2010

hedeflerinin gerçekleştirilmesinin bir ön hazırlığı olarak gümrük birliği ve ortak piyasaya geçiştir.[77]

Bu serbest bölge Afrika Birliği Komiserliği tarafından 2008 yılının Mayıs ayında gerçekleştirilen 3. Afrika Birliği Bütünleşmeden Sorumlu Bakanlar Kongresi'nde sunulan Asgari Bütünleşme Programı talimatlarından faydalanmıştır. Abuja Sözleşmesinde kıta düzeyinde ekonomik bütünleşmenin sağlanması için altı adımdan söz edilmiştir. Bu adımlardan biri de kıtada ekonomik bütünleşmenin sağlanması için bölgesel örgütlerin rollerinin belirlenmesidir. Fakat bölgesel ekonomik toplulukların altı aşaması üzerinden bu sözleşmeyi koordineli bir şekilde uygulama gücüne sahip olmadıkları anlaşılmıştır.[78]

Bu nedenle, AU Komisyonu, bölgesel ekonomik grupların ve Afrika Birliği'nin enerjisine ve çalışmasına bölgesel ve kıtasal bir eğilimle karakterize edilen öncelikli projelere odaklanmayı içeren bir asgari bütünleşme programı hazırlamayı önermiştir. Ardından Afrika Birliği Komiserliği, Bölgesel Ekonomik Topluluklar ile güçlü bir iş birliği içerisinde programı gözden geçirerek 2009 yılında Kamerun'da gerçekleştirilen Afrika Birliği Bütünleşmeden Sorumlu Bakanlar Dördüncü Kongresi'ne sunmuştur. Bu öneri bütünleşme sürecinin stratejik ve dinamik kıtasal çerçevesi olarak kabul edilmiş ve birlik 2009 yılının Temmuz ayında Libya, Sirte'de gerçekleştirilen zirvesinde bu programı yürürlüğe koymuştur.[79]

---

[77] Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) Bölgesel Entegrasyon ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar, s.9

[78] Nahle **EBUL İZ**, Afrika kıtasında bölgesel entegrasyonun sağlanmasında kaydedilen ilerlemenin değerlendirilmesi: Afrika Ortak Pazarına Doğru,s.1

[79] Afrika Birliği Minimum Entegrasyon Programını uygulamak için ilk eylem planı: Yaoundé Programı (Addis Ababa: Afrika Birliği) s.9

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. AFRİKA TOPLULUKLARI ÖRGÜTLERİNİN YASAL ÇERÇEVESİNİN KURUMSAL YAPISI

5.1. KURUMSAL YAPISI

Kurumsallık kavramı araç, mekanizma ve süreçlerle ilgili birçok kavram ile birlikte kullanılmaktadır. Kurumsallık resmi ya da gayri resmi birtakım kavramlar paketi ile etkileşime girerek düşünce, davranış ve hareketin belirleyici faktörlerine dönüşme sürecidir. Bu süreç, kurumsallık kavramı hakkındaki gerçekçi yansımalarını bulduğu birtakım yapı ve oluşumlarda şekillenir. Kurumsallaşma sürecini maddi yansımaları, bireylerden ve toplumsal örgütlerden başlayarak siyasi ve uluslararası kuruluşlara varıncaya kadar arzu edilen bir süreçtir.

Hukuk devleti, devletin yasal nitelikli bir bağımsızlığa sahip olduğu ve bu bağımsızlığın yasal ve anayasal bir karaktere sahip olduğu devlettir. Hukuk devletlerinin hayata geçirdiği ilkelerden biri tüm vatandaşların hukuk hak ve yükümlülükler bakımından eşit olmalıdır, ülkedeki kurumlar halkı temsil eden kurumlar olmalıdır. Böyle bir ülkede bireylerin görevi, halkı temsil eden bu kurumların oluşturduğu planların uygulanmasını denetlemektir.

Sömürgeciler Afrika kıtasını herhangi bir etnik ya da coğrafi ayrım gözetilmeksizin doğal şartlara dikkat etmeden bölünmüş bir şekilde bıraktılar. Dolayısıyla ülkeler doğal olmayan bir şekilde de yapay sınırlar ile dağıldılar. Bu durum Afrika devletlerinin yapısında birçok çatlakların bulunmasına neden oldu. Gerginlikler doğuran çatışmaları besleyen ve sürekli bir savaşların yaşandığı zayıf topluluklar meydana getirdi. Tarihi miras, dengesiz demografik değişiklikler, ayrıştırma ve marjinalleştirme politikaları ve otorite savaşları genel olarak Afrika kıtasında zaman zaman meydana gelen krizlerin en önemli ve başlıca etkenleri sayılmaktadır. Kavramlar üzerinden yaşanan tüm bu çatışmalar Afrika kıtasının yapısını kırılgan bir hale getiren toplumsal davranış ve eylemlere kademeli bir şekilde

dönüşmektedir. Bu durum ise Afrika'nın ekonomik kalkınma ve gelişim noktasında sahip olduğu temel yetkinliklere rağmen ekonomik sürece ve kalkınmaya engel oluşturmaktadır.

Afrika'da devlet teşekkülü konusu önemine binaen Afrika literatüründe geniş çaplı tartışmalara neden olmuştur. Afrika'daki yeni devletlerin sömürgesi sonrası devletler olması nedeniyle Afrika devleti modern devlet bileşenlerinden yoksundur. Bunun temel nedeni ise Afrika bölgesinin ve yerel özelliklerinin dikkate alınmamasıdır. Sömürgecilik sonrası yıllarda, devlet modelini Batı tarzında ve daha büyük ölçüde anayasal alanda inşa etme girişimlerinin başarısızlığından bahsetmek mümkündür.

Siyasi sistemin meşruiyeti bir devletin varlığının ve sürekliliğinin en önemli bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Maalesef Afrika'da çoğunlukla demokratik olmayan araç ve yöntemlerle, askeri darbeler gibi, devlet yönetimi ele geçirilmektedir. Nitekim Afrika'daki otoriter devletin mirası, çoğu durumda sembolik bir karakter alan seçimlerin yönetimi üzerinde mevcut sistemleri meşrulaştırmak için siyasal egemenliğe yol açtı. Bu durum, Afrika ülkesinin yapısına doğrudan olumsuz katkıda bulundu.

5.1.1 Hukuki Oluşumu

Geleneksel devlette iktidar tamamen ve mutlak olarak tek bir kişide yoğunlaşıyorsa, o zaman hukuk devleti yani modern demokratik devlet, gücün bireyler yerine yasama, yürütme ve yargı kurumları arasında dağıtıldığı ve bölündüğü bir devlettir. Bu dağıtılmış yetkiyi birleştiren ve bağlayan şey, yasal alanın birliğidir. Hukukun üstünlüğündeki ölçüt, referans ve kural, hukukun kendisidir. Anayasanın temel veya ikincil kanunlardır. Devletin görevi ise hukuksal ilişkileri düzenlemekten ibarettir. Hukuk otoritesi tüm kurum ve sektörlerin resmen referans niteliklerini kazandıkları en üst referanstır. Hukuk devletinin, hukukun üstünlüğüne ek olarak güçler ayrılığını, güçler dengesini ve güçlerin birbirine denetimini kabul etmesi gerekmektedir. Ekonomi cenahında ise hukuk devletinin yapması gereken ekonomik alanında "Hukukun üstünde kimse yoktur." ilkesini fiilen uygulamaktır.

Bir yandan yazılı olan ve yazılı olmayan anayasalar devleti oluşturan faktörlerden biri sayılırken aynı zamanda 19 yüzyılın sonundan bu yana ülkeler arasında devletin yerini belirleyen faktördür. Sömürgeler sona erdikten sonra Afrikalı liderlerin öncelik listelerinde yer alan konulardan biri de anayasa oluşturmaktır. Afrika ülkelerinin çok azı kendi anayasal kurumlarını oluşturabilme imkânı bulmuştur. Zamanın geçmesiyle birlikte siyasi elitler anayasalarında bulunan kusurların ve anayasal sistemlerinin yetersizliğinin farkına varmışlardır.[80]

Anayasal yapının istikrarı devletin teşekkülünde içerik ve şekil açısından standartları takip edebilme kabiliyetine bağlıdır. Bu konu bütünüyle hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesini temsil etmektedir. Bu durum Bamako Bildirisinde belirtilen öncelikli çalışma alanları arasında yer almaktadır. Öyle ki bildirinin giriş kısmında yer alan 2.3 sayılı maddesinde hukukun egemenliği tüm kurumların hukuka tabii olmasına, güçler ayrılığına, insan hakları ve temel özgürlüklerin serbest bir şekilde uygulanmasına ve vatandaşların kanun nezdinde eşitliğine dayandığı yer almaktadır. Afrika devletlerinin anayasaları ve kanunları açısından hukuki yapı uygun çerçevenin temel taşını oluşturmaya muktedir, hukuku sağlamaya uygun bölgesel ortam oluşturmak için temel standartları takip edemediğini tespit etmekteyiz.

Devletin politikasını belirleyen araçlardan biri anayasadır. Afrika devletlerinde benimsenen anayasalar dünya ülkelerinin siyasi ve hukuki kültürlerine bu anayasalarda yer verildiğini ve bazı maddelerinde ülkelerin anayasalarının üzerinde yetkilere sahip bağımsız tüzel kişilikleri bulunan bölgesel toplulukların oluşturulabilmesi amacıyla anayasa diplomasisinin kullanılmasına değinildiği görülmektedir.[81]

---

[80] Gérard **CONAC**, les Institutions Constitutionnelles des etats d'Afrique Francophone et de la République Malgache, Centre d'Etudes Juridiques Comparatives de l'Université de Paris 1, p. 8

[81] Luc **SINDJOUN**, Les nouvelles constitutions africaines et la politique internationale : contribution à une économie internationale des biens politico-constitutionnels, Études internationales, Volume 26, numéro 2, 1995, p. 342

Nijer Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın 121. maddesinde Afrika Birliği'nin sağlanabilmesi için egemenliğini kısmen ya da tamamen teslim alınabileceği bir ortak sözleşme imzalanmasına yer verilmiştir. Burkina Faso Anayasası'nın 146. maddesi ve Benin Devleti'nin Anayasası'nın 145. maddesi için de geçerlidir. Aynı zamanda Mali Devleti'nin Anayasası'nda Afrika Birliği başlığı altında özel bir bölümde ele alınmıştır. Benin Devleti'nin Anayasası'nın giriş bölümünde Afrika Birliği konusuna değinilmiş ve bölgesel bütünleşmenin sağlanması için iş birliği yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Tüm bu konular iş birliği alanında Afrika Birliği ideolojisinin sembolik de olsa hegemonya sahibi olduğunun göstergeleri sayılmaktadır. Ayrıca bunlar yeni Afrika anayasalarında Afrika Birliği'nin meşruiyetine inanıldığını vurgulamaktadır. Fakat bu kadar önem verildiğini kabul etmekle birlikte Afrika devletlerinin yapısında Afrika Toplulukları Kanunu diyebileceğimiz güce sahip Afrika Birliği kurumları düzeyinde alt kurumlar oluşturan bir yasal çerçevenin yerleştirilmesi noktasında olumsuz sonuçları bulunan bazı çatlakların yer aldığını da belirtmemiz gerekmektedir.

5.1.2 Afrika Devletlerinin Kurumsal Yapılarında Hukukun Rolü

Hukuk devleti ve kurumları, sürekli olarak farklı ülkelerin özellikle de gelişen ülkelerin idari ve üretim birimlerinde gerekli reformların yapılmasına yardımcı olmaktadır. Böylece devletin etkin kurumlarının gölgesinde modern yönetmeliklere göre gelişmiş yargı sisteminin ve hukukun egemenliğini teşkil edildiği kurumsal yapının altında, gelişmiş ülkelerde yaşanan gelişimler takip edilebilir, gelişmiş ekonomilere açılım sağlanabilir, yolsuzluklarla mücadelede etkin çerçeve ve prosedürler uygulanabilir, bireylerin toplumdaki rolüne ve değiştirme gücüne inanan salt kurumsal yapı doğruluk ve şeffaflık ilkelerine sahip finans ve nakit politikalarının yönetimi sağlanabilir, beşeri güç ve akıl becerileri sektörü ve özel sektör de dahil olmak üzere bu örgütlerin muhtelif hedeflerini gerçekleştirmek için kullanılabilmektedir.

Afrika'da Sahra Çölü'nün güneyindeki devlet kurumlarını oluşturan 4 etken bulunmakta olup hukuki açıdan Afrika devletlerinin kırılganlığı ile bağlantılı bulunmaktadır.

I. : Yapay Karakter

Sömürge devletleri sömürge gölgelerinin toplumsal kurumsal ve kültürel özellikleri ile ilişkili olmayan faktörler getirmişlerdir.

II. Çıkarıcı Niteliği

Afrika devletlerinin yapısı ve kurumları yerli kalkınmayı desteklemek için değil, kaynakları sömürge güçlerine taşımak için tasarlanmış olup ve halen daha bu şekilde devam etmektedir.

III. Dış Bağlantı

Afrika devleti, siyasi bağımlılığa dayalı bir ilişki ışığında sömürge güçleriyle yakın ekonomik bağlar kurdu.[82]

IV. Dolaylı Yönetime Bağlı Olma

Britanya tarafından bulunan ve Fransa ve Belçika tarafından sömürgelerinde aynen uygulanan bir sömürge yönetim sistemidir. Son dönemlerde genel olarak Afrika genel uluslararası kanunları kuralları ile ilişkili hukuki kurallar üretme girişimi çerçevesinde hukuki küreselleşmeyi benimsemiş ve bu esnada bölgesel ekonomik bütünleşme sürecine cevap veren yerel toplumu inşa etmek için farklı araçlar kullanmıştır.

5.1.3 Yerel bir Topluluk Hukuku Oluşturma

Bölgesel kurumların rollerinden biri toplumsal projenin derinde bireylerin sivil, siyasi, ekonomik ve toplumsal haklarını kabul etmektir. Bu hususta başarının temel yolu toplumsal vatandaşlığın oluşturmasıdır. Vatandaşlık kavramının gelişiminin uzun bir geçmişi vardır. Vatandaşlık bizzat egemenlik sahibi ülkeler arasında dayanışmayı sağlayan siyasi bağlantılar kurulması için genelde kullanılan

[82] Afrika'da kırılganlığın üstesinden gelmek, Yeni bir Avrupa yaklaşımı, Avrupa Kalkınma Raporu 2009 Afrika'da kırılganlığın üstesinden gelmek, Robert Schuman İleri Araştırmalar Merkezi, Avrupa Üniversite Enstitüsü, San Domenico de Fiesole, s.50

araçlardan biridir. Daha ilk anda CEDEAO gibi bazı bölgesel kuruluşlar amacı topluluk yurttaşlığı olarak adlandırılabilecek temeller oluşturmak olan bölgesel bir toplum oluşturmanın önemini belirtmişlerdir. Batı Afrika ülkelerinin liderleri ülkelerin etkin bir şekilde kalkınmasının ancak toplumun tüm vatandaşlarını bu topluluk vatandaşlığının hissettirdiği bölgesel bütünleşme ve toplumsal çalışma ile gerçekleşebileceğini vurgulamışlardır. Bu sadece bireylerin böyle hissetmesi ile sınırlı değildir. Aksine bu durumu ulusal ve bölgesel kurumlara da yansıması gerekmektedir.

CEDEAO topluluğunda toplum vatandaşı kavramı, fikir birliğine varılmadan önce bazı tartışmalara sahne olmuş, ardından Batı Afrika ülkelerinin toplumsal grubunun vatandaşlık kanunu ile ilgili 29 Mayıs tarihinde kabul edilen Kotonu Protokolü imzalanmıştır. Bu protokolün hükümleri çerçevesinde kişinin toplumsal vatandaş olabilmesi için öncelikle üye ülkelerden birinin vatandaşı olması ve üye olmayan bir başka devletin vatandaşı olmaması gerektiği görülmektedir. Bu noktada tek vatandaşlık düşüncesi gelmiştir. Yani protokol gereğince birden fazla üye ülke vatandaşı olmayı engellenmiş gerektiğinde bu vatandaşlıkların birinden vazgeçilmesi istenmiştir.

Buna ek olarak, Protokolün yürürlüğe girmesinden önce çifte vatandaşlık olması durumunda, ilgili kişi üye devletin vatandaşı olmayan ebeveynlerin vatandaşlığından vazgeçmelidir. Topluluk kanunları gözden geçirildikten sonra topluluk vatandaşlığının milli vatandaşlığa eklendiği, ancak onun yerine geçmediği bir sistem benimsenmiştir.

CEDEAO Protokollerini hazırlayanların üye devletin vatandaşlığı için toplumsal vatandaşlık kazanarak onu uluslar üstü hale getirmeyi seçtiği söylenebilir. Bu uygulamanın benzerlerini Avrupa'daki topluluk kanunlarında da görmekteyiz. Avrupa Birliği'nin 1982 yılı genel kanunu 20 maddenin hükümleri çerçevesinde aynı şartı koşarak açıkça "Birlik vatandaşları üye devletlerden birinin vatandaşlığına sahip olan her kimsedir. Birlik vatandaşlığı vatandaşlığa eklenir, ancak onun yerine geçmez" ifadesi geçmiştir.[83] Böylece bir yandan Avrupa vatandaşlığı dairesini kısıtlanırken diğer yandan vatandaşlığı belirleme yetkisinin ülkelere ait olduğu vurgulanır.

[83] Traité sur le fonctionnement de l'Union européenne (TFUE) Article 20

5.2 AFRİKA'NIN BÖLGESEL ÖRGÜTLERİNİN HUKUKİ YAPISI

Uluslararası örgütler uluslararası iş birliği hedefi ile belirli birtakım amaçları gerçekleştirmek için çalışmaktadır. Böylece her bir uluslararası örgütün kendine ait hedefleri, görevleri, yapısı, yetkileri ve benzeri özellikleri bulunmaktadır. Bu noktada mesele uluslararası örgütlerin çok çeşitli olması ve bunun neticesinde her birinin kendi sözleşmelerine göre hareket etmesi ile ilgilidir. Her bir uluslararası örgütün, uluslararası kanunlara tabi olmasına ek olarak kendine ait kanun sayılabilecek sistemi bulunmaktadır. Uluslararası hukuk uzmanları bu durumu uluslararası örgütlerin kanun birliği ve çeşitliliği olarak tabir etmektedirler. Kuruluştan sonra her uluslararası kuruluşun tüzel kişiliğe sahiptir. Uluslararası kuruluşlar, tüzel kişilikleri temelinde, belirli bir devletin topraklarında bulunan özel ve tüzel kişilerle, diğer uluslararası hukuktaki kişilerle, özellikle de devletlerle olan ilişkilerine ek olarak hukuki ilişkilere girerler.

Uluslararası örgütlerin asıl birimleri ya da ana birimleri ve alt birimleri bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin 7. maddesinde "Birleşmiş milletler örgütünün ana birimleri; genel kurul, ekonomik ve toplumsal yüksek güvenlik kurulu, mütevelli kurulu, uluslararası adalet mahkemesi ve sekreterliktir." ifadesi geçmektedir. Burada şuna da işaret etmek gerekir ki herhangi bir örgütün birimlerinin yerleşimi, bunlara verilen yetkiler veya görevlerde değişiklikler ancak örgütü oluşturan sözleşmenin tadil edilmesi ile mümkün olabilmektedir.

Alt birimler, uluslararası örgütün çalışmaları sırasında gerek duyulduğunda sonradan oluşturulan birimlerdir. Bunlar oluşumu itibarıyla çeşitlilik arz eden birimler olup, çoğunlukla ana birimlerin altında doğarlar zira uluslararası örgütlerin sözleşmeleri buna izin vermektedir. Sözleşmede bahsedilmemesi durumunda içtihatlar örgütleri örtülü yetki alanları kapsamında sayılmaktadır. Herhangi bir birim için özel bir yetkilendirme yapılması veya alt birimlerden yeni alt birimlerin oluşturulması mümkündür. Uluslararası kuruluşların işleyişi, yalnızca ilgili kuruluşun üye devletlerini temsil eden çalışanların varlığına bağlı değildir. Birçok uluslararası kuruluş, kuruluşun yasal işleyişini garanti eden iç kurumları ve mekanizmaları içerir. Bu kurumların çalışanlarının kendi ülkelerinin hükümetlerine danışmaksızın karar alma yetkisine sahip olmaları ve bağımsızlıklarını korumaları gerekmektedir.

Bu bağımsızlık bölgesel örgütlerin oluşumu ve yapısında önemli bir faktördür. Afrika'daki bölgesel örgütler de bu ilkeye büyük önem gösterir. Kuruluşların iç kurumlarındaki çalışanlar, temsil ettikleri ülkeler adına değil, kuruluş adına çalışan olarak kabul edilir. Bu ilkenin Michel Virally'in[84] " İç kurumlar sadece örgütte çalışan bireylerden oluşur ve bu çalışanlar örgütte yer alan ilgili ülkeleri de dahil olmak üzere herhangi bir etki veya dış baskıdan uzak kalırlar." ifadesinde vurgulandığı söylenebilir.[85]

Bu hususta 11 Nisan 1949 tarihinde Uluslararası Adalet Mahkemesi'nin kararı sahip olduğu görüş doğrultusunda bulunmuş olduğu örgüte ait personel sayılır. Mahkeme kararında " Herhangi bir örgüt içerisinde çalışan, örgüt içindeki faaliyetlere yardımcı olan kişi ister kalıcı olsun ister ücretli isterse ücretsiz olsun uluslararası personel sayılır." ifadesinde bulunulmuştur.[86]

5.2.1 Afrika Bölgesel Örgütlerinin Entegre Birimleri

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi topluluk kanunun uygulanması bölgesel bütünleşme sürecini gerçekleştirme ve koordine etmek bölgesel örgütlerin entegre birimlerinin var olmasına bağlıdır. Bu entegre birimler kendi nitelikli uzmanlık alanları açısından idari yargı, parlamento, danışmanlık ve teknik birimler gibi çeşitlilik arz etmektedir.

---

[84] Michel **VİRALLY** 6 Ocak 1922'de Autun'da doğdu, 27 Ocak 1989'da Paris'te öldü, uluslararası hukuk alanında uzmanlaşmış Fransız bir avukat. Strasbourg ve Cenevre üniversitelerinde profesördü. Ayrıca çeşitli uluslararası organizasyonlarda ve konferanslarda Fransız devletinin temsilcisinin yanı sıra uluslararası ilişkilerde arabulucu ve yargıç olarak görev yaptı.

[85] Virally **MICHEL,** L'organisation Mondiale, Revue française de science politique Paris 1, p. 711

[86] C.I.J Avis consultatif, 11 Avril 1949 Reparation des dommages subis au services des Nations Unis Rec 1949 P. 177

5.2.2 Entegre İdari Birimler

Genel anlamda uluslararası örgütler örgütün sürekli idari faaliyetlerini yürüten idari birimlere sahip olurlar. Bu durum Afrika'daki toplumsal kurumlar için de geçerlidir. Her ne kadar isimleri farklı olsa da Afrika bölgesel örgütlerini oluşturan sözleşmelerde bu durum açıkça görülmektedir. COMESA örgütünde sekreterlik, OHADA örgütünde daimî sekreterlik, IGAD örgütünde icra sekreterliği, CEEAC, CAE ve CEN SAD örgütlerinde genel sekreterlik ve CEDEAO, CEMAC ve UEMOA örgütlerinde ise komiserlik adını taşımaktadır. Her ne kadar isimleri farklı olsa da bu birimlerin ortak bir görevi bulunmaktadır ki bu görev örgüt veya ilgili siyasi yetkililer tarafından alınan kararların yürütülmesi ve takip edilmesidir. Bu örgütlerin bazen örgütün hedeflerine odaklandıkları ve idari birim ile daha az ilgilendikleri görülmektedir. Halbuki herhangi bir uluslararası örgütün hedeflerini gerçekleştirebilmesindeki başarı idari birim de dahil olmak üzere örgüt içerisindeki birimlerinin birbirine uyumu ve etkinliğinde saklıdır.

İdari birimin sınırlı yetkiye sahip olduğu yardımlaşma örgütlerinin aksine bütünleşme örgütlerinin idari bilimlerinin geniş ve çeşitli olması gerekmektedir. Çünkü bu birim örgütün çalışmalarını işletir ve yürütür. Uluslararası örgütlerin her ne kadar hedefleri çoğunlukla aynı olsa da idari birimlerinin şekil ve oluşum itibarıyla birbirinden farklı olabileceklerine işaret edilebilir. Örneğin OHADA, Kamerun'un başkentini kendisine merkez yapmış ve idari birimlerini 3 şubeye ayırmıştır. Bunlardan biri örgütün finansal işlerini ve hesaplarının yönetimini üstlenirken diğeri işlerin yönetimini yürütmekte sonuncusu ise örgütün kurumları arasındaki ilişkileri yönetmektedir. Benzer bir adımla CEEAC'ın iç tüzüğünde "Örgütün genel sekreterliği bir genel sekreter, üç yardımcı, bir finansal denetleyici, bir muhasebeci ihtiyaç duyulduğunda örgütün işlerini yürütmek üzere idari kadrodan oluşur." ifadesi yer almaktadır.[87] Genel sekreterlik de herhangi bir anlaşmazlık yaşanması durumunda genel sekreter her ne kadar örgütün temel taşı olsa da yardımcıları da aynı dereceye sahip olduklarından genel sekreterin yardımcıları üzerinde otoritesi yoktur.[88] Bunlardan her biri başkanlar kongresi tarafından dört yıllığına görevlendirilir ve

[87] Traite de la CEEAC Article 19 – 2

[88] Traite de la CEEAC Article 21 – 1

görevleri bir defa tekrarlanabilir. Genel sekreterin üç yardımcısı güvenlik, emniyet, istikrar, ekonomik ve parasal bütünleşme programı ve benzeri önemli görevleri yürütmekle sorumludurlar.

Afrika'daki bölgesel örgütler örgütün idari kurumlarında üye ülkelerin adil bir şekilde temsil edilmesine çalışmaktadır. Fakat bununla birlikte üye ülkelerin adil temsil ilkesi hususunda bazı sorunların bulunduğu göze çarpmaktadır. Bu durum bazı örgütler açısından hayal kırıklığına neden olurken diğer bazılarında örgüt faaliyetlerine engel olacak dereceye ulaşmıştır. Örnek olarak CEMAC'ın idari birimi 39 yıldır Kamerun'da bulunmaktadır. Sadece bazı Afrika toplumsal örgütlerinde bu ülkenin görmezden gelindiğini açıkça göstermektedir. Bu durum aynı zamanda bu ülkelerin halklarının örgütler içerisinde demokratik bir şekilde temsil edilmediğini göstermektedir.

Afrika topluluk örgütlerinin idari birimlerinin oluşumuna karşı yine bu örgütlerin bağlı temel statüleri tarafından belirlenen birtakım yetkileri bulunmaktadır. Bu yetkiler toplantıların hazırlanması, takip edilmesi ve ilgili birimler tarafından alınan kararların uygulanması olarak özetlenebilir. Genelde bürokratik çalışmaların herhangi bir örgütün çalışmalarının yürütülmesi için gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Bunun yanında idari birimler diğer birimlere teknik destek sağlamakta stratejik planlar oluşturmakta ve örgütün üst birimlerine gerekli araştırma, çalışma ve raporları hazırlayarak sunmaktadırlar. Bu bağlamında CEN SAD'ın iç tüzüğünde "Genel sekreterlik sözleşmenin hedeflerinin, başkanlar kongresinin ve icra kurulunun kararlarının takip edilmesi ve uygulanmasından, ayrıca kurumun hukuki işletiminden sorumludur." ifadesi yer almaktadır.[89]

Genel anlamda bu birimler örgüt için girişimlerde bulunmakla ve örgütün savunmakla görevlidirler. Bu nedenle ülkelerin idari birimlerin ve üyelerinin bağımsızlığını faaliyetlerinin başarısının bir şartı olarak sağlamaları gerekmektedir.

[89] Traite CEN SAD du 4 fevrier 1998 Article 4 – c

5.2.3 Entegre Yargı Birimleri

Topluluk hukukunun özelliklerinden biri de kendisini oluşturan tarafların birden fazla olmasıdır. Örgüt içerisindeki taraflar arasında veya örgütü oluşturan üyeler arasında hukuki anlaşmazlıklar çıkması durumunda, anlaşmazlıklara bakmakla sorumlu yargı birimlerinin bulunması gereklidir. Bununla birlikte Afrika'da CEN SAD ve IGAD gibi bölgesel örgütler yargı birimine sahip değildirler. CEEAC gibi diğer bazı örgütler ise yargı birimini etkin hale getirmemiştir. Afrika'daki topluluk örgütlerinin büyük çoğunluğu yargı birimi olarak mahkeme veya mahkeme ve tahkim birlikte bulunmaktadır.

Avrupa hukukunda ise toplumsal yargı daha ilk anda ortaya çıkmış ardından gelişerek Afrika topluluk hukukunu da kapsayacak şekilde küresel bir uygulama alanına kavuşmuştur. Ardından bu anlayış Afrika toplumu içerisinde daha da gelişmiş ve sayıştaylar ve adalet mahkemeleri şeklinde iki farklı toplumsal yargı türü ortaya koymuştur.

5.2.3.1 Sayıştaylar

Ülkeler son dönemde yargı denetiminin öneminin farkına varmışlardır. Bunun yanında Bretton Woods gibi uluslararası finans kurumları gelişmekte olan ülkeleri yolsuzlukla mücadele ve iyi yönetişim sistemini yerleştirmek adını finansal denetime özel öncelik vermeye teşvik etmişlerdir. Kanunları oluşturan yetkililer sayıştayların istikrar kazanmasının kamu mallarının şeffaf yönetiminin garantörü olduğunu düşünmektedirler. Ardından bu kanaat çok kısa bir süre içerisinde uluslararası bir talebe dönüşmüş ve uluslararası sözleşmeler özellikle de toplumsal hukukun emredici kurallarını belirlemeyi hedefleyenler bu anlayışı yansıtmışlardır. Bu temel doğrultusunda UEMOA Sözleşmesinin bu yönü desteklediğini giriş bölümünde ifadelere yer verdiğini görmekteyiz; "Ülkeler ve kurumları gelişim düzeyine bakılmaksızın mallarını harcama ilkeleri ve dürüst yönetim konusunda belirgin birtakım ilkeler ortaya koymalı ve bunları tasdik etmelidir." Mevcut durumda üye ülkelerin kamu mallarının yönetimi idari kurumların sıkıntı çektiği aşağıdaki boşlukların doldurulması için uygun tedbirlerin alınmasını gerektirmektedir.

- Kamu harcamalarının yasal çerçevesinin eksik olması ve yavaş uyum sağlaması
- Kamu harcamaları ve vergiler alanında yasal metinlerin bulunmaması ve mevcut metinlerin uygulanmaması
- Anlık prosedürlerin bulunmaması
- Devlet hesaplarının kontrol edilmemesi ve hukukun bulunmaması
- Federal istatistikler ve hesaplarla ilgili yasal çerçeveyi koordine edecek uluslararası hukuki yapının bulunmaması
- Denetim ve kontrol raporlarının hazırlanmaması
- Parlamenter yargı denetiminin zayıf olması
- İnsan kaynaklarının doğru yönetilmesi personelin yetersiz olması ve teşvik siyasetinin bulunmaması.[90]

Diğer bazı örgütler ise bu konuya önemini dikkate almakla birlikte kalıcı hesap birimleri oluşturmamışlar ve sadece üst birimler tarafından denetleyici tayin edilmesi suretiyle denetleme mekanizmaları oluşturmakla yetinmişlerdir. Örneğin OHADA'nın sözleşmesinde "Tamamlanan çalışmaların hesapları bakanlar kurulu tarafından yetkilendirilen denetleyiciler tarafından onaylanır ve bakanlar kurulunun onayına sunulur." ifadesi yer almaktadır.[91] COMESA –CEDEAO SADC - CEEAC örgütleri tarafından da aynı yöntem benimsenmiştir. UEMOA ve CEMAC örgütleri ise kurum içerisinde finansal yargı birimi (Sayıştay) kurmuşlardır. Bu durum "Etkin denetim birimi bulunmadıkça etkin yönetim bulunmaz." ifadesinin yorumu niteliğindedir.

Bu mantıktan yola çıkarak yargı birimi bir hâkim, bir kâtip, iki kontrol görevlisi ve iki diğer personelden oluşturmaktadır. 2008 yılı öncesinde CEMAC Topluluk Adalet Mahkemesi görev süreleri 6 yıl olan ve bir defa görevleri yenilenebilen 13

[90] Annex a la Directive N 02/2000/CM/UEMOA du 26 juin 2000 portant adoption du code de transparence dans les gestion des finance publiques

[91] Traite de l'OHADA Article 45 – 2

hâkim üyeden oluşmaktadır. Bu hakimlerden altısı hesap biriminde görevlidir. UEMOA örgütüne bağlı Sayıştay ise bakanlar kurulunun tavsiyesine istinaden Başkanlar Kongresi tarafından 6 yıllığına seçilen üç müsteşardan oluşmaktadır. Mahkemeye göre bu atamalar tüm üye ülkelere denetim sürecine katılma imkânı sağlayacak şekilde olmalıdır. Bu nedenle mahkeme, denetim sürecinin gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde belirli süreler çerçevesinde yapılması konusunda dikkatli davranmaktadır. Bu hakimler veya danışmanlar yemin ederek göreve başlarlar. Katipleri ile birlikte dokunulmazlığa sahiptirler.

5.2.3.2 Adalet Mahkemeler

Bölgesel örgüt kurumlarının yapısal oluşumu, yargı birimlerine konsolide kanunları yorumlama, uygulama ve üyeler arasındaki anlaşmazlıkları giderme görevini vermektedir. Bunun anlamı her koşulda ve her örgüt düzeyinde hukukun uygulanmasının sağlanmasıdır. Bu örgütleri oluşturan sözleşmeler mahkemelerin oluşumlarındaki farklılıklarla birlikte bu tür mahkemelerin kurulmasına yer vermektedir. Örneğin CEDEAO örgütünde 7 hâkim, UEMOA örgütünde 8 hâkim, CEMAC örgütünde 13 hâkim, SADC örgütünde 10 hâkim, COMESA örgütünde 12 hâkim ve OHADA örgütünde 9 hâkim görev yapmaktadır.

Sayıştay mahkemelerinde olduğu üzere adalet mahkemesi hakimleri de üye ülkelerin ulusal hâkimleri arasındaki en yetkin kişilerden seçilirler. Bu hakimlerin de kendi ülkelerinin kanunları doğrultusunda hakimlik mesleğini uygulama koşullarının bulunması ve uluslararası hukuk alanında nispeten de olsa deneyime sahip olmaları gerekmektedir. 5 yıldan 7 yıla kadar görev süresi ile seçilen bu hakimlerin görevi bir defalığına yenilenebilmektedir. Başkanlar Kongresi, bakanlar kurulunun tavsiyesi ile hakimleri atanma yetki sahip olduğu gibi hakimler kendi içerisinde 3 yıllığına bir başkan ve bir başkan yardımcısı seçerler. Üyeler arasından bir savcı da seçilir. Savcılar mahkemeye gerekçeli özetler sunarlar ve savcılık makamının görevlerini yürütürler.

Çalışmaları sırasında hakimlere katipler, kontrol görevlileri ve diğer personel yardımcı olur. Bunların ataması genelde OHADA'da olduğu gibi bizzat mahkeme tarafından yapılırken COMESA'da istisnai bir şekilde bakanlar kurulu tarafından seçilmektedir. Hakimlerin yetkileri ile ilgili olarak CEMAC Adalet Mahkemesi aşağıdaki yetkilere sahiptir.

- Oturumların hazırlanması
- Evrakların teslim edilmesi ve sunulması
- Dosyaların kaydedilmesi
- Kararların onaylanması ve bildirilmesi
- Belgelerin teslim edilmesi
- Belgelerin saklanması[92]

OHADA açısından ise idari kurul mahkeme ile yapılan istişare sonrasında mahkeme başkanı tarafından tayin edilen bir genel sekreterden oluşur.[93] Bu kurul yetkileri çerçevesinde bakanlar kurulu tarafından belirlenen standart doğrultusunda tahkim davalarını yürütmekten sorumludur. Kuruldaki yöneticilerden hakimlerden beklenen bağımsızlık yetkinlik gizliliği koruyabilme gibi davranışlar beklenir. Diplomatlara ve uluslararası örgüt mensuplarına sağlanan imtiyaz ve koruma haklarından da yararlanabilmektedirler. Siyasi veya idari herhangi bir başka çalışma yapmalarına ya da kişisel çalışmalarda bulunmalarına izin verilmez. Öte yandan yürütmüş oldukları faaliyetler ile ilgili olarak sorgulamalarına veya takibata tabii tutulmalarına izin verilmez. CEDEAO Sözleşmesi de bu bağımsızlığa yer vermiş ve mahkeme faaliyetleri yürütülürken üye ülkelerden ve topluluk kurumlarından bağımsızlığını vurgulamıştır. [94]

Genelde adalet mahkemeleri görevlerini görülen davanın niteliğine göre genel oturumlar esnasında yürütürler (Meclis odaları, genel danışmanlık toplantısı, iç toplantı veya olağan toplantı). Anlaşmazlık konusuna göre mahkemenin tüm hakimlerin yer aldığı genel kurullarda toplanması da mümkündür. UEMOA ve OHADA Adalet Mahkemeleri'nde de durum bu şekildedir. CEMAC'a bağlı Adalet

---

[92] Acte Additionnel, Article 40 de No 06/00CEMAC -041 – CCE –CJ-02 du 14 decembre 2000 portant Satut de la Chambre judiciaire de la cour de justice de la CEMAC

[93] Traite de l'OHODA, Article 39

[94] Traite revise de CEDEAO Article 15 - 3

Mahkemesi'nde ise genel kurulda belirli sayıda hâkim kâtip ve savcı bulunur. Mahkeme salonunda tüm hâkimlerin ve idari kadronun toplandığı genel kurullar ise bu tür mahkemeler için danışmanlık genel kurul toplantısı diye isimlendirilir.

Meclis odası uygulaması ise sadece CEMAC ve UEMOA örgütlerine ait bir durum olup CEMAC örgütünde danışmanlık amacıyla uygulanırken UEMOA'da konunun rejim, istikrar ve genel güvenlik gibi istisnai konuların incelendiği durumlarda görüşme gerçekleşir. İç toplantılar noktasında ise bizzat mahkeme ile ilgili konular görüşmekte olup böyle bir oturum türü sadece UEMOA Adalet Mahkemesi'nde bulunmaktadır.

5.2.4 Adalet Mahkemelerinin Yetkileri

Afrika'daki topluluk örgütlerine bağlı adalet mahkemelerinin yetkileri birbirine benzemekte olup bu mahkemeleri oluşturan sözleşmeler mahkemelerin yetki ve ilgi alanlarını da belirlemektedir. Bu durum gerektiğinde kurumun genel ilkelerini göz önünde bulundurarak diğer yetkileri ihlal etmemek kaydıyla bu yetkilerin genişletilemeyeceği anlamına gelmez. Mahkemeler bu yetkileri Uluslararası Adalet Mahkemesi tarafından benimsenen hukuki kaynak standartlarındaki farklı yetki türlerinden alırlar (genel ve özel sözleşmeler, uluslararası gelenekler, hukukun genel ilkeleri, yargı kararları, uzmanlar görüş ve fikirleri). Bu hususta mahkemeler danışmanlık yetkisi ve yargı yetkisinden oluşan iki farklı yetkiye sahip bulunmaktadırlar.

5.2.4.1 Danışmanlık Yetkisi

Bu yetki topluluk mahkemelerinde ilgili birimler tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin çerçevesi noktasında sunulan yargı konularında danışmanlık görüşleri sunmayı kapsamaktadır. Danışmanlık görüşü, "Yetkili bir birim tarafından yapılan talebe istinaden uluslararası mahkeme tarafından herhangi bir belirli yargı konusunun açıklanması için sunulan görüştür." şeklinde tarif edilmektedir. Afrika'daki topluluk örgütlerinin adalet mahkemelerinin sahip olduğu bu yetki anlaşmazlıkların çözümü noktasında eksik kalmaması için bu mahkemelerin yetkisinin genişletilme

girişimlerinden ibarettir.[95] Latince ifadede yargı terimi üç unsurun (Bir çatışmanın varlığı, bir kanunun uygulanması ve bağlayıcı bir kararın çıkarılması…) varlığını gerektirmesine rağmen istişari yargı alanında ilgili bu unsurlar bulunmamaktadır.

İstişari yargı alanında, adalet mahkemeleri, sevklerini sunmaları için topluluk kuruluşlarına öncelik tanınmaktadır. Örneğin CEDEAO Adalet Mahkemesi örgütün oluşturulduğu sözleşmenin yorumlanması ile ilgili Başkanlar Kongresine, bakanlar kuruluna, komite başkanına, örgüte bağlı diğer kuruluşlara ya da örgüt üyesi ülkelere danışmanlık ve fikir sunmaktadır.[96] Mahkeme kararını veya görüşünü yorumlama hakkına sahiptir. Öte yandan danışmanlık yetkisine OHADA Sözleşmesinin 14. maddesinin ikinci paragrafında yer verilmiştir. Dolayısıyla anlaşmanın yorumlanması veya uygulanması, uygulama kuralları veya konsolide kurallarla ilgili herhangi bir konuda herhangi bir üye devlet, Bakanlar Kurulu veya herhangi bir ulusal yargı organı tarafından örgütün adalet ve tahkim mahkemesine bir görüş talebi gönderilebilir.[97] Bölgesel örgütlere bağlı adalet mahkemelerinden danışmanlık talep etmek konusunda üç farklı usul olduğunu söyleyebiliriz.

Birinci: Bazı sözleşmeler sevk emri konusunda liberal bir yöntem benimsemektedirler. Bu durumda sevk konusu tamamen üye ülkeleri ve örgütün kurumlarına açıktır. Bu yönelim CEDEAO tarafından 1991 yılı protokolünün 10. maddesinde benimsenmiştir. Bu madde Başkanlar Kongresi, bakanlar kurulu, komisyon ve örgüte bağlı diğer tüm kuruluşlara sevk hakkı tanımıştır. Aynı yöntem COMESA ve UEMOA mahkemeleri tarafından sözleşmenin 32. maddesinde benimsenmiştir. CEMAC ise yargı odasının içtüzüğü ile ilgili ek sözleşmenin 50. maddesinde bu yönteme yer vermiştir. Bu yaklaşım ilgili kurumlara toplumsal kanunda ilgili herhangi bir madde veya uygulamanın yorumu hakkında danışmanlık talebi sevk etme olanağı sağlamaktadır.

---

[95] Salmon **JEAN** Dictionnaire du Droit Intenational Public. Brxelles, Brylant 116.

[96] Protocole CEDEAO de 1991 Article 23

[97] CF. AVİS NO: 02/2000/EP de la CCJA du 26 Avril sur saisine du Senegal concernant l'Acte Uniforme relatif au droit des societe et du GIE.

İkinci: Bu mahkemeleri oluşturan bazı sözleşmeler sevk emrine kısıtlamalar getirmekte ve sevk sunma yetkisini sadece bazı birimlere tanımaktadır. Bu yaklaşım CEEAC Adalet Mahkemesi tarafından benimsenmiş olup mahkemeyi oluşturan sözleşmenin 16. maddesinin 3. paragrafında sevk emri yetkisi sadece Başkanlar Kongresine ve Meclise verilmiştir. Aynı yaklaşım SADC tarafından da sözleşmesinin 16. maddesinin 4. paragrafında belirlenmiştir. Bu yaklaşımın sebebi topluluk kanunun hedeflediği bütünleşme programını birinci dereceden ve doğrudan uygulayan merciinin kongre ve meclis kurumları olmasıdır.

Üçüncü: Bu yaklaşım, kısıtlama ve serbest bırakma arasında orta bir yol izlemektedir. OHADA tarafından benimsenen bu yaklaşım bir yandan serbest bırakırken bir yandan kısıtlama yapmaktadır. Konsolide kuralların uygulanmasından doğan anlaşmazlıklar ile ilgili olarak örgüte üye olan ülkeler için bakanlar kuruluna ve ulusal mahkemelere danışmanlık talebi sevk yetkisi vermektedir. Yeni sözleşmenin 14. maddesinde de bu yaklaşma yer verilmiş bir örgüt ilginç bir şekilde başkanlar kongresini sevk etme yetkisinden istisna tutmuştur.

İşaret edilmesi gereken bir önemli nokta da şudur ki görüş bildirme talebinin belirli bir konuda olması gerekmektedir. Mahkeme tarafından bildirilecek görüşün talebin altında açık ve konuya odaklı olması gerekmektedir. Bu durum Uluslararası Adalet Mahkemesi tarafından görüş bildirme taleplerinin temel koşulu olarak vurgulanan "Mahkemeye görüş bildirme talebi sunan kurumun sözleşme doğrultusunda görüş talebi sunma yetkisine sahip olması gerekir. Talep edilen görüşün belirli bir yargı konusu ile ilgili olması ve sorunun ilgili kurum tarafından yürütülen faaliyetler çerçevesinde olması gerekir." ifadelerinde yer bulmuştur.[98] Şekil açısından da bazı sözleşmeler talebin yazılı sunulması gerektiğine ve talep konusunun kapalı toplantıda görüşülmesi ancak kararın açık toplantıda sunulması gerektiğine yer vermiştir. Sunulan görüş bağlayıcı değildir, bu nedenle başvuran kararı uygulabilir veya görüşten vazgeçebilir.

[98] CIJ, Licete de l'utilisation des armes nucleaires par un Etat dans un conflit arme Avis consultatif du 8 juillet 1996 10.

Sonuç olarak topluluk mahkemelerin bölgesel örgütlere ve devletlere danışmanlık görüşü sunma rolünün bulunduğu söylenebilir. Bu durum bölgesel örgütler için bazı anlaşmazlıkların dostane yollarla çözülmesi ve arzulanan bölgesel bütünleşmenin sağlanması konusunda önemli rol oynamaları için bir fırsat tanımaktadır. Mahkemelerin rollerini sürdürebilmeleri için mahkemeler tarafından sunulan danışmanlık görüşlerine büyük önem verilmesi ayrıca bunların bağlayıcılıklarının da tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

5.2.4.2 Yargı Yetkisi

Anlaşmazlık durumlarında yargı yetkisi yargı birimlerine aittir. Bu yetkilerin çoğu Avrupa Topluluğu Mahkemeleri örneğinden alınmıştır. Afrika toplumsal mahkemelerinde bu gibi modellerin bulunmadığını itiraf etmeliyiz. Aynı şekilde gerek itirazların şekli gerekse süre ve sonuçlarla ilgili bu iki deneyim arasında bazı uygulama farklarının bulunduğu sonucuna varmak mümkündür. Aşağıda bu mahkemeler ile ilgili anlaşmazlıkların detaylarına vereceğiz.

5.2.4.2.1 Tebligat Anlaşmazlıkları

İster topluluk hukukunun ihlal edildiğini fark ettikten sonra ister ulusal yargı gereği bir davanın çıkmazda olduğu fark edildiğinde uluslararası yargı tarafından hazırlanan ve ulusal hukuktaki dilekçede herhangi bir zararın meydana gelmemesi için veya örgütün kurumları birinin belirli bir konuya yönelmeyi gerekli görmesi durumunda mahkemeden açıklama yapılmasını gerektiren bir tebliğidir. Bu tür anlaşmazlıkların ihlal eylemi itirazı ve ön yorumlama itirazı şeklinde iki kısmı bulunmaktadır.

- **İhlal Eylemi**

Bu itiraz herhangi bir devlet kurumu tarafından topluluk kanununun ihlal edildiğinin tespit edilmesi durumunda yapılmaktadır. Devlet tarafından topluluk hukukunun üstünlüğün zedeleyici hareket, topluluk hukukun kurallarının uygulanması konusunda iç yargı sisteminin gerekli işlemleri yerine getirmemesi, örgütü oluşturan sözleşmeye aykırılık veya eklenen protokol ya da emredici kural, konsolide kural

tamamlayıcı diğer kurallar talimatlar ve ya kararlarla ilgili herhangi bir kuralın uygulanmaması kötü uygulanması durumları ihlal eylemi sayılmaktadır.

İhlal eylemi itirazı devletin suçlanmasına veya yükümlülüğünü yerine getirmesinin talep edilmesine neden olabilmektedir. Gerektiğinde devlete karşı yaptırım uygulanabilir. Bu durumda ilgili kurum tarafından yapılan itirazın uyarlanması gerekir. Görmezden gelme veya geciktirme olup olmadığına dair üye devleti yürütme, yasama veya yargı organları aracılığıyla sorumlu tutmak gerekmektedir. Bu prosedür CEDEAO Örgütü'nün Sözleşmesinin 7. maddesinin 3. paragrafında belirtilmiş ardından 19 Ocak 2005 tarihinde Akra'da tadil edilen ve onaylanan yeni protokolün 9. Maddesinin 1. Paragrafında, herhangi bir devletin yükümlülüklerini ihlal etmesi veya örgüt kurumlarından herhangi bir kurumun sınırlarını açması halinde komisyonlar da dahil olmak üzere tüm üye ülkelere itiraz sunma izni verilmiştir.

UEMOA Mahkemesi de aynı şekilde üye ülkelerden herhangi birinin sebep olduğu ihlal eylemlerine yönelik anlaşmazlıklar ile yetkili olup bu anlaşmazlıkla ilgili detaylı prosedür ve kuralları şu metinler ile düzenlemektedir; "İhlal itirazı, üye ülkelerden herhangi birinin yükümlülüklerini ihlal etmesi durumunda kurula verilen bir yetkidir. İlgili ülkeye belirli konu hakkında gerekçeli bir görüş tebliğ edilir ve ardından kendi gerekçelerini sunması için bu ülkeye firsat tanınır. Kurul tarafından belirlenen süre içerisinde ülke yükümlülüğünü yerine getirmez ise kurum konuyu mahkemeye sevk edebilir." [99]

Aynı şekilde üye ülkelerden her biri kurula başvurduktan sonra bu prosedürü uygulama hakkına sahiptir. Bu ülkenin öncelikle kurula göre gerekçeli görüş bildirmesi ardından kendisi hakkında itiraz sunulan devlete kendi görüşlerini bildirmek üzere mühlet tanıması gerekmektedir. Eğer kurul talebin sunulduğu tarihten itibaren 3 ay içerisinde görüşünü bildirmez ise devlet davayı doğrudan mahkemeye sonuna hakkına sahip olmaktadır.

Eğer mahkeme itirazın gerekçeli ve doğru esaslara dayalı olduğuna karar verirse konu ihlal itirazı niteliği kazanmış sayılmaktadır. Bu durumda ilgili ülkeye bağlı tüm birimlerin kendi yetki sınırlarındaki mahkeme kararını uygulamaları gerekmektedir.

[99] Protocole additionnel No 1 sur l'organe de controle UEMOA Article 5, 6, 8

İlgili devletin mahkeme kararını ihmal etmesi durumunda, komite konuyu Başkanlar Konferansı'na havale ederek konuyu kendilerine bildirme yetkisine sahip olacak ve daha sonra, bu kararın uygulanmasına ilişkin ihlalin Birlik Çok Taraflı Kontrol Sözleşmesinin 74. maddesinde belirtildiği gibi çıkarıldığı üye devlete özel bir davetiye gönderme yetkisine sahip olacaktır.

Aynı yaklaşım ile COMESA Sözleşmesinin 24. maddesinin şu ifadelere yer verdiğini görülmektedir; "Üye ülkelerden her biri başka bir üye ülkenin veya kurulun sözleşmede geçen yükümlülerini ihlal ettiğini veya belirli bir kuralı ihlal ettiğini tespit ederse mahkemeye başvurabilir." 25. maddenin 1. paragrafi da bu prosedürü detaylandırılmış ve genel sekreterliğe yükümlülüklerini ilan eden devlet hakkında mahkemeye itiraz sunma yetkisi tanınmıştır. Bu maddenin detayları ise aşağıdaki gibidir;

1. Genel sekreterlik herhangi bir ülkenin ihlal ettiğini veya sözleşme kurallarından birini çiğnediğini tespit ederse ilgili ülkeye bildiri gönderir ve gerekçelerini sunmak üzere mühlet tanır.

2. Eğer bu ülke 2 ay içerisinde gerekçelerini sunmaz veya sunulan gerekçeler ikna edici olmaz ise, genel sekreterlik konuyu kurula taşır. Sekreterliğin bu konuyu doğrudan mahkemeye veya kurula taşınması konusundaki karar yetkisi kendisine aittir.

3. Konunun kurula sunulması durumunda bu maddenin ikinci paragrafında geçtiği üzere kurul konuya çözüm bulamaz ise konu mahkemeye sevk edilir.

SADC Mahkemesi de örgütü oluşturan sözleşmenin 14 maddesinin birinci paragrafi ve ek protokoller doğrultusunda bu prosedürü benimsemiştir. CEEAC ve OHADA Örgütlerine bağlı adalet mahkemeleri ise ihlal gereği itiraz yetkisini kabul etmemektedir.

İhlal itirazı hususunda idari birim veya devlet tarafından yürütülen prosedür, belirli bir süre öncesinde ihtar edilmek kaydıyla bir karar alınmasına neden olmaktadır. İhlal kararının yalnızca tebliği değerlidir. Dolasıyla mahkeme kesin kararı düzeye veya ulusal adli kurumların yerine geçmez. Ayrıca ihlal edilen ulusal yasaları yürürlükten

kaldırma yetkisine de sahip değildir. Aksine, mahkum eden devlet, gerekirse bu eylemi gerçekleştirilmesi için yükümlüdür. Öte yandan bu yöntemin Afrika'da bulunan topluluk mahkemeleri tarafından çok az kullanılmasının sebebi de sorgulanabilir. Zira ülkeler tek taraflı itiraz yöntemini seçmek yerine diyalog ve görüşme yöntemini tercih etmektedirler. Ayrıca bu prosedürleri harekete geçirme noktasında örgütün birimlerine güvenmek, örgütün idari birimlerinin gerek ilgili ülke gerekse bölgesel kurumlara karşı siyasi gücüne bağlıdır.

- **Ön Yorumlama İtirazı**

Üye ülkelerin ulusal yargı otoritesinin bölgesel kanunları doğru bir şekilde uygulaması gerekmektedir. Buna karşın muhtemeldir ki devletler tarafından bir toplumsal hukuk yorumunda veya anlayışında farlılıklar olacaktır. Bu nedenle toplumsal kanunun aynı merkezden yorumlanmasının sağlanabilmesi için bu itiraz hakkı tanınmaktadır. Böylece ulusal yargı birimlerinin altında bulunan topluluk hukukunun konsolide bir şekilde yorumlanması ve davanın taraflarının haklarının korunması sağlanmaktadır. Aynı zamanda bu yöntem ile hukuki bütünleşme gerçekleştirilebilmekte ve yargı diyaloğu sağlanabilmektedir.

Bu yargı yetkisi, ulusal yargıçların bir soruşturma talep etmek veya mahkeme tarafından incelenen bir davada belirli bir topluluk hukuk kuralını uygulamanın geçerliliğini değerlendirmek için belirli bir konuyu topluluk mahkemesine sevk ettikleri prosedür olarak tanımlanabilir.[100] Bu noktada bu prosedürün iki aşamadan oluştuğunu gözlemlemek mümkündür. Bunlar yorumlama talebi aşaması ve değerlendirme aşamasıdır. Yorumlama talebi aşaması, ulusal mahkemenin belirli bir konu karşısında ilgili kuralları yorumlaması için bölgesel adalet mahkemesine talep sunabilme veya bununla yükümlü olma aşamasıdır. Ayrıca böyle bir talep sevkinin kendiliğinden olamayacağı ve kabul edilebilmesi için birtakım koşulların bulunması gerektiği bilinmektedir. Bu koşullar:

[100] Bulunan, **CAUDE**, Louis **DUBOUS,** 2005 Droit Institutionnel de l'Union Europeenne, op. Cilt, p. 843

- Ulusal yargıcın davaya bakmakla yetkili olmaması
- Ciddi bir problemin veya düzeltilemez bir zarar meydana gelme ihtimalinin bulunması.
- Davanın devam edebilmesi için mevcut bir anlaşmazlığın çözümünün bulunma gerekliliği.

Davanın bölgesel mahkemeye sunulmadan önce ulusal yargı birimleri tarafından görülmesi şart olduğundan bu tür talep ön itiraz şeklinde isimlendirilmiştir. Böyle bir talep sunulduğunda mahkeme yorumunu iletir ve bu yorum ve açıklanan kural sunulan anlaşmazlık konusunda uygulanır gerek ilgili davada gerekse bölgesel mahkemeye yeniden sunulmasa bile diğer benzer davalarda delil niteliği taşır. Bununla birlikte ulusal mahkeme benzer davalarda bölgesel mahkemeden yeniden yorumlama talep etme hakkına sahiptir.

Afrika'daki bölgesel örgütler çerçevesinde bu prosedürlerin CEDEAO, CEMAC, UEMOA ve COMESA Örgütlerinin adalet mahkemelerinin metinlerinde yer aldığı söylenebilir. UEMOA örgütünün denetim birimleri ile ilgili ek protokolün 1. maddesinde ön itirazın şu şekilde yapılacağına yer verilmiştir; "Mahkeme, anlaşmasının yorumlanması ve birlik organları tarafından gerçekleştirilen eylemlerin meşruiyetinin yorumlanması ve ayrıca konsey tarafından oluşturulan tüzüğün meşruiyetinin açıklanması ve ayrıca ulusal yargı organları veya yargı yetkisine sahip diğer herhangi bir makam tarafından kendisine atıfta bulunulan herhangi bir konuyu ele almak için ön itiraz üzerine bir oturum düzenlemektedir."

Adli uyuşmazlıklarda kararları kesin olan yargı organları, mahkemeye başvurma yetkisine sahip olanlardır ve yetkili adli makamlarca veya belirli bir adli meseleyi değerlendirme yetkisine sahip diğer makamlarca mahkemeye başvurulması isteğe bağlı kabul edilmektedir.[101]

[101] Guide des procedures devant le cour de justice de l'UEMOA, Article 12 du Protocol Voir, H.D.DJİGA p. 27

Bu bağlamda ifade edilen sevkler COMESA Mahkemesi'ne göre bağlayıcıdır. Örgüt Sözleşmesi'nin 30. Maddesinde bu prosedür şu temel üzere anlatılmıştır;

1. Anlaşmanın yorumlanması veya uygulanması veya ortak pazarla ilgili bir kural, yönerge veya kararın yasallığı ile ilgili olarak üye devletlerin mahkemelerinden birinin mahkemesinde belirli bir konu gündeme gelirse, Bu konuda ön karar talep etmek için mahkemeye gidebilir.

2. Davanın bir önceki maddede belirtildiği şekli ile üye ülkenin mahkemelerinden herhangi bir mahkemeye sevk edilmesi ve davanın sunulduğu bu mahkemenin derecesinin kesinlik taşıması ya da davayı görebilecek bir başka kurumun bulunmaması durumunda ulusal mahkeme bölgesel mahkemeye başvurabilir. Bölgesel mahkeme tarafından yapılan yorumlama karar niteliği taşır ve devletin bunu itibara almaması ihlal itirazına neden olabilir.

CEMAC Mahkemesi yargı odasının ek protokolün 48. maddesinde ise mahkemeye "hukuki çalışmalar sözleşmeler anlaşmalar ve CEMAC örgütü ile ilgili metinlerin yorumlarının doğrudan veya asliye aşamasında görülebileceği yetkisini tanımaktadır. Asliye konusu ulusal mahkemede ya da yetkili diğer herhangi bir yargı biriminde değerlendirilebilir.[102] Birincil mesele, ulusal bir yargıda veya yargı yetkisine sahip bir organda gündeme getirilebilir ve iç itiraza veya doğrudan örgütün yargı dairelerine başvurmaya izin verilir."[103]

5.2.4.2.2 İptal Anlaşmazlığı

Bu prosedür bölgesel örgüt kurumlarından herhangi birinin hukuksuz bir davranışının bulunması durumunda kullanılır ve iç hukuktaki idari uyuşmazlıktan esinlenmiştir. Çünkü bu prosedür belirli bir kuruluş tarafından bir toplumsal hukuk kuralını ihlal ettiği gerekçesiyle yürütülen belirli bir davranışın iptal edilmesine izin vermektedir.

---

[102] Saidou Nourou **Tall**, Droit des Organisations Internationales Africaines, Theorie Genereal Droit Communautaire Compare Droit de l'homme, Paix Et Securite, l'harmattan 2015. P. 192

[103] Convention regissant la cours justice de la CEMAC Article 17

UEMOA örgütüne bağlı Adalet Mahkemesi'nin icra kurallarının 15. maddesinin ikinci paragrafında "Bu itiraz birliğin herhangi bir biriminin davranışı karşısında gerçek ya da tüzel kişilikler tarafından sunulmaya açıktır." ifadeleri yer almaktadır. Bu işlem tamamen toplumsal kanun kurumlarından herhangi birinin davranışlarına yönelik olup hukuki sonuçlar doğurmaktadır. Yani kanun oluşturmakta ve kanunu tadil etmekte belirli bir yükümlülük dayatmaktadır. İç düzenleme, görüş veya talimatlar gibi prosedürlerde hukuki sonuçlar doğurmayan eylemler bu kapsamda değildir. Bununla birlikte bölgesel örgütlerin eylemleri hatta sayıştay kararları ve karar niteliği bulunan parlamento eylemleri ya da toplumsal kurumlardan herhangi birinin görevlendirilmiş olduğu otoriteler bu tür itiraz kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bu tür itiraf taleplerini sorma hakkına sahip iki makam bulunmaktadır ki bunlardan birincisi talep sunma imtiyaz hakkına sahip olanlar (devlet kurul ve komisyon) ikincisi ise gerçek ve tüzel kişiliklerdir.

İptal itirazı CEDEAO, UEMOA, CEMAC, COMESA ve SADC örgütleri tarafından kabul edilen bir prosedürdür. Üye ülkeler meclis ve kurul, ayrıca bunlar dışındaki gerçek ve tüzel kişilikler, kuralların talimatların kararların ve hukuk niteliği taşıyan herhangi bir eylemin hukuki boyutunu değerlendirdikten sonra, öncesinde iç itiraz yollarına da başvurarak, topluluk kurumların herhangi bir faaliyeti hakkında itiraz sunmaya hakkına sahiplerdir. Mahkeme konuyu inceledikten sonra kararı iptal edebilir. İptal kararı genel ya da kısmı olabilir. Kurumun kararı uygulamaya devam etmesi durumunda bu bağlamda başka bir itiraz da sunulabilir.

5.2.4.2.3 Yargılama Anlaşmazlığı

Toplumsal kanun kurallarından herhangi biri hakkında itiraz etmek için mahkemeye talep sunulmasına izin verilen anlaşmazlıklar olup, bu tür anlaşmazlıklar ikiye ayrılmaktadır;

- **Hukuksuzluk İtirazı**

Belirli bir anlaşmazlık konusunda mahkemeye belirli bir kural hakkında itiraz sunmaya ve bu kuralın uygulanmamasını talep etmeye izin veren itiraz yöntemidir. Belirli bir konudaki dava sırasında ortaya çıkan bir temyizdir ve ilk derece temyiz değildir. UEMOA örgütünün ek protokolü bu prosedüre, "Taraflardan her biri

yargılama esnasında belirli bir konuda mahkemeye ilgili kuralın ya da kurul veya komiserliğin davranışının hukuksuz olduğu konusunda itiraz sunabilir." ifadeleri ile işaret etmiştir.

CEMAC yargı odası, Sözleşmesinin 14. maddesinin 2. paragrafında mahkemenin belirli bir davanın görüldüğü esnada gerek belirli bir devlet gerekse örgüt kurumlarından herhangi bir kurum aleyhinde hukuksuzluk itirazlarına bakabileceğine ve davanın taraflarının hukuksuzluk itirazlarını sunmasından sonra talebine başvurabileceklerine yer verilmiştir.[104]

- **Hukukiliği Değerlendirme Ön İtirazı**

Ulusal yargı kurumlarının belirli bir anlaşmazlık konusunda belirli bir kuralın hukuki boyutunun ve uygulanabilirliğinin değerlendirilmesini talep ettikleri prosedürdür. CEDEAO'ya bağlı adalet mahkemesi mahkemenin özel protokolünün 10. maddesinde bu tür itirazlara yer vermiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki OHADA mahkemesi tarafından bu konuda getirilen özellik mahkemenin kendisine sunulan itirazlar hakkında hüküm vermesi ve bu hükmün ulusal yargıyı bağlayıcı kesinlik niteliği taşımasıdır. Örgütün üye ülkeler içerisinde konsolide kuralların uygulanması ile ilgili 14. maddenin 3. paragrafi ve 28 .maddede herhangi bir itiraz kararının alınması durumunda mahkemenin aldığı kararın kesin olacağına ve mahkemenin ulusal mahkemeler tarafından alınmış olan kararları düzeltebileceğine yer verilmiştir.[105] Dolayısıyla örgüt sözleşmesini imzalayan devletler mahkemeyi hakemler kurulu olarak kabul etmekte ve bu mahkemenin tüm kararları bağlayıcı olmaktadır. Bu, temyiz mahkemelerinin bile örgütün mahkemesinin hükümlerine ve nihai yetkileri kapsamına giren anlaşmazlıkları karara bağlama yetkilerine uyması gerektiği anlamına gelir. Ulusal mahkemeler ayrıca bölge mahkemesinin yargı yetkisine ilişkin bir ön başvuruyu örgütün mahkemesine sunabilir.

---

[104] Protocole Additionnel No 1 UEMOA Article 11

[105] Kenfack Douajni **GASTON**, Les condition de creation dans l'espace OHADA d'un environement juridique favorable au developpement RJPIC p. 44

5.2.4.2.4 Salt Yargı Anlaşmazlıkları

Belirli bir uygulamanın veya tazminat ödenmesi durumunun iptal edilmesine yol açan prosedürdür. Bölgesel örgütün kurumları ve çalışanları arasında çıkan anlaşmazlıklar, kurum ile ilgili itirazlar ve gücü kötüye kullanılması ile ilgili anlaşmazlıklar bu prosedür kapsamında sayılmaktadır.

- **Sorumluluk Anlaşmazlığı**

Sözleşmelerden doğan sorumluluklar veya sözleşme dışı sorumluluklardan doğan anlaşmazlıkları kapsamaktadır. Sözleşme sorumluluğu, bölgesel bir kurumun taraf olduğu bir sözleşmenin uygulanmasından kaynaklanan hasarların onarımına uyuşmazlıkta bölge mahkemesinin yargı yetkisinin oturumunda olması şartıyla izin vermektedir ve şartın sözleşme koşullarında yer alması gerekmektedir.

Sözleşme dışı sorumluluk konusunda ise bölgesel örgüt personellerinden biri tarafından örgüt ile ilgili görevini yerine getirirken meydana gelen zararların düzeltilmesini kapsamaktadır. Temelde tüm gerçek ve tüzel kişilikler bu tür itiraz sunma hakkına sahiptir. Fakat zarara neden olan eylem hukuki bir kuralın ihlal edilmesi ya da hukuk dışı bir davranış neticesinde meydana gelmiş olabilir. Bu durumda ilgili kurum veya çalışanlarından herhangi biri ile meydana gelen zarar ve zarara neden olan eylem arasında resmi bir şekilde sebebiyet ilişkisinin bulunması gerekmektedir. Aynı zamanda maddi ya da manevi zarar bir fiil meydana gelmiş olmalıdır.

Bizzat bir kuruma veya kişi için herhangi bir çalışma yürütürken kurum çalışanlarından birine karşı tazminatı gerektiren itirazlar, UEMOA Örgütü'nün Sözleşmesi'nde yer bulmuştur. Örgüte bağlı adalet mahkemesinin bu tür itirazlara bakmakla yetkili olduğunu bu konuda kararları düzeltme veya iptal etme ve tazminat tutarını arttırma hakkının bulunduğunu görülmektedir.

CEDEAO örgütünün ek protokolün de ise zarar tazminatı ile ilgili itirazlar noktasında 9. maddenin 1. paragrafında "Tazminata neden olan faaliyet örgüt tarafından yürütülen faaliyet veya çalışanlarından birinin görevini yerine getirirken yaptığı faaliyet olmalıdır." ifadesi yer bulmuştur. CEMAC Örgütü'nün yargı odaları

ile ilgili sözleşmesinin 20. maddesinde ise bu prosedür şu ifadelerle anlatılmıştır; "Mahkeme örgüt kurumları veya örgüt çalışanlarından birinin görevini yerine getirirken neden olduğu zararların tazminatı ile ilgili anlaşmazlıklarda davaya bakma ve kesin karar verme yetkisine sahiptir. Bu hususlarda oturumlar üye ülkelerin kanunların da bulunan müşterek genel ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilir".

- **Örgüt Personelinin Bölgesel Örgütlere Karşı itirazları**

Bölgesel örgütlerde çalışan personelin kalıcı veya geçici görevleri ile ilgili haklarını savunmak için örgütsel kurumlara karşı sunmuş oldukları itirazlardır. CEMAC örgütünün yargı odaları ile ilgili sözleşmesinin 4 maddesinde "Mahkeme örgüt ile çalışanlar arasında cereyan eden anlaşmazlıklara bakmakla yetkilidir." ifadesi yer almaktadır. Aynı yaklaşım UEMOA Örgütü tarafından 15. maddenin 4. paragrafında, CEDEAO örgütü tarafından 9. Maddenin 1. Paragrafında, COMESA örgütü tarafından ise mahkemeyi teşkil eden sözleşmenin 27. maddesinde benimsenmiştir.

- **Gücün Kötüye Kullanılması ile İlgili İtirazlar**

Bölgesel örgütlerin sözleşme metinlerinde nadir bulunan itiraz türlerinden biridir. UEMOA Örgütü'nün mahkemesi bu prosedüre özen gösteren mahkemelerden biri sayılmaktadır. Örgüt komiserliği tarafından kanunlarda belirlenen rekabet ilkelerine uymayan şirketler hakkında alınan disiplin kararlarının düzeltilmesi için birinci dereceden ve nihai dereceden karar vermesi için bu mahkemeye başvurulabilmektedir.

5.3 AFRİKA'NIN EKONOMİK BÜTÜNLEŞMESİNİN SAĞLANMASI İÇİN MODEL HUKUK YAPISI

Dünya üzerindeki bütünleşme modelleri gerek siyasi gerekse ekonomik ve diğer alanlarda arzulanan hedefleri gerçekleştirmeden önce birbirinden farklı yöntemler izlemektedir. Dünya üzerindeki farklı bütünleşme süreçlerinde yaşanan deneyimlerde varılan nihai yapı dikkate alınmaksızın bu durum gözlemlenebilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve benzeri bazı ülkelerde gördüğümüz gibi bu modellerin bir kısmı federal yapıya ulaşmayı başarmıştır. Federal diye bilinen bu yapı bazı Avrupalı liderlerin hayallerini süsleyen ancak bugüne kadar gerçekleştiremedikleri bir

yapı olmaya devam etmektedir. Bazı Afrikalı liderler için de aynı durum söz konusudur. Gerçekçilik, Afrika kıtasının doğasını hesaba katarak, kıtanın onlarca yıldır hedeflediği bütünleştirici süreçte başarılı olmak için simüle edilebilecek başarılı modeller için ilham gerektirir ve şimdiye kadar bunların pek azı başarılmıştır.

Şunu da belirtmek gerekir ki bütünleşme aşamalı niteliğe sahip bir süreçtir. Sonuçlarının gerçekleşmesi birtakım siyasi, iktisadi, toplumsal ve hukuki faktörlere bağlıdır. Bütünleşme sürecinin her bir aşamasında yasal çerçevenin büyük bir rolü bulunmaktadır. Hatta bütünleşmenin her bir aşamasının başarısını üye ülkelerin hukuki yükümlülüklerini yerine getirme boyutuna bağlı olduğu söylenebilir. Tüm bütünleşme girişimlerinin aşağıdaki bütünleşme modellerinden birine ulaşma hedefi bulunmaktadır;

- **Ortak Piyasa**: Serbest ticaret bölgesinin ötesine geçen bir ekonomik bütünleşme biçimidir ve ortak pazar, serbest ticaret alanında ve gümrük birliğinde olduğu gibi ürün pazarına ek olarak tüm pazarlara açıklıktan oluşur, ardından işgücü piyasalarına, sermayeye ve gerçek kişilerin dolaşımına açılmaktadır.[106]

- **Serbest Ticaret Bölgesi**: Ürün ticaretinin serbest bırakılması, gümrük kartlarının ve miktar kotalarının kaldırılması, ardından da dünyanın kalan bölgeleri ile ticarete izin verilmesi anlamına gelmektedir. Her bir ülkenin kendi özel ticari egemenliği bulunmaktadır. Özellikle gümrük tariflerini ülkeler kendilerini kontrol etmektedir.[107]

[106] Jean **DURET**, Que signifie le Marché commun dans une Europe capitaliste ? Juillet 1956, https://www.cvce.eu 05-11-2015, p. 2

[107] James Thuo **GATHII**, Conception de la Zone de libre-échange continentale (ZLEC): Une perspective sur les droits humains en Afrique, United Nations Economic Commission for Africa 2016, P. 7

- **Gümrük Birliği**: Serbest ticarete ek olarak ortak ticari politika uygulanması yani dünyanın kalanı ile ilgili konularda ortak gümrük tarifesi belirlenmesidir. [108]

- **Ekonomi Birliği**: Ekonomi birliği ürün hareketi özgürlüğünü sağlar ve üretim faktörlerinin maruz kaldığı engellerin ortadan kaldırır. Ülkelerin politikaları arasındaki farklılıkları giderir ve ulusal politikalar arasında bir uyum düzeyinin yakalanmasını sağlar. Bunların sonucunda ortak piyasa oluşur ve nakit politikaları koordine edilir.[109]

Afrika düzeyinde uygulanan tüm bu girişim ve programlar ile birlikte Afrika ekonomik bütünleşme sürecinde ulaşılan en büyük netice Afrika Birliği Örgütü'nün -bugün için Afrika Birliği- kuruluşundan 50 yıl sonra ve Afrika Ekonomik Topluluğu Sözleşmesi imzalandıktan 28 yıl sonra Serbest Ticaret Bölgesinin oluşturulabilmesidir. Öte yandan Afrika Ekonomik Topluluğu Sözleşmesi Afrika'nın bölgesel örgütlerini Afrika ülkeleri arasında birlikl oluşturmakla görevlendirmiştir.

Serbest Ticaret Bölgesi ve gümrük birlikleri ticaretin önündeki gümrük tarifeleri, ithalat kotaları ve ürünlerin maliyetini arttıran vergi engellerini düşürmek ve ortadan kaldırmak için çalışmaktadır. Bu süreç sonunda ilgili piyasalar daha fazla rekabet gücüne sahip olmaktadır. Serbest Ticaret Bölgesi, ticari ve iktisadi faaliyetlerin güçlendirilmesi konusunda ülkeler arasında birlikten daha geniş ve daha güçlü bir niteliğe sahiptir. Gümrük birliği ülkeler arasında aynı ürünlere aynı tarife ve standartların uygulanması yönünde bir anlaşmadan ibarettir. Buna göre ürün herhangi bir ülkeye girdikten sonra diğer ülkeye aynı vergiler bir daha uygulanarak geçiş yapabilmektedir.

Afrika'da bütünleşme açısından gerçekleştirilen hedefler ise kıta düzeyinde ekonomik bütünleşmenin gerçekleştirilmesinden sorumlu olan birimlerin dayandığı hukuki çerçevenin açık bir şekilde eksik olduğuna işaret etmektedir. Mevcut yasal

---

[108] Alain **LECOURIEUX**, L'union douanière, zone de libre-échange et tarif extérieur commun, http://hussonet.free.fr/aldouan.pdf 28 février 2005.

[109] Union Economique et Monétaire - Textes juridiques et politiques, Conseil de l'Union européenne, P. 10

çerçevede bulunan çatlakların kapatılması gerekliliği topluluk kanununun teorik boyutu, topluluk kanunun kurumsal mekanizmaları da dikkate alınarak mevcut durumun değerlendirilmesini ve Avrupa Birliği gibi başarılı deneyimlerden istifade edilmesini gerektirmektedir.

5.3.1 Yasama Yaklaşımları

Afrika ülkelerinin hukuk yapılarının karşılaştığı ilk ikilem, toplumdaki farklı standart beklentileri lehine olan geleneksel ekonomik mantıktan uzak olması, sonrasında ise bölgesel değil sektörel bir şekilde parçalanmış olmasıdır. Ayrıca milli devlet çerçevesinden sektörler arası çarpışma kavramına kadar hukukun tanımladığı standart birim kavramlarından tamamen uzaktır. Kanunun parçalanması ile toplumun parçalanması arasındaki sebebiyet ilişkisi sadece hukuku standartlar ile siyasi anlaşmazlıklar arasında çatışma bulunmadığını, bilakis bunun yanında toplum içerisindeki farklı yasama modelleri arasında bile çatışmalar bulunduğunu göstermektedir. Geleneksel kanunlar ise bu sorunların çözümünde zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum toplumsal hukukun kaçınılmaz iki faktörü olan hukuki olanakların ve hukuk inancının kaybolmasına neden olmaktadır. Bu iki faktör sağlanarak etkisinin daha sonra özel olarak belirteceğiniz diğer faktörler ile birlikte Afrika'nın ekonomik bütünleşmesini hedefleyen yasalara yansıması gerekmektedir.

5.3.1.1 Afrika Topluluk Hukukunun Güçlendirilmesi

Afrika Birliği'nin Kuruluş Sözleşmesi açık bir şekilde kıtada ekonomik bütünleşmenin sağlanmasına yer vermiştir. Sözleşmenin 3. maddesinin 3. paragrafında "Kıtanın bir an önce siyasi toplumsal ve ekonomik bütünleşmesi sağlanacaktır" ifadesi geçmektedir.[110] Öte yandan tüzük Afrika halklarının birlik çalışmalarına katılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu mantıktan yola çıkarak Afrika Parlamentosu oluşturulmuş ancak üye ülkelerde geçerli yasama faaliyetlerinde bulunabilen bir Afrika Birliği Kurumsal Sistemi bulunmadıkça hedef gerçekleştirilememiştir. Avrupa Birliği bu iki yapıyı da hayata geçirmeyi başarmıştır. Avrupa Birliği kurumları beş tür hukuki eyleme dayanmaktadır. Bunların başında bağlayıcı hukuki çalışmalardan biri sayılan karar alma kabiliyeti gelmektedir. Avrupa Birliği Kanunun geçerliliği

[110] Afrika Birliği Kuruluş Sözleşmesi, madde 3

sayesinde her bir Avrupa ülkesinde ekonomi politikalarının ve bununla ilgili yönetmeliklerin koordine edilmesi ve uygulanması bağlama sözleşmesinin uygulama koşullarına cevap verebilmektedirler.

Avrupa Birliği İşletim Sözleşmesi şu ifadelere yer vermiştir; "Üye ülkeler birliğin hedeflerini gerçekleştirmeye katkı sağlamak için Avrupa Birliği Sözleşmesi'nde belirlenen koşullar çerçevesinde, yine yukarıda sözleşme içerisinde belirtilen genel talimatlardaki ilkeler bağlamında kendi ekonomik politikalarını uygularlar. Öte yandan ülkelerin sözleşmede belirtilen ilkeler doğrultusunda serbest rekabet ortamı bulunan açık piyasa ekonomisi ilkesini benimsemeleri ve kaynakların etkin bir şekilde tavsiyesini desteklemeleri gerekmektedir.[111] Üye ülkelerin ekonomik politikaları konusundaki anlaşmalar ortak çıkarlar sayılmakta olup "Üye ülkelerin ekonomi politikalarını ortak çıkar niteliğinde olması kurum içerisinde koordine edilmesi beklenir." denilmektedir.[112]

Afrika Birliği'nde ise birliğin en üst kurumu olan Kongre tarafından alınan kararların ülkeler nezdinde gerekli geçerlilik gücüne sahip olmadığını görmekteyiz. Konferans kararlarını oy birliği ile almakta, oy birliğinin mümkün olmaması durumunda ise üye ülkelerin üçte ikisinin oy çokluğu ile almaktadır. Basit oy çokluğu ile alınan prosedürel sorular ile ilgili kararlar bundan müstesnadır. Fakat gerçekte bütün kararlar, herhangi bir oylama yapılmaksızın icra kurulu tarafından onaylanması ve kabul edilmesi için kongreye resmi olarak sunulması sureti ile alınmaktadır. Fakat icra kurulu içerisinde anlaşma olmayan durumlarda kongre doğrudan karar almaya davet edilmektedir.

Afrika Birliği'nin hedeflerini gerçekleştirebilmesi, ancak birlik faaliyetlerine halkın katılımının etkinleştirilmesi ile mümkün olabilecektir. Parlamentodaki vekillerin doğrudan genel seçimler ve makul temsil ile seçilmeleri gerekmektedir. Parlamento yasama faaliyetlerinde bulunabilmeli ya da en azından Avrupa Birliği'nde gördüğümüz gibi derhal etki eden ve fiilen üye ülkeler üzerinde geçerliliği bulunan birtakım girişimlerde bulunabilmelidir.

---

[111] Traité sur le fonctionnement de l'Union européenne, Article 120

[112] Traité sur le fonctionnement de l'Union européenne, Article 121

Afrika bölgesel örgütlerinde bu özelliğin gerekliliği ve önem boyutu kabul edilen bir gerçektir. Zira bazı bölgesel örgütlerin yasama düzeni bizzat Afrika Birliği'nden daha etkin durumdadır. UEMOA- CEDEAO – SADC – CEMAC örgütleri kendilerini temsil birimleri oluşturmuşlardır. Fakat maalesef bu temsil birimlerinin üyeleri doğrudan seçim yöntemi ile değil ülkeler tarafından tayin edilmektedir. Buna ek olarak gerekli hukuki araçlara sahip değildirler. Bu nedenle toplumsal kanunun geçerli kılınması noktasında zorluklar yaşamaktadırlar.

5.3.1.2 Hukuki Kesinlik

Almanya'da hukuki güvenlik ilkesi (hukuki kesinlik) 1969 yılından bu yana yerleşmiş bulunmaktadır. Almanya federal anayasa mahkemesi bu ülkenin anayasallığını vurgulamıştır. Hukukun kesinliği Avrupa Birliği Adalet Mahkemesi tarafından 1962 yılında kabul edilmiştir.[113] Aynı mahkeme hukukun güvenliği ilkesine çok yakın meşru güvenlik ile ilgili başka kararlar da almıştır. Fransa Devlet Konseyi de 2006 tarihli raporunda hukukun güvenliği ilkesinin veya hukukun kesildiğinin yürürlükteki kanunlar gereği izin verilen veya saklanan şeyleri belirlediğini ifade etmiştir.[114] Ardından ise bunun tamamlanabilmesi için hukuki metinlerinin açık ve anlaşılır olması tekrar ve ihtilaflar barındırmaması gerektiği belirtilmiştir. Buna göre bu ilkenin "Yükümlülüklerin en iyi bir şekilde uygulanmasını sağlamayı ve yasaların uygulanmasında yaşanabilecek herhangi bir sürpriz ya da güven eksikliğini önlemeyi ya da en azından azaltmayı hedefleyen her garanti ve hukuki sistemdir." şeklinde tanımlanması kabul edilebilir.[115]

Bu bağlamda, bazı bölgesel kuruluşlar, örneğin CEDEAO veya UEMOA, temelde ortak bir ekonomik alan yaratma fikrine dayandıysa da OHADA kurulmadıkça çoğu Afrika bölgesel kuruluşunun faaliyetlerinde yasal kesinlik ilkesini oluşturma fikrinin bulunmadığına dikkat edilmelidir. Fakat OHADA Örgütü kurulurken ülkeleri ve yatırımcılara hukuki kesinlik sağlanması ile birlikte ekonomik

---

[113] Abdulmecit **GAMİCE,** Yasal Güvenlik İlkesi ve Yargı Güvenliğinin Gerekliliği, Kazablanka, 2008, s.3

[114] Rapport public Conseil d'Etat Mars 2006 P.10

[115] **GAMİCE**, s.6

faaliyetler lehine entegre bir hukuki alan oluşturma düşüncesine daha fazla odaklanmıştır. Örgüt, üye ülkelerde yaygın olan denetleyici olarak yabancı yatırımı engelleyen "hukuk ve yargı güvensizliği" sorununa karşı koymuştur. Tüm bu çabalar konsolide kuralların yerleştirilmesi ve varlık kazandırılması girişimleri çerçevesinde gerçekleşmiştir.[116] Bu ilkenin yerleştirilmesi noktasında örgütün çabaları kabul edilmekle birlikte Afrika düzeyinde bugüne kadar mevcut olan kusurlara da dikkat çekmek gerekmektedir. Bunun karşısında üye ülkelerin hukuk mantığının koordine edilmesi suretiyle Afrika toplumsal kanununa ve baştan sona yargı denetimini düzenleme yollarını desteklemeye dayanan kademeli bütünleşme yönteminin sağlanmasına ihtiyaç duyulması söz konusudur.

Topluluk hukuku sisteminin bir parçası olan hukuki kesinlik ilkesi, hukuki sonuç doğurmaya hedefleyen herhangi bir eylemin topluluk kanunu hükümleri açısından zorunlu şekli almasını gerektirmektedir. Toplumsal kanunlar da ilgili tarafların davranışlarını belirlenmesi gereken hukuki şekli belirleyen hukuki temele açıkça işaret edilmesi gerektiği yer almaktadır.[117] Buna bağlı olarak toplumsal yasanın yargılamaya tabii taraflara uygulanabilir ve belirleyici olması ve uluslararası hukuk kesinliği sağlayacak araçların bulunması gerekmektedir. Bunlar ise;

- İçerisinde herhangi bir karmaşıklık veya kapalılık bulunmayan hukuki kuralların bulunması ve ülkelerin özel istek ve çıkarları doğrultusunda tadil edilmemesi şeklinde hukuki üstünlük.
- Tüm uluslararası hukuk kurallarının tüm ülkelere uygulanması.
- Hukuki kurallar arasında çelişki bulunmaması

---

[116] Anaclet **NZOHABONAYO**, Préservation de la sécurité juridique et judiciaire des affaires à travers les formations : cas de l'ERSUMA et des commissions nationales OHADA, Uniform Law Review, Volume 23, Issue 1, March 2018, P. 128

[117] Jean-Pierre **PUISSOCHET**, Hubert **LEGAL**, Le principe de sécurité juridique dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes, Cahiers du Conseil Constitutionnel n° 11 (dossier : le principe de sécurité juridique) - décembre 2001

Afrika Topluluk Kanununda bu ilke gerçekleştiğinde istikrar ve toplumsal güvenlik de gerçekleşecek ardından ekonomi güvenliği oluşacak ve ekonomik bütünleşme yolu açılacaktır.

5.3.2 Tek Standart İlkesi

Tek standart ilkesi ifadesi ile toplumsal siyasi ve ekonomik değerlerin temelini oluşturan kanun modeli kastedilmektedir. Hukuki standartlar sürekli değişen ekonomik, toplumsal ve ahlaki değerlerin ışığında hukuki davranış modelinin türlerini belirler ve yapısal hipotez hukuku toplumsal bir bağlam içinde kısmi bir örüntü olarak görmemizi zorunlu kılar. Standartların oluşturulma sürecindeki kademeli dağılım, sistematik müfredat ile paralel olarak gerçekleşmelidir. Toplumsal hukukun yerleştirilmesindeki bu önemli faktör Afrika'nın bütünleşme yapısı içerisinde Afrika toplumsal hukukun tek standart ilkesini gerçekleştirmeye yardımcı olacak, bölgesel örgütleri güçlü tüzel kişilik kazandıracak ve bölgesel kurumların çabalarının koordine edilmesini sağlayacak bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

5.3.2.1. Tüzel Kişilik

Tüzel kişiliğe sahip olmak tüm uluslararası kurumların temel özelliklerinden biri sayılmakta ve kurulduğu anda bu kişiliği kazanmaktadır. Tüzel kişiliği bulunmayan herhangi bir kurum gerek ülkeler gerekse uluslararası örgütler ile uluslararası düzeyde herhangi bir hukuki işlem kurma noktasında etkin rol oynayamaz. Uluslararası örgütlerin uluslararası tüzel kişiliğinin kabul edilmesinin amacı bu örgütlerin amaçlarını gerçekleştirme imkânı bulabilmeleridir.[118] Tüzel kişilik belirli bir birim ve belirli bir hukuk sistemi arasındaki ilişkileri anlatır. Tüzel kişiliği hak, yükümlülük ve sorumlulukları kazanabilme gerek dava açma gerekse başka bir yöntemle uluslararası talepler sunarak haklarını koruyabilme aynı zamanda

[118] Zayani **MUHAMMED**, Uluslararası hukuk çerçevesinde uluslararası kuruluşların tüzel kişiliği, yüksek lisans derecesi almak için sunulan araştırma, Cezayir, 2017, s.35

uluslararası kanunların kurallarını ortaya koyabilme ehliyeti şeklinde tarif edilmektedir.[119]

Geçmişte devlet tek başına uluslararası tüzel kişiliğe sahiptir. Hükümetlere bağlı uluslararası örgütlerin ortaya çıkması ve bu örgütler daha da yayılarak uluslararası toplumda öneminin artması ile birlikte uluslararası örgütler de aynı şekilde uluslararası tüzel kişiliğe sahip hale gelmiştir. Haklarını kazanabilme ve yükümlülüklerini ortaya koyabilmek kabiliyeti yani uluslararası hukuki ehliyet uluslararası tüzel kişiliğin sağladığı ayrıcalıklardan sayılmaktadır. Önem açısından bu hakların başında uluslararası sözleşmeleri imzalayan bilme ve sözleşme ya da geleneklere dayalı uluslararası hukuk kuralları oluşturmaya katılım hakkı gelmektedir.[120]

Afrika Birliği'nin tüzel kişiliği kurucuları tarafından kendisine verilmiş oldu ve Afrika Birliği'ni oluşturan sözleşme metninde bu durumun açıkça geçtiğini anlamaktayız. Fakat gerçek bize göstermektedir ki bu tüzel kişiliği örgüt kendi kendine uygulayamamaktadır. Zira bu tüzel kişiliğin örgüte kendi içerisinde hareket etme izni sağlaması gerekirdi. Bu noktada örgüt Afrika'nın farklı bölgelerinde siyasi ve hukuki açıdan uluslararası diğer faktörlere karşı hak ve sorumluluklarını harekete getirmelidir. Bu konuda Avrupa Birliği ilk kurulurken doğal olarak Avrupa'da farklı gruplar bulunuyordu ve bu grupların her birinin kendine ait tüzel kişilikleri vardı. Paris Sözleşmesinin 6. maddesi doğrultusunda kurulan ECSC Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, aynı sözleşmenin 184. maddesi doğrultusunda kurulan EAEC Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve son olarak EEC sözleşmesinin 281. maddesine dayalı

---

[119] Muhammed Talat **GANİMİ**, Milletler Hukukunda Genel Hükümler, Barış Kanunu, Maarif Kurumu, 1970, s.580

[120] Abdulresul Kerim **EBU SAİBA**, Uluslararası tüzel kişiliğin tanınması, Uluslararası tüzel kişiliğin tanınması, Beşeri Bilimler Fakültesi Dergisi, Baskı 6, s.261

olarak kurulan EEC Avrupa Ekonomi Topluluğu buna örnek olarak gösterilebilir.[121] Akabinde gelen katılım süreci bugün gördüğümüz Avrupa Birliği'ne tüzel kişilik kazandırmıştır. Afrika gerçekliğinde, bölgesel organizasyonların kitlesel varlığından yararlanarak tüzel kişilik bulmanın son derece zor olduğu görebilmektedir.

5.3.2.2 Hukuki Uyum ve Karşılıklı Tanıma

Afrika'nın ekonomik bütünleşmesi herhangi bir kurum ya da örgütün tek başına gerçekleştirebileceği bir şey değildir. Aksine kıtasal bölgesel ve ulusal tüm yapıların katılması gereken bir süreçtir. Öte yandan bütünleşme gündeminde yer alan muhtelif faaliyetlerin koordine edilmesi Afrika'nın bütünleşmesinin başarısı karşısında bugün en büyük sorunu teşkil etmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği'nin örneklerinden istifade edilmesi gerekmektedir. Zira Avrupa Yasaları ilk aşamada sadece koordinasyon kurmakla getirmeyip standartların ve hukukun da koordine edildiği başlıca konsolide bir piyasa oluşturulmasını desteklemiştir. Bu durum üye ülkelerin ve bölgesel örgütlere ait kuruluşların karşılıklı olarak birbirlerini tanımalarına kadar geçen sürede olmalıdır. Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler koordinasyon yaklaşımının yavaş ve başka koşullara bağlı olduğunu görmüşler ve ekonomik bütünleşmenin teşvik edilebilmesi için karşılıklı tanımaya dayanan yeni bir yaklaşım benimsemişlerdir.

Ekonomik bütünleşme alanında yaşanacak herhangi bir ilerleme daha keskin kurumsal tertibata daha ciddi hatta bağlayıcı prosedürlere ihtiyaç duymaktadır. Bir bütün olarak Afrika'nın ekonomik bütünleşme deneyiminin bir nevi bölgesel dayanışma ve toplumsal ruh sergilemesine ve aşamalı olarak ortak çıkar algısı ortaya koymasına rağmen, uzun zamandan bu yana siyasi ve ideolojik anlaşmazlıklar ve birbiriyle çelişkili yasalar engel teşkil etmektedir. Ekonomik ve jeostratejik çıkarların değerlendirmeleri Afrika'da bütünleşme sürecinin analizinde, bir yandan ulusal kimlikleri koruma düşüncesi ve zorlu deneyimler neticesinde elde edilen ulusal egemenliğin saklanması ile diğer yanda modern dünyanın demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğünü, ülke güvenliği gibi alanlarda getirdiği yeni zorluklar ile birlikte

[121] Olivier **BLIN**, La personnalité juridique de l'Union européenne après Lisbonne : véritable acquisition ou simple reconnaissance ?
https://books.openedition.org/putc/3034?lang=fr

Afrika ülkelerinin ekonomik sağlığının bozuk olması arasında uzun süredir gidip geldiği anlaşılmaktadır.

Ortak temel kurallara ve değerlere sıkı sıkıya bağlı bir toplumsal sistem inşa etmek mümkündür. Anlaşmaları kıta demokratik standartlarını belirlemek için yasal olarak bağlayıcı bir araca dönüştürmek, üye ülkelerin bu kriterleri karşılayıp karşılamadıklarını değerlendirmek ve sonuçta uygun üye devletleri bütünleştirici sürecin bir parçası olacak nesnel kriterlere göre belirlemek için çağrıda bulunan başlıca öneriler söz konusudur.

5.3.3 Uygulama Mekanizmalarına Yaklaşım

Uluslararası bütünleşmiş toplumlarda devletler aynı anda hem hâkim hem mahkûm konumundadır. Onları ve sivil toplum kuruluşlarını ayıran şey budur. Dolayısıyla her birinin faaliyetleri belirli bir düzen yapısı içerisinde yürümekte ve temel değer ortak çıkarlarının korunması olmaktadır. Toplumsal örgütün organizasyon yapısı toplumsal standartların kurumlarına bağlanmasından sorumludur ve örgüt için gerekli araçları oluşturarak teorileri ve hedefleri somutlaştırmaya çalışmaktadır.

Başka bir anlatımla standart açısından bu kurumlar siyasi ve yargı birimleri ile irtibatlı bulunmaktadır. Yapı açıdan ise bu kurumlar toplumun entegrasyon gerçeği ile irtibatlı haldedir. Bu durum toplumsal hukukun hedeflerinin gerçekleştirilmesi noktasında uygulama mekanizmalarının önemine ve yerine açıkça delalet etmektedir. Toplumsal kanunun başarısı bu sistemlerin gücünün ve etkinliğinin boyutuna, yapısının ve tam yetkilere sahip olmasına bağlıdır.

Afrika Birliği ve Afrika bölgesel örgütleri, hedeflerine ulaşmak için operasyonel kurumsal mekanizmalar kurmayı başardılar, ancak bu mekanizmaların performansındaki eksiklik, bu kurumların etkinliğini sağlarken, içlerindeki eksiklikleri de tamamlayarak ayakta durmayı düzeltmeyi gerektirmektedir.

5.3.3.1 Kurumsal Etkinlik

Genel anlamda uluslararası örgütler temel kuruldan oluşmaktadır. Bunlar genel kurul, icra kurulu ve idarî kuruldur. Bu bölümde örgütlerin görev dağılımını dikkate

alacağız. Genel birim yasalarla ve icra birimi ile iletişimi sağlar ve idari birimin mevcut ve acil emirlerini üstlenerek örgütün kararlarının uygulanmasını sağlar.

Ekonomik bütünleşme mekanizmaları uluslararası veya bölgesel ekonomik politikalarının koordinasyonunu garanti altına alan belge doğrultusunda gerçekleştirilecek olan hedeflerin belirlenme sürecini yürütür. Böylece kademeli bir şekilde ve kesinlikle bu hedeflerin uygulanması ardından da ulusal ekonomi aşamasından entegre ekonomi aşamasına geçiş sağlanır. Sonra ortaklardan her birinden beklenen veya yüklenmesi gereken ayrıcalıklar ve yükümlülükler belirlenir. Bölgesel bütünleşme örgütlerinde kurumsal etkinliğin sağlanması noktasında tüm siyasi ve yargı kurumlarının doğrudan etkisi bulunmaktadır. Afrika Birliği kurumlarında icra kurulu, parlamento ve komiserlik düzeyinde bir etkisizlik olduğunu görebiliriz. Yine bunun karşısında Afrika Adalet Ve Halk Hakları Mahkemesi gibi bazı yargı kurumlarının hiçbir varlığının olmadığı gözümüze çarpmaktadır. Aynı gözlem diğerine göre daha fazla etkinliğe sahip olsa da bölgesel alt örgütler hakkında da geçerlidir.

Ekonomik bütünleşme hedefinin gerçekleştirilmesi için finansal kuruluşların inşa edilmesine yer veren Afrika Birliği Sözleşme Metinlerinin de uygulanması gerektiğine bu çerçevede değinmek gerekmektedir. Afrika Birliği kuruluş sözleşmesinin 19. maddesinde bu kurumlar hakkında; "Birliğin sistem ve yönetmelikleri özel protokoller ile beslenen kurumları olur." ifadesine yer verilmiştir. Bu kurumlar ise aşağıdaki gibidir;

a. Afrika merkez bankası

b. Afrika para fonu

c. Afrika yatırım bankası

Bu temel doğrultusunda gerek Afrika Birliği gerekse Afrika bölgesel örgütleri içerisinde çabaların uygulama mekanizmasının koordinasyonuna daha tutarlı bir şekilde odaklanması gerekmektedir. Bu kurumlar arasında etkileşimi sonucu bağlayıcılık niteliği bulunan hukuk kurallar oluşturulması bu kuralların korunabilmesi ve uygulanmasının sağlanmasıdır.

5.3.3.2 Yasama Kurumu

Yasama ve gözetim, bütünleştirici süreçlerin temel bileşenleridir ve bu işlev, yetkileri üye devletlerin mutabakatına tabi mevzuattan alınan bölgesel teşkilatın yapısal sistemi içindeki özel kuruluşlar tarafından yerine getirilmektedir. Bu kurumlar yetkilerini ile ülkelerin sözleşme konusu yasalarından alırlar. Yasama sorumluluğunu üstlenen birimi görevini istenen şekilde yerine getirebilmesi için geniş yetkilere sahip olması gerektiği doğal olarak kabul edilmektedir. Bu konuda Afrika bölgesel örgütlerinde eksiktir zira örgütler yasama faaliyetlerinde bulunamamaktadırlar. Yapısal organizasyonlarında parlamento bulunmak ama parlamentonun gerçek yetkileri yaşama faaliyetinde bulunma düzeyine ulaşmamaktadır.

Bu konuda başarılı bir deneyim olarak Avrupa Birliği ise sözleşmesinde parlamentoya geniş yetki çerçevesi sağlamıştır. Avrupa Parlamentosu, ortak karar prosedürünün kapsamını yasama kararlarının çoğuna genişleterek büyük bir yaptırım gücü elde etmiştir. Öte yanda yasama yetkileri büyük ölçüde genişletilerek mecliste oy kullanma basit hale getirilmiştir. Böylece faaliyetlerin büyük çoğunluğunda standart yasama yetkisine sahip olmuştur. Bir bütün olarak komiser tayinlerini onaylama hakkı vardır. Hatta bundan da önce başkanının atanmasının onaylanması. Dolaysıyla parlamentonun komisyon üzerindeki gücü büyük ölçüde artırıldı.[122]

Başlangıçta salt istişare olan yasama rolü gelişerek, konsolide kanun tarafından oluşturulan icra aşamasına kadar varmış ve sonunda Manchester Sözleşmesinin oluşturduğu ve Amsterdam Sözleşmesinin alanlarını genişlettiği ortak karar ile şimdi yeni adıyla, düzenli yasama usulü ile yapılan mevzuatın büyük çoğunluğunda söz sahibi haline gelmiştir. Dahası, yeni Lizbon Antlaşması, Parlamentoya tüm bütçeyi onaylama konusunda Konsey ile eşit haklar vererek, tarım gibi daha önce muaf tutulan alanları kontrol etmesine olanak sağlamıştır.

Parlamento, yasama konularının büyük çoğunluğunda ve bütçe konusunda yasama yetkisini Meclis ile eşit bir şekilde paylaşmaktadır. Komiserlikler üzerinde otoritesinin Meclisten fazla olduğunu zaten ispat etmiştir. Bu nedenle parlamentonun

---

[122] John **BİNDER** ve Simon **ASHROAD,** Avrupa Birliği, Çok Kısa Tanıtım, Hindavi Eğitim ve Kültür Kurumu, Mısır, Birinci Baskı, s.38

yasama görevlerini üstlenme konusundaki yolunun yarıdan fazlasını kat ettiğini ve herhangi bir federal yasama organında millet meclisi tarafından kullanılan yürütme yetkisinin gözetimini elinde tuttuğunu söylememiz mümkündür.

Ayrıca Roma Sözleşmesi yasama girişiminde bulunma yetkisini Komiserliğe vermektedir. Yani Parlamento ve Meclise kanun projelerini Komiserlik önermektedir. Bunun amacı ise girişimlerin üye ülkelerin hükümetlerinden gelmesi yerine, kanunların grubun ve vatandaşlarının genel çıkarlarını daha fazla gözetmesinin ve yasama programında daha sıkı tutunmanın sağlanmasıdır.

5.3.3.3. Hukuk Kurumları

Afrika'da yıllardır adımlarını atmaya başlamış olan ekonomik bütünleşme kalkınma araçları olması bakımından hukuk yapılarına ihtiyaç duymaktadır. Afrikalı liderler bu önemli noktayı anlamışlar ve Afrika Birliği, birliğe üye ülkeler ve üye ülkelerin vatandaşları adına hukuki işlemlerin gözetimini sağlaması için bazı hukuk kurumları teşkil etmişlerdir. Afrika Birliği'nin başlıca hukuk kurumlarının arasında aşağıdakiler yer almaktadır;

ACHPR Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu

CAFDHP Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi

CUADI Afrika Birliği Uluslararası Hukuk Komisyonu

CCUAPLC Afrika Birliği Yolsuzluk Danışma Konseyi

CAEDBE Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi

Bu nedenle Afrika Birliği hukuki kurumlara fazla ihtiyaç duymamaktadır. Ancak vurgulanması gereken bu kurumların etkinliğe muhtaç mücadele kurumlardan ibaret olmasıdır. Hukuk birimleri arasında en önemli birim Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesidir ki bugüne kadar henüz etkin hale gelmemiştir. 2008 yılında 5 ülke Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesinin temel tüzüğünü oluşturan politikayı onayladıktan sonra yeni mahkeme sistemine geçilmesi beklenildi. 2008 yılında imzalanan Protokol 2009 yılının Eylül ayına kadar 32 ülke tarafından daha imzalanmış ve Sözleşme 7 ülke tarafından onaylanmıştır.

Afrika Birliği tarafından ilan edilen ekonomik bütünleşme hedeflerinin ancak aşağıdaki noktalarda uzmanlaşmış bir mahkemenin bulunması suretiyle başarılı olması düşünülebilir.

1. Afrika Birliği tarafından imzalanan uluslararası sözleşme ve antlaşmaların yorumlanması.

2. İlgili kanun sözleşme ve antlaşmaların yorumlanması noktasında üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi.

3. Ulusal mahkemeler tarafından sunulan konuların çözülmesi ve uygulanması gereken kanunların belirlenmesi.

4. Birliğin kurumları tarafından sunulan tüm itirazların ve gerçek ya da tüzel kişilikler tarafından sunulan tüm itirazların değerlendirilmesi.

Afrika'daki bölgesel örgütlerin mahkemeleri topluluk mahkemeleri oluşturmak suretiyle bu boşluğu doldurmayı hedeflemişlerdir. Yukarıda da belirtilen ve yetki alanlarına ve faaliyetlerini yer verilen bu mahkemeler, kendilerini toplumsal hukukun derhal uygulanma doğrudan uygulanma ve öncelik hakkı tanınması şeklindeki standartlarının denetlenmesine muktedir bir boşluğu kapatabilecek etkinlikleri bulunmamaktadır. Çünkü toplumsal kanunların geliştirilmesi Afrika'nın ekonomik bütünleşmesini uygun olanakların hazırlanması konusunda kullanılması için gerekli kurumsal dengenin bulunması adına ulusal mahkemeler ile toplumsal yargı arasında iş birliğini düzenleyen öncelikli referans mekanizması bulunmamaktadır.

SONUÇ

Afrika'nın bütünleşme süreci Afrika Birliği Örgütü kurulduğundan bu yana önemli tarihi aşamalardan geçmiştir. Lagos Planının oluşturulması ve ardından Abuja Sözleşmesi'nin imzalanması ile birlikte Afrika Birliği Örgütü Sirte Bildirisi sonrasında Afrika Birliği'ne dönüşmüş ardından 2063 Yılı Afrika Vizyonu oluşturulmuş ve son olarak Serbest Ticaret Bölgesi 2019 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu girişimler çerçevesinde duyurulan hedeflerin en önemlisi ekonomik bütünleşmenin sağlanmasıdır. Afrikalı liderlerin ortaya koyduğu bu girişimlerden yola çıkarak Afrika Birliği düzeyinde ekonomik bütünleşmenin önceliklerinin bulunduğu açıkça görülmektedir. Fakat yetersiz uygulamalar bu öncelikli hedeflerin hayata geçmesinin önünde birtakım engellerin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte Afrika'nın bütünleşme sürecinin bölgesel örgütler sayesinde bazı sonuçları elde etmiş olduğu inkâr edilemez. Bölgesel ekonomik grupların büyük çoğunluğu Abuja Sözleşmesi'nin beklentileri ile paralel olarak önemli adımlar atmışlardır. Bireylerin hareket özgürlüğü bölgesel ekonomik grupların büyük çoğunluğunda fiilen gerçekleşmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki tüm görüşlerin uzlaşmasına dayanan karar alım süreci arzulanan icraatlarını hayata geçirilmesinin önünde temel engeli oluşturmaktadır. Zira ekonomik bütünleşmenin hayata geçirilmesi ile ilgili belirli kurumlar düzeyinde alınan kararlar hukuken bağlayıcı olmamakta anlaşma sağlanan kararlarını uygulamayan üye ülkeler hiçbir şekilde yaptırımla karşılaşmamaktadırlar. Buna ek olarak siyasi iradenin eksikliği gerek üye ülkeler düzeyinde gerekse bölge ve kıta düzeyinde alınan birçok kararı geçerlilik seviyesini düşürmektedir. Yine şunu da eklemek gerekir ki çoklu üyelik problemi bir yandan finansal ve beşerî açıdan maliyet getirirken bölge ve kıta ekonomisinin bütünleşmesi noktasında daha derin problemlere yol açarak ilerlemeyi engellemektedir.

Afrika Parlamentosu ve Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi gibi bazı temel kurumlarının Abuja Sözleşmesi doğrultusunda kurulmuş olmalarına rağmen, birçok üye ülkenin örgütsel kurumlar lehine egemenlerinden feragat etmek istememesi nedeniyle bu kurumların yetkileri sınırlı kalmaktadır. Öte yandan Afrika birliğine bağlı

Afrika Merkez Bankası, Afrika Para Fonu Ve Afrika Yatırım Bankası gibi başlıca finansal kuruluşlar henüz inşa edilmemiştir. Afrika ve Avrupa deneyimleri birbirleriyle kıyaslandığında Avrupa deneyiminin sahip olduğu ayrıcalıkların Afrika'nın ekonomik bütünleşme deneyiminde faydalanılabilecek dersler taşıdığı söylenebilir. Avrupa ülkeleri ekonomik iş birliği çerçevesinde ilk adım olarak ülkelerin ortak çıkarlarını derinleştirmeye başlamışlar ve bu durum iki adımda siyasi birliği kolaylaştırmıştır. Afrika Birliği ülkeleri ise bütünleşme deneyimini neredeyse sadece siyaset ve güvenlik boyutlarıyla kısıtlı tutmak istemektedirler.

Son olarak araştırmamızı, yapılan çalışma çerçevesinde elde edilen birtakım sonuç ve öneriler ile sonlandırmakradır.

Afrika'nın genel anlamda bütünleşme çabaları tüm Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarının öncesine dayanmakta olup bu çabalar Afrika ülkelerinin siyasi bağımsızlık hareketleri ile eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Afrika'nın siyasi bütünleşme niteliği ekonomik cenah da dahil olmak üzere diğer tüm alanlar üzerinde hâkim olmuştur. Abuja Sözleşmesi, Afrikalı liderler tarafından gıda düzeyinde ekonomik bütünleşmenin önemini bir nevi idrak mesabesinde sayılmaktadır. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için yapılan çalışmalar ilk defa Afrika'nın girişim gündeminde önemli yer tutmaya başlamıştır. Afrika Birliği uzun tarihi boyunca birçok defa yapısal organizasyonu bazen de yasaları ile ilgili konularda önemli değişiklikler yaşamıştır. Öte yandan ekonomik bütünleşmenin gerçekleştirilmesi için birkaç girişimde bulunulmuş, ancak tüm bu çabalar Afrikalı liderler nezdinde beklenen ekonomik bütünleşme hedefine hizmet edecek seviyeye ulaşmamıştır.

Afrika Birliği'nin kıtada birçok alt bölgesel örgüt ile birlikte ana örgüt olarak bulunması ve tüm bunları Afrika'nın ekonomik bütünleşme hedefini hayata geçirmek için çalışmaları beklendiği gibi olumlu bir faktör olmamıştır. Aksine ülkelerin yükümlülüklerinin iç içe girmesine ve çift başlılığa neden olmuş ve bu karmaşa Afrika'nın ekonomik bütünleşmesinin önünde engel teşkil etmiştir. Afrika Birliği'nin ekonomik bütünleşmenin hayata geçirilmesi konusundaki çalışmaları ve buna bağlı olarak Afrika'daki bölgesel örgütlerin gerekli kurum ve yapıları oluşturma çalışmaları kısıtlı kalmıştır. Fakat bu kurumların kurumsal etkinliklerine sahip olabilmeleri ve imkân tanınması bu etkinliği yasalarda üzerinden üye ülkelere etkisinin

derinleştirilmesi ile bu durum aşılabilir. Afrika'nın ekonomik bütünleşme süreci, başından bu yana sürecin başarıya ulaşması için kıta düzeyinde hareket eden muhtelif örgüt ve kurumlar arasında asgari koordinasyonu sağlayacak bir hukuk ve kurumsal referans mekanizması oluşturmaya uygun Afrika Kanunu ortaya koyma noktasında başarılı olamamıştır. Alt bölgesel örgütlerin hukuki bütünleşme düzeyindeki icraatları Afrika Birliği'nin icraatlarından ileri düzeydedir. Hâlbuki bu örgütlerin bazıları Afrika Birliği'nden daha sonra kurulmuştur. Her ne kadar Afrika Birliği ve alt bölgesel örgütleri Avrupa Birliği'nin ekonomik bütünleşme deneyimini kopyalamak isteseler de ve bu durum her ikisinin şekil ve yasalarında açıkça görülse de Avrupa deneyiminden faydalanma boyutu oldukça zayıftır.

Bu sonuçları aldıktan sonra aşağıdaki adımların atılması gerekmektedir, ekonomik bütünleşmeye öncelik veren temel yasa ve ek protokollerin gözden geçirilmesi ve yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Ve bu bağlamda merkez Bankası, Afrika Para Fonu gibi finansal kurumlar mümkün olduğunca kısa sürede etkinleştirilmelidir. Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi, ekonomik bütünleşme sürecinin gerçekleştirilmesindeki temel ve önemli rolü nedeniyle bir an önce devreye sokulmalıdır. Birliğe üye ülkeler yükümlülüklerini yerine getirmediklerinde sorgulama yapılabilecek bir yasal altyapı ve mekanizma sağlanmalıdır.

Bölgesel örgütler düzeyinde ise üye ülkelerde toplumsal kanunları uygulanma koşuluna bağlı kalmakla birlikte yasalarda ve organizasyon yapılarında bulunan boşluklar kapatılmalıdır. Ortak hedeflere sahip bazı alt örgütlerin birleştirilmesi suretiyle üye ülkeler arasındaki çift başlılık durumunun ortadan kaldırılması gerekmektedir. Afrika Birliği ile bölgesel örgütler arasındaki ilişkiler düzeyinde ise Birlik programları ile bölgesel örgütlerin programları birbirine uygun hale getirilmeli ve en üst otorite olan birliğin çıkarlarının sağlanması adına birleştirilmeye çalışılmalıdır. Özellikle de hukuki mekanizmalar arasında iş birliğinin desteklenmesi için birlik ile bölgesel örgütler arasında uyumlu bir hukuki yapı bulunmalıdır. Afrika'nın ekonomik bütünleşme sürecinin işletim çerçevesini temsil eden alt bölgesel örgütler ile birlik arasında ortak bir yasal çerçeve bulunmaya çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

I. Kitaplar

1. Arapça Kitaplar

- Abdullah Misbah Zayid, Uluslararası Politika, Beyrut, Dar Al-Rowad.
- Nabil Haşhad, GATT ve Dünya Ticaret Örgütü, Arap ekonomisinin karşılaştığı en önemli zorluklar, Mısır Genel Kitap Kurumu, Mısır.
- Hayri Abdulrazak Casim, Afrika Birliği, Kuruluş yapı ve zorlukları, Uluslararası Araştırmalar Merkezi, Bağdat
- Abdullah El Eşal, Afrika Birliği ve Çağdaş Afrika Sorunları, Kahire: El Topci Ticaret, Basım ve Yayıncılık Kuruluşu, 2002
- Macit Rıza Patras, Afrika Birliği: Bugünü ve Geleceğin Işıkları
- Sali Muhammed Ferid, Afrika Kalkınma Planının Ekonomik ve Sosyal Boyutları, 2063
- Abdulmecit Gamice, Yasal Güvenlik İlkesi ve Yargı Güvenliğinin Gerekliliği, Kazablanka, 2008
- Muhammed Talat Ganimi, Milletler Hukukunda Genel Hükümler, Barış Kanunu, Maarif Kurumu, 1970, s.580
- John Binder ve Simon Ashroad, Avrupa Birliği, Çok Kısa Tanıtım, Hindavi Eğitim ve Kültür Kurumu, Mısır, Birinci Baskı, 2015
-

2. Fransızca Kitaplar

- Isabelle MAMATY et autres, l'Appui à l'İntégration Régionale en Afrique : quels enjeux pour les partenaires au développement ? Direction Générale de la Mondialisation, du Développement et des Partenariats, Juin 2012
- Guide de l'union Africaine
- Gautier MARIE. Droit institutionnel de l'Union européenne. 1ère édition. P.U.F. Paris. 2010

- Ponzano PAOLO. Le processus de constitutionnalisation de l'Union européenne. RSPI - 2009
- Franck CHRISTIAN. Traité et constitution, les limites de l'analogie. La constitution de l'Europe. E. Université libre de Bruxelles 2002
- Abdalla ELABIDI, L'évaluation de l'Union africaine par rapport à l'Union européenne (comme un modèle de régulation juridique internationale d'excellence): étude comparative, Sept 2016
- Luc SINDJOUN, Les nouvelles constitutions africaines et la politique internationale : contribution à une économie internationale des biens politico-constitutionnels, Études internationales, Volume 26, numéro 2, 1995
- Bulunan, CAUDE, Louis DUBOUS, Droit Institutionnel de l'Union Europeenne, op. Cilt. 843. 2005
- Saidou Nourou TALL, Droit des Organisations Internationales Africaines, Theorie Genereal Droit Communautaire Compare Droit de l'homme, Paix Et Securite, l'harmattan 2015
- Kenfack Douajni GASTON Les condition de creation dans l'espace OHADA d'un environement juridique favorable au developpement RJPIC
- James Thuo GATHII, Conception de la Zone de libre-échange continentale (ZLEC): Une perspective sur les droits humains en Afrique, United Nations Economic Commission for Africa 2016
- Anaclet NZOHABONAYO, Préservation de la sécurité juridique et judiciaire des affaires à travers les formations : cas de l'ERSUMA et des commissions nationales OHADA, Uniform Law Review, Volume 23, Issue 1, March 2018
- El Hadji Omar DIOP, L'ordre juridique interne des organisations d'intégration africaine

3. İngilizce Kitaplar

- G. MERDAL an Integration Economy, Roothold on Kegan Paul, London 1956
- Evelyne LAGRANGE, La Représentation Institutionnelle Dans L'Ordre International, kuluwer law international

- Diana Eunice KAWENDA, Legal İntegratıon as a Means to Regional Economic İntegratıon: A Southern African Perspective, Volume 13 Number 2 January 2016
- Michèle E. OLIVIER, The role of African Union law in integrating Africa, South African Journal of International Affairs, 15 Dec 2015
- Gérard CONAC, les Institutions Constitutionnelles des etats d'Afrique Francophone et de la République Malgache, Centre d'Etudes Juridiques Comparatives de l'Université de Paris 1

II. Tezler

1. Arapça Tezler

- Makros Kemal, Ekonomik bütünleşmenin sağlanmasında ortak girişimlerin rolü, Avrupa ve Mağrip deneyimleri arasında karşılaştırmalı çalışma, Farhat Abbas Üniversitesi İktisat Bilimleri alanında yüksek lisans derecesi almak için sunulan çalışma.
- Şihab Neval, Bölgesel ekonomik blokların uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine etkisi, Cezayir Üniversitesi Siyaset Bilimi alanında yüksek lisans derecesi almak için sunulan araştırma, 2010
- Asmouni Halife, Bölgesel Afrika örgütleri arasındaki entegrasyon ve Afrika birliğine ulaşmadaki rolü, Abi Bakr Belkaid Üniversitesi Doktora derecesi almak için sunulan çalışma - Cezayir – 2015
- Zayani Muhammed, Uluslararası hukuk çerçevesinde uluslararası kuruluşların tüzel kişiliği, yüksek lisans derecesi almak için sunulan araştırma, Cezayir, 2017

2. Fransızca Tezler

- Hervis MIKPONHOUE, L'ordre Juridique Communautaire OHADA et les Enjeux d'Integration du Droit des Affaires, Universite de Perpignan Via Domitia, Avril 2016
- Innocent Fetze KAMDEM, Adaptabilité des Instruments Juridiques Internationaux Relatifs au commerce : pour une « convention Législative » Faculté de Droit Université Laval Québec Canada Septembre 2003
- Sally Mamadou THIAM, Les institutions juridictionnelles dans l'espace communautaire ouest africain, Université Cheikh Anta Diop de Dakar - DEA Droit de l'intégration et de l'OMC 2005
- Salmon JEAN Dictionnaire du Droit Intenational Public. Brxelles, Brylant

III. Dergiler

1. Arapça Dergiler

- Said Ali Ahmed Taha, Afrika bölgesel gruplarında bütünleşme deneyimleri, Sahil ve Sahra ülkeleri grubunun durumu, Afrika Ufukları dergisi, Dergi 13, Sayı 44, Yıl 2016
- Fatih Muhammed Osman Muhtar, Ekonomik bütünleşme ve Arap ülkelerine etkileri, Amerikan Arap Bilim ve Teknoloji Akademisi Dergisi
- Mehdi Dehb Hasan Dehb, Afrika Birliği ve Afrika'da siyasi reform, Gerçeklik ve Umutlar, Afrika Çalışmaları
- Said Ali Ahmed Taha, Afrika bölgesel gruplarında bütünleşme deneyimleri, Afrika Ufukları dergisi, Dergi 13, Sayı 44, Yıl 2016
- Muhammed Aşur, Afrika Ekonomik Toplulukları: Harita ve Sınıflandırma, Zorluklar ve fırsatlar, Afrika okumaları, Afrika işlerinde uzman üç aylık tahkimli kültür dergisi, Sayı 44 Nisan 2020
- Muhammed Beşir Masmudi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Arzular ve sınırları, Düşünce Dergisi, Hukuk ve İslam Bilimleri Fakültesi, Muhammed Khidir Üniversitesi, Biskra, Sayı 5

- Muhammed Aşur, Afrika'da bölgesel entegrasyonun geleceği, Etkenler gerçekler ve zorluklar, Afrika Okumaları, Sayı 10, Eylül 2010
- Abdulresul KerimEbu Saiba, Uluslararası tüzel kişiliğin tanınması, Uluslararası tüzel kişiliğin tanınması, Beşeri Bilimler Fakültesi Dergisi, Baskı 6, 2016

2. İngilizce Dergiler

- Michèle E. OLIVIER, The role of African Union law in integrating Africa, South African Journal of International Affairs, 2015
- Diana Eunice KAWENDA, Legal Integration as a Means to Regional Economic Integration: a Southern African Perspective, Jurnal Hukum Internasional, Volume 13 Number 2 January 2016
- Nelson ENONCHONG, The Harmonization of Business Law in Africa: Is Article 42 of the OHADA Treaty a Problem? Journal of African Law, 51, 1 (2007)

3. Fransızca Dergiler

- Laï KAMAR et Beatrix HAUTEVILLE, Aspects Juridiques de L'intégration Économique en Afrique, Tiers-Monde, tome 13, n°51, 1972
- Innocent Fetze KAMDEM, Harmonisation, unification et uniformisation. Plaidoyer pour un discours affiné sur les moyens d'intégration juridique, Revue de droit uniforme : (2008) Unif. L. Rev./Rev. dr. unif. 709
- Pascal Mukonde MUSULAY, Droit des affaires en Afrique subsaharienne et économie planétaire, African Law No. 3 2015

IV. Makaleler

1. Arapça Makaleler

- Sami Elseyid Ahmed, Eksik Adımlar: Afrika Bölgesel Entegrasyonu .. Geçmiş Deneyim ve Gelecekteki Beklentiler, Web: http://www.acrseg.org/39227 30 Temmuz 2015
- Muhammed Abdulmecit Hüseyin, Bölgesel entegrasyonun sağlanmasında Afrika Ekonomik Topluluğunun rolü, Arap Demokratik Merkezi, Ocak 2018, https://democraticac.de/?p=51318
- Amr Halil, Afrika Serbest Ticaret Anlaşması... Ekonomik entegrasyon yolunda kritik bir adım, 11/07/2019, http://www.acrseg.org/41269
- Nihad Mükrim, Afrika Birliği ve Afrika içi ticaret – COMESA'nın durumu, Al-Ahram Siyasi ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, http://acpss.ahramdigital.org.eg
- Muhammed Beşir Job, Batı Afrika ülkeleri ve krizleri önleme mekanizması, Örnek olarak Gambiya, Afrika Okumaları, 27.01.2017

2. Fransızca Makaleler

- Jérémy REVILLON, Une Afrique de l'Est ou des Afrique de l'Est ? L'intégration régionale à l'épreuve de la multiplicité, Afrique contemporaine 2015/1 (n° 253) - Florence GUTFREUND, La construction du droit national en Afrique : le défi de l'application nationale des engagements régionaux pris par les Etats, DLA Piper, 21/02/2018, business.lesechos.fr
- Alessondro CORBINO, La Question de la Superiorite des Normes de Droit İnternational sur la Constitution, 18 Septembre 2013 par PLS
- Joseph ISSA-SAYEGH Questions impertinentes sur la création d'un droit social régional dans les États africains de la zone Franc, Archives - Numéro 0 : janvier 2000 - Réalités, espace et avenir du droit du travail en Afrique, Janvier 2000
- Robert NEMEDEU, OHADA : de l'harmonisation à l'unification du droit des affaires en Afrique, janvier 2005

- Ochozias A. GBAGUIDI, Cinquante ans d'intégratıon régionale en afrique : un bilan global, https://www.cairn.info/revue- 2013
- Jean DURET, Que signifie le Marché commun dans une Europe capitaliste ? Juillet 1956, https://www.cvce.eu 05/11/2015
- Alain LECOURIEUX, L'union douanière, zone de libre-échange et tarif extérieur commun, http://hussonet.free.fr/aldouan.pdf 28 février 2005. - Olivier BLIN, La personnalité juridique de l'Union européenne après Lisbonne : véritable acquisition ou simple reconnaissance ? https://books.openedition.org/putc/3034?lang=fr

V. Uluslararası Sözleşmeler

- Afrika Birliği kuruluş sözleşmesi
- Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu Anlaşması
- Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu Antlaşması
- The Vienna Convention on the Law of Treaties
- Treaty Establishing the African Economic Community
- l'Acte constitutif de l'Union africaine relatif au Parlement panafricain
- Traité sur le fonctionnement de l'Union européenne (TFUE).
- Protocol Cour de Justice de l'UEMOA
- Protocole Portant Statut de la Cour Africaine de Justice et des Droits de L'homme
- CEMAC - Accord du 30 janvier 2009 regissant la Cour de justice
- Traité OHADA modifié par le traité de Québec Traité de Port-Louis du 17 octobre 1993 Modifié par le Traité de Québec du 17 octobre
- Traite de la CEEAC
- Traite de l'OHADA
- Satut de la Chambre judiciaire de la cour de justice de la CEMAC
- Traite revise de CEDEAO
- Convention regissant la cours justice de la CEMAC

VI. Kararlar ve Talimatlar

- Annex a la Directive N 02/2000/CM/UEMOA du 26 juin 2000 portant adoption du code de transparence dans les gestions des finances publiques.
- C.I.J Avis consultatif, 11 Avril 1949 Reparation des dommages subis au services des Nations Unis Rec 1949
- CF. AVİS NO : 02/2000/EP de la CCJA du 26 Avril sur saisine du Senegal concernantl'Acte Uniforme relatif au droit des societe et du GIE.
- CIJ, Licete de l'utilisation des armes nucleaires par un Etat dans un conflit arme Avis consultatif du 8 juillet 1996

VII. Raporlar

- Afrika Ekonomik Komisyonu Uzmanlar Komitesi, Afrika Birliği Mali ve Parasal İşler, Planlama ve Ekonomik Entegrasyon Teknik İhtisas Komitesinin Dokuzuncu Yıllık Toplantısı, ECA Afrika Maliye, Planlama ve Kalkınma Bakanları Konferansı, Uzmanlar Komitesi Toplantısı 31 Mart -2 Nisan 2016, Addis Ababa, Otuz beşinci toplantı
- Afrika Entegrasyon Durumu Raporu, Afrika'da entegrasyon durumumun öne çıkan gerçekleri, Bölgesel ekonomik gruplar ve komiserliği, Entegrasyon gündemini uygulama süreci hakkında bilgi, Afrika Birliği (4. baskı)
- Afrika'da ekonomik kalkınma hakkında Birleşmiş Milletler Belgesi
- Afrika içi ticareti teşvik etmek, Afrika içi ticareti etkileyen konular, Afrika kıtası içi serbest ticareti teşvik etmek için önerilen tedbirler ve bir ticaret bölgesinin kurulmasını hızlandıracak çerçeve, Afrika Birliği Konferansı, Onsekizinci düzenli oturum, Addis Ababa, Etiyopya, 29-30 Ocak 2012
- Afrika'da kırılganlığın üstesinden gelmek, Yeni bir Avrupa yaklaşımı, Avrupa Kalkınma Raporu 2009, Afrika'da kırılganlığın üstesinden gelmek, Robert Schuman İleri Araştırmalar Merkezi, Avrupa Üniversite Enstitüsü, San Domenico de Fiesole
- Union Africaine Programme Minimum d'Integration (PMI), Mai 2009

- United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD Handbook of Statistics 2014 (New York: United Nations, 2014)
- Commission économique pour l'Afrique, Union africaine, 2006
- Status of Integration in Africa (SIA), Second Edition April 2009, Addis Ababa, Ethiopia
- Geert LAPORTE et James MACKIE, Construire l'Union africaine, Une évaluation des progrès accomplis et des perspectives d'avenir de l'architecture institutionnelle de l'Union africaine, Rapport politiques et gestion 18, October 2010
- Jean-Pierre PUISSOCHET, Hubert LEGAL, Le principe de sécurité juridique dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes, Cahiers du Conseil Constitutionnel n° 11 (dossier : le principe de sécurité juridique) - décembre 2001

VIII. Kongreler

- Ibtissam BAHMANE, Communautés Economiques Régionales en Afrique, 6th International Conference on Economics and Management of Networks 21-23 November 2013, Agadir – Morocco.

IX. Siteler

- La Cour Africaine des Droits de l'Homme et des Peuples
- http://fr.african-court.org/
- Site de l'union Africaine https://au.int/
- Droit communautaire http://www.bideug-deja.net

ÖZGEÇMİŞ

Genel bilgileri

Adı ve soyadı:	Mouhamed Bachir Diop
Doğum tarihi:	[redacted]
Medeni durumu:	Evli
Uyruk:	Senegal

Eğitim Bilgileri

Yüksek Lisans	Kamu Hukuku	Uluslararası Afrika Üniversitesi	Afrika'daki Yetkilileri Yargılanması için Uluslararası Ceza Mahkemeleri
Yüksek Lisans	Eğitim	Hartum Uluslararası Arap Dili Enstitüsü	Eğitim Faaliyetlerindeki Okul Müdürünün Rolü
Lisans	Hukuk	Uluslararası Afrika Üniversitesi	Hukukta Vatandaşlık Kazanmanın temelleri 1961 Senegalli Vatandaşlık Yasasında bir çalışma
Lisans	Medya	Uluslararası Afrika Üniversitesi	Özgürlüğü Düşünce Kültürünün Yayılmasında Fransız Uluslararası Radyosu Rolü.

Kongreler ve Seminerlere Katılılım:

Afro-Arap Dayanışma Konferansı	Kongre	Kasım 2010	Iletişim ve dayanışma için Uluslararası Arap Merkezi
Uluslararası Müdahale ve Afrika'nın İstikrar Üzerindeki Etkisi	Seminer	Eylül 2012	Afrika Araştırma ve İnceleme Merkezi
Uluslararısı Istanbul Hukuk Kongresi	Kongre	Ekim 2016	Türk başkanlığı
Siyaset ve Uluslararası İlişkiler	Atölye	Kasım 2015	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

Dil bilgileri

Volof (ana dil)
Arapaça
Fransızca
Türkçe
İngilizce

Yayınlar

1- Çad Cumhuriyeti Eski Başkanı Hüseyin Habre'nin Yargılamak için Olağanüstü Daireler, Social and Legal Studies Journal, Eylül 2016

2- Batı Afrika Devletlerinde İnsan Hakları ve Senegal İdari Yargı Sistemin durumu, Social and Legal Studies Journal, Aralık 2017

3- Afrika Bölgesel Kurumlarının Terörle Mücadelede Çabaları, Qiraat African Journal, Kasım 2017